ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 24, Αρ. 1 (1984)

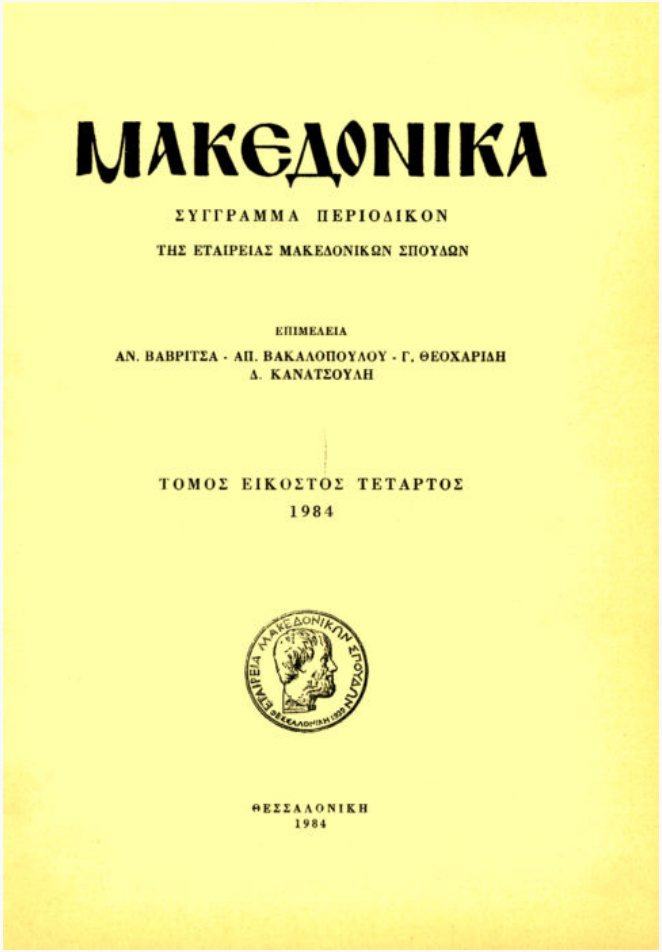

Οι ανέκδοτες αναμνήσεις του Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ για τους Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας στη διάρκεια του 19ου αιώνα και για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: 10.12681/makedonika.261

Copyright © 2014, Γιώργος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1984). Οι ανέκδοτες αναμνήσεις του Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ για τους Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας στη διάρκεια του 19ου αιώνα και για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία. *Μακεδονικά*, *24*(1), 36–98. https://doi.org/10.12681/makedonika.261

ΟΙ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ) ΝΑΟΥΜ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Τὰ χειρόγραφα τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου καὶ οἱ συντάκτες τους

Οἱ «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ταλαιπωρημένη ζωὴ τῶν Βλάχων», ποὺ δημοσιεύονται πιὸ κάτω, γράφτηκαν στὸ πρωτότυπό τους (στὴ ρουμανικὴ γλώσσα) ἀπὸ τὸν Βλάχο Γιώτη (Παναγιώτη) Ναοὺμ τὸ 1954, ὅταν ἦταν κιόλας 80 ἐτῶν.

Ὁ συγγραφέας τους γεννήθηκε στὴ Βέροια τὸ ἔτος 1874 καὶ ὕστερα σὲ ἡλικία 46 χρόνων, δηλαδὴ τὸ 1920, ἔφυγε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Ρουμανία, ὅπου ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητῆ τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Πέθανε στὸ Βουκουρέστι τὸ 1966, ὅταν ἦταν 92 χρόνων. Δὲν ἔγιναν γνωστὲς ἄλλες σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τοῦτον, πέραν ἀπὸ ὅσες γράφει ὁ ἴδιος στὸ κείμενό του γιὰ τὴ συγγένειά του μὲ τοὺς ἐπικεφαλῆς πρωταγωνιστὲς τῶν γεγονότων ποὺ ἐξιστορεῖ σὲ αὐτές.

Τὸ χειρόγραφο (εἰκ. 1, 2) παρέδωσε ὁ Γ. Ναοὺμ στὸν (Βλάχο τῆς Βέροιας) Γεώργιο Ἀδ. Καπρίνη, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς συναντήσεις τους, ποὺ ἔγιναν στὰ ἀλλεπάλληλα, ἀμοιβαῖα ταξίδια τους. Εἶναι γραμμένο μὲ μελάνι στὶς μονὲς σελίδες (ποὺ ἡ καθεμιά της ἔχει 33 τυπωμένες σειρὲς) ἑνὸς τετραδίου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 39 γραμμένες σελίδες μεγάλου σχήματος (διαστάσεων 0,20×0,34), τὸ ὁποῖο ἔχει ἀπ' ἔξω τὸν τίτλο ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ (βλ. καὶ τὶς 1η καὶ 2η εἰκόνες). Βρίσκεται τοῦτο στὰ χέρια τῆς κόρης τοῦ Γ.Α. Καπρίνη, δ. Βιργινίας Καπρίνη, ἀνώτερης ὑπαλλήλου τοῦ δήμου τῆς Βέροιας.

Ὁ Γεώργιος Καπρίνης τοῦ Ἀδὰμ γεννήθηκε (1895), ἔζησε καὶ πέθανε (1971) στὴ Βέροια καὶ ἦταν ἀνεψιὸς τοῦ συγγρσφέα καὶ συγκεκριμένα παιδὶ πρώτης ἐξαδέλφης του. Μαθήτευσε στὴ Βέροια κσὶ στὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) καὶ ἤξερε νὰ γράφει καὶ νὰ ὁμιλεῖ στὰ ρουμανικὰ καὶ στὰ ἑλληνικά.

Ἡ μετάφρασή του ἔγινε τὸ 1967 καὶ εἶναι γραμμένη μὲ μολύβι σὲ 56 σελίδες (ποὺ καθεμιὰ ἔχει 30 τυπωμένες σειρὲς) ἑνὸς εἰδικὰ κατασκευασμένου τετραδίου, ἀπὸ συνηθισμένες κόλλες (διαστάσεων 0,20×0,30), οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν, ἐπίσης, μονάχα ἀπὸ τὴ μονὴ (μπροστινὴ) πλευρά. Τὸ

κείμενο τῆς μεταφράσεως (εἰκ. 3) ἔχει πάρα πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη ἀλλὰ καὶ συντακτικά, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὀφείλονται στὶς γνωστὲς ἐκφραστικὲς ἰδιορρυθμίες, ποὺ παρατηροῦνται στὴν ἀπόδοση ὁρισμένων λέξεων καὶ φράσεων τῆς νεοελληνικῆς στὴν καθομιλούμενη λαλιὰ τῶν Βλάχων. Ὁ μεταφραστὴς—ὅπως συμπεραίνεται—εἶχε ἐπίγνωση αὐτῶν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ γι' αὐτὸ παρέδωσε τὸ κείμενο τῆς μεταφράσεώς του στὸν πατριώτη του καὶ λόγιο δικηγόρο τῆς Βέροιας κ. Ἀλέξανδρο Παπαβασιλείου, ὁ ὁποῖος διόρθωσε τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ συντακτικὰ λάθη της καὶ ἔτσι δόθηκε, τελικά, τὸ κείμενο γιὰ δακτυλογράφηση.

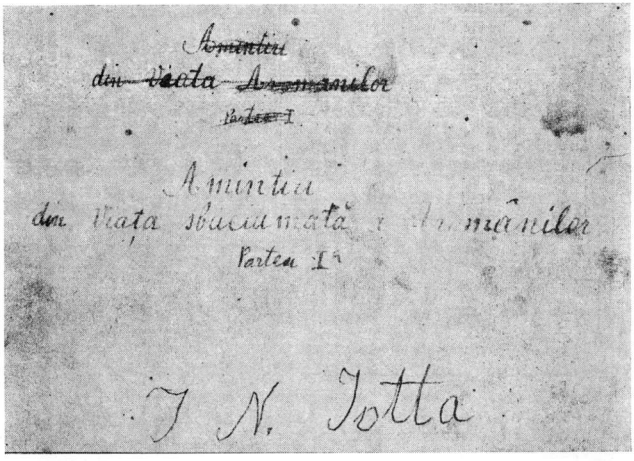

Εἰκ. 1. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ χειρογράφου τοῦ Π. Ναοὺμ (στὰ ρουμανικά).

Τὸ δακτυλογραφημένο κείμενο πιάνει 51 συνηθισμένες σελίδες γραφομηχανῆς. Ἀπ' ἔξω μπῆκαν οἱ ἑξῆς ἐνδεῖξεις-τίτλος: «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ (ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ) ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΛΑΙΠΩΡΗΜΕΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ἢ ΓΙΩΤΗΣ ΝΑΟΥΜ: ΕΓΡΑΨΕ/Μετάφρασις: Γεωργίου Καπρίνη / Ἐπιμέλεια: Ἀλεξ. Παπαβασιλείου / Βέροια 1967». Προτάχθηκε τὸ ἑξῆς κείμενο:

«Πρόλογος τοῦ ἐκδότου

Ὁ Παναγιώτης ἢ Γιώτης Ναούμ, γεννήθηκε στὴ Βέροια τὸ ἔτος 1874 καὶ σὲ ἡλικία 46 ἐτῶν μετανάστευσε στὴ Ρουμανία, ὅπου καὶ ἤσκησε τὸ

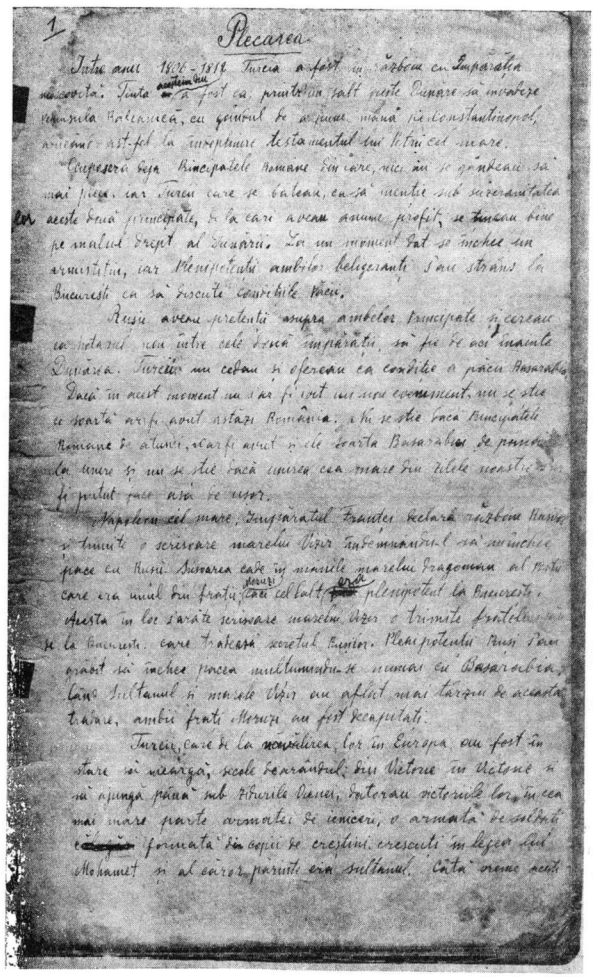

Εἰκ. 2. Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ κειμένου τοῦ Π. Ναοὺμ (στὰ ρουμανικά).

ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ, ἀπεβίωσε δὲ τὸ 1966 στὸ Βουκουρέστι, σὲ ἡλικία 92 ἐτῶν. Ὁ ἀνωτέρω συγγραφεὺς τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων τῶν Βλάχων περιφερείας Βεροίας, ἀνεψιὸς ἀπὸ μητέρα τοῦ Δημήτρη Μπαδραλέξη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Παύλου Μπαδραλέξη, πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Κολινδροῦ, τὶς ἱστορούμενες ἀναμνήσεις τὶς πληροφορήθηκε ἀπευθείας ἀπὸ τοὺς πρωτοστατήσαντας, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Κολυνδροῦ τὸ 1878, θείους αὐτοῦ καὶ λοιποὺς συγγενεῖς του. Τὸ παρὸν πόνημα εἶναι χρονικὸν τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ ὄρος Βέρμιον καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι αὐτῶν μποροῦν νὰ βροῦνε τὸ γενεολογικὸ δένδρο τους ἀπὸ τῆς πέμπτης πρὸ τῆς σημερινῆς γενεᾶς των.

Ὁ Ἐκδότης».

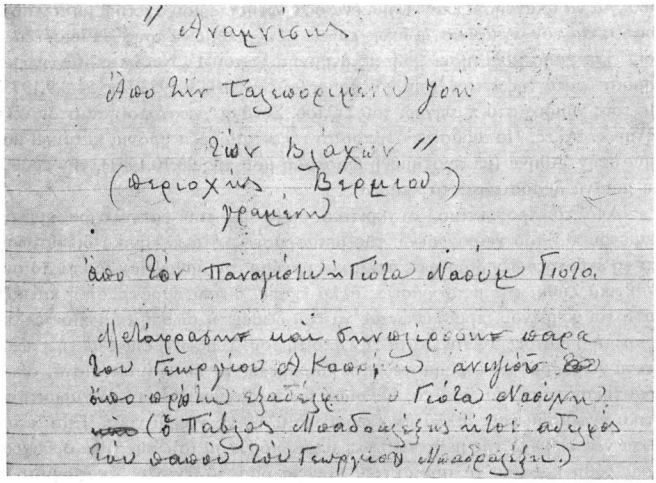

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσώφυλλο τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου τοῦ Π. Ναοὺμ ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

Ἀντίγραφο τοῦ (δακτυλογραφημένου) κειμένου ἀπέκτησα χάρη σὲ δανεισμό του ἀπὸ τὸν συνάδελφο δικηγόρο τῆς Βέροιας κ. Νικόλαο Δημ. Τζίμα. Μὲ τὴν ἄδεια τοῦ κ. Ἀλ. Παπαβασιλείου καὶ τοῦ Γ. Καπρίνη (ποὺ ζοῦσε, ἀκόμα) δημοσίευσα (1970) τὶς σελ. 43 μέχρι 51 τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δηλαδὴ ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐπανάσταση τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας-Νάουσας καὶ τῆς Κατερίνης στὰ 1878.

Ἀπὸ τότε πίστευα ὅτι ἔπρεπε νὰ δημοσιευθοῦν ὁλόκληρες οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς σὲ εἰδικὴ αὐτοτελὴ ἔκδοση, εἴτε, στὴν ἀνάγκη, σὰν μελέτη σὲ ἱστορικὸ περιοδικό. Περίμενα λοιπὸν τὴ δημοσίευσή τους ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ ἢ ἀπὸ τὸν «ἐκδότη», ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔγινε καὶ τὸ ὁλικὸ κείμενο ἔμενε ἀνέκδοτο. Ὁ «ἐκδότης» του ὅμως εἶχε δημοσιεύσει εὐρεία περίληψη τοῦ κειμένου αὐτοῦ σὲ βιβλίο του γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐτυμολογίας, ἱστορίας κ.λ. τῶν Βλάχων.

Τελευταῖα ἀνανεώθηκε ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἐκδοθοῦν ἡ ἀναμνήσεις τοῦ Ναούμ. Σὲ συζήτηση ποὺ εἶχα μὲ τὴ δ. Βιργινία Γ. Καπρίνη πληροφορήθηκα ὅτι ἔχει στὸ σπίτι της τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο καὶ τὴν ἑλληνικὴ μετάφρασή του. Δέχτηκε, μάλιστα, εὐχαρίστως νὰ τὰ θέσει στὴ διάθεσή μου καὶ γιὰ τοῦτο τὴν εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ, ὅπως καὶ γιὰ τὸν πολὺν κόπο ποὺ κατέβαλε γιὰ νὰ ἀπαντήσει ἐπανειλημμένα σὲ ἐρωτήσεις μου σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν μεταφραστή, ὅπως καὶ μὲ τὰ δύο κείμενά τους. Ἡ ἴδια, ἐξάλλου, εἶχε χρησιμοποιήσει ἤδη τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Γ. Ναοὺμ σὲ (ἀνώνυμα) δημοσιεύματά της, στὴν ἐφημ. «Βέροια» (φύλλ. 50/11.8.1973 ἕως 54/8.9.1973) γιὰ τοὺς γάμους στὸ πανηγύρι τοῦ Σελίου. Συνάμα γνωστοποίησα στὸν «ἐκδότη» κ. Ἀλέξ. Παπαβασιλείου, ποὺ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια κατοικεῖ μόνιμα στὴν Ἀθήνα (μὲ συστημένη ἐπιστολή μου τῆς 23.10.1981), τὴν πρόθεσή μου νὰ δημοσιεύσω τὸ κείμενο.

Ἀπὸ τὸ προσεκτικό, συγκριτικὸ διάβασμα τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου καὶ τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως στὰ ἑλληνικὰ διεπίστωσα ὅτι «ὁ ἐκδότης» δὲν διόρθωσε ἁπλὰ καὶ μονάχα τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ συντακτικὰ λάθη τῆς μεταφράσεως ἀλλὰ ἔκαμε, συχνά, παράφραση ἢ καὶ ἀλλαγὴ τοῦ κειμένου, προσπαθώντας νὰ τοῦ δώσει τὴ σωστὴ (καὶ πιὸ «ἑλληνοπρεπὴ») διατύπωσή του, κατὰ τὴν ἄποψή του. Συμφωνῶ ὅμως μὲ τὴ γνώμη ὅτι τὰ χειρόγραφα ἀπομνημονεύματα κ.λ. πρέπει νὰ ἐκδίδονται πιστά, ὅπως γράφτηκαν, γιατί, ἀλλιώτικα, ἀλλοιώνεται ἡ ἰδιορρυθμία καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμά τους, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ ἀληθινὸ νόημά τους. Ἔτσι, ἑτοίμασα νέο κείμενο τῆς μεταφράσεως, ὅπου διόρθωσα (σιωπηρὰ) τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ ἀπὸ τὰ συντακτικὰ μονάχα ὅσα τὸ ἔκαναν ἀκατανόητο ἢ πολὺ δυσνόητο. Ἐλάχιστες φορὲς ἔβαλα σὲ παρένθεση ὅποια ἐπεξήγηση χρειαζόταν ὁπωσδήποτε, πράγμα ποὺ εἶχε κάμει προηγούμενα καὶ ὁ «ἐκδότης», ὁ ὁποῖος εἶχε διαιρέσει τὸ κείμενο τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως σὲ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ὑποδιαίρεσε σὲ μέρη, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὸ χειρόγραφο. Στὰ κεφάλαια καὶ στὰ μέρη ἔβαλε καὶ τίτλους. Ἀντὶ τούτων, διαίρεσα τὸ κείμενο τῆς μεταφράσεως σὲ δύο μέρη καὶ τοῦτα πάλι σὲ ἐνάριθμα κεφάλαια. Σὲ ὅλα ἔβαλα τίτλους. Εἶναι ἄλλωστε ἡ μόνη, ἀξιοσημείωτη παρέμβασή μου στὸ κείμενο, ποὺ νομίζω ὅτι δὲν τὸ ἀλλοιώνει, ἀλλὰ ἀντίθετα κάνει εὐκολότερο τὸ διάβασμά του καὶ μεγαλύτερη τὴ χρηστικότητά του.

2. Τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Γιώτη Ναούμ

Σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Γιώτη Ναούμ δὲν εἶναι ἡ κριτικὴ ἔκδοσή τους, γιατὶ κάτι τέτοιο θὰ ἀπαιτοῦσε νὰ γραφεῖ ἕνα μεγαλύτερο εἰσαγωγικὸ κείμενο, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν, νὰ ἀξιολογηθοῦν ἀναλυτικὰ καὶ νὰ διορθωθοῦν σχολαστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ συγγραφέας, ὅπως καὶ νὰ γίνουν, σὲ ὑποσημειούμενους πίνακες, οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις ἢ ἡ ἀναφορὰ τῶν λαθῶν τοῦ χειρογράφου, ἀκόμα δὲ καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς πιστότητας τῆς μεταφράσεως. Ἄλλωστε, φοβήθηκα ὅτι θὰ ἐπιβράδυνε ἢ θὰ ματαίωνε τελικὰ τὴ δημοσίευσή τους καὶ ἡ ἐπιδίωξη πραγματοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας μου νὰ ἐκδοθοῦν αὐτὲς σὲ αὐτοτελὲς βιβλίο, ἀφοῦ ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν καρποφόρησε μιὰ ὁλόκληρη δεκαπενταετία (1967-1983).

Ἔτσι, ἀπεφάσισα τελικὰ νὰ σχολιάσω τὸ κείμενο μονάχα ὅπου τοῦτο εἶναι τελείως ἀπαραίτητο καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ κάμνω μὲ τὴ μορφὴ ὑποσημειώσεων, ποὺ δημοσιεύονται στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο του, ὅπου γίνεται ἡ σχετικὴ ἀξιολόγηση καὶ ἡ κριτικὴ τῶν σπουδαιότερων δεδομένων πληροφοριῶν καὶ καταχωρίζεται καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ὁ συγγραφέας στηρίζεται στὴν προφορικὴ (στοματικὴ) παράδοση καὶ καταγράφει ὅσα ἄκουσε νὰ διηγοῦνται συμπατριῶτες του, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖ. Ἔτσι, οἱ «ἀναμνήσεις» του δὲν εἶναι προσωπικές, ἀποκλειστικὰ δικές του, ἀλλὰ ἐκείνων, ποὺ ὑπῆρξαν πρωταγωνιστὲς ἢ συμμέτοχοι στὰ διαδραματισθέντα ἢ ἄμεσων συγγενῶν καὶ συναγωνιστῶν-συμπατριωτῶν τους. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὴ σημειώσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ὡς πρωταθλητὲς τῶν γεγονότων αὐτῶν ἦσαν συνήθως κοντινοὶ συγγενεῖς τοῦ Γιώτη Ναούμ. Τοῦτο παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα τῆς δυνατότητας μεγαλύτερης ἀκρίβειας (ἀφοῦ ὁ συγγραφέας εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ ἀκούσει τὰ σχετικὰ ἀπὸ εὐκολοπλησίαστους ἀνθρώπους τῆς στενῆς ἢ τῆς εὐρύτερης οἰκογένειάς του, μὲ τοὺς ὁποίους συγχρωτιζόταν), ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτόχρονο καὶ συνακόλουθο μειονέκτημα καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ἀλλοιώσεως τῶν διαδραματισθέντων ἀπὸ τοὺς συνομιλητές του ἢ ἀπὸ τὸν ἴδιο, μὲ σκοπὸ νὰ ὑπερτονισθεῖ ἡ σπουδαιότητα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν συγγενῶν ἤ, ἀντίθετα, γιὰ νὰ μειωθεῖ ἡ σημασία τῶν ὁποιωνδήποτε, τυχόν, λαθῶν τους. Καὶ ἂς σημειωθεῖ ὅτι, σὲ μερικὰ ἄτομα, ἡ λατρεία πρὸς τὴν ὑπαρκτὴ ἢ ἀνύπαρκτη δόξα τῆς οἰκογένειάς τους εἶναι θερμότερη ἀπὸ τὸν θαυμασμὸ ποὺ τρέφουν γιὰ τὴν προσωπική τους συμβολὴ καὶ ἀξία. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε ποιὰ εἶναι, τελικά, ἡ ἀλήθεια στὴν ἐξεταζόμενη περίπτωση, ἀφοῦ δὲν γνωρίζομε καὶ δὲν ἔχομε δεδομένη τὴ συγκεκριμένη ψυχοσύνθεση τοῦ συγγραφέα. Ἔτσι καὶ οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς πρέπει νὰ ἀξιολογηθοῦν μὲ καλὴ πίστη καὶ ἀντικειμενικὴ διάθεση, χωρὶς προκατάληψη μὰ καὶ μὲ

μεγάλη προσοχὴ καὶ μὲ κάποια ἐπιφύλαξη, μιὰ καὶ φαίνεται, πὼς ὁ προαναφερμένος κίνδυνος, τῆς οἰκογενειολατρείας, ὑπῆρχε καὶ στὸν Γιώτη-Ναούμ. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας θεωρεῖ τὸν συγγενή του Παῦλο Δ. Μπαδραλέξη (Πατραλέξη) ὡς τὴν κινητήρια δύναμη καὶ σὰν τὸν πρωταγωνιστὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 τῶν Μακεδόνων στὸν Κολινδρό, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι τοῦτος ἦταν ἁπλῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιόλογους καὶ περισσότερους πρωτεργάτες καὶ συντελεστές της, ὅπως θὰ δοῦμε στὶς ὑποσημειώσεις τῆς σχετικῆς παραγράφου.

Πάντως, εἶναι ὁπωσδήποτε ἀξιοσημείωτες οἱ ἀναλυτικὲς περιγραφὲς καὶ οἱ πληροφορίες, ποὺ δίνει ὁ Γιώτης Ναοὺμ γιὰ τὴν ποιμενικὴ (ἀτομικὴ καὶ οἰκογενειακὴ) ζωή, γιὰ τὶς γιορτές, γιὰ τὶς συνήθειες, γιὰ τὴ σύνθεση τῶν ὁμάδων, γιὰ τὰ ἤθη καὶ γιὰ τὰ ἔθιμα, γιὰ τὴν οἰκονομία καὶ γιὰ τὶς ἀλλεπάλληλες καὶ τὶς συνεχεῖς μετακινήσεις τοῦ βλάχικου στοιχείου ἀπὸ τὴν Ἤπειρο σὲ πολλὲς περιφέρειες τῆς Μακεδονίας. Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχουν οἱ εἰδήσεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν κατάσταση τῶν ὀρεινῶν καὶ τῶν πεδινῶν περιοχῶν, κυρίως τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, στὰ χρόνια τῆς ἐπικυριαρχίας (καὶ σ' αὐτὲς) τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, γιατὶ τοῦτες στηρίζονται στὴν ἔντονα διατηρούμενη τότε νωπὴ ἀνάμνηση ἀνθρώπων, ποὺ ἔζησαν καὶ «ὑπέστησαν» τὰ σχετικὰ προβλήματα, ὥστε νὰ καταλήγουν τοῦτες νὰ εἶναι σὰν πληροφορίες ἀνθρώπου, γνώστη «ἀπὸ πρῶτο χέρι». Καὶ τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι οἱ πιὸ πάνω πληροφορίες δὲν σχετίζονται μονάχα μὲ τὰ πολιτικοστρατιωτικὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἤθη-ἔθιμα, μὲ τὴν ἀτομικὴ καὶ τὴν οἰκογενειακὴ ζωή, μὲ τὴν οἰκονομία, μὲ τὴν τοπογραφία, μὲ τὴ λησταία, μὲ τὸν τρόπο ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, μὲ τὸν κλεφταρματολισμό, μὲ τὴ διοίκηση, τὴν αὐτοδιοίκηση, τὰ ἐπαγγέλματα, τὶς ἀσχολίες κ.λ. τῶν ραγιάδων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Τέλος, ὁ Γιώτης Ναοὺμ προσπαθεῖ νὰ πλουτίσει τὴ διήγησή του καὶ μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ἱστορικοπολιτικὰ γεγονότα τοῦ εὐρύτερου χώρου τῆς «καταρρέουσας» ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἰδιαίτερα στὰ Βαλκάνια, καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους καὶ τοῦτο γιὰ νὰ προλειάνει τὸ ἔδαφος γιὰ τὸν ἀκατατόπιστο ἀναγνώστη τοῦ κειμένου του, τὸ ὁποῖο στὸ σημεῖο αὐτὸ—ὅπως εἶναι φυσικὸ—δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιάζει τὴν πρέπουσα πληρότητα, πρωτοτυπία καὶ τὴν ἀκρίβεια γιὰ τὸν εἰδικὸ μελετητή του. Δὲν νομίζω, ἄλλωστε, ὅτι κάτι τέτοιο ἦταν στὶς ἐπιδιώξεις ἢ, πιθανό, καὶ στὶς δυνατότητες τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε κυρίως νὰ περισώσει γραπτὰ ὅσες πληροφορίες μάζεψε γιὰ τὸ βλάχικο στοιχεῖο καὶ τὴν οἰκογένειά του, ὥστε νὰ δημοσιευθοῦν καὶ ἔτσι νὰ διαιωνισθοῦν τοῦτες, μὲ τὸ νὰ διαβάζονται ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες τους χωρὶς κόπο καὶ εὐχάριστα, γι' αὐτὸ καὶ διανθίζει τὸ κείμενό του καὶ μὲ μερικά, χαρακτηριστικὰ ἀνέκδοτα καὶ παραδείγματα. Ἐξάλλου, δὲν κρύβει, ὁ Γ. Ναούμ, τὶς προθέσεις του τοῦτες ἢ τουλάχιστο

δὲν ἐπιθυμεῖ (ἢ, ἴσως, καὶ δὲν μπορεῖ) νὰ παρακάμψει μιὰ ἁπλουστευτικὴ καὶ ἁπλοϊκή, συχνά, ἀφηγηματικὴ ἔφεσή του, τοῦτο ὅμως εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθεῖ καὶ προτέρημα, ἀπὸ μιὰ ἄποψη.

Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, οἱ ἀναμνήσεις, ποὺ δημοσιεύονται πιὸ κάτω, θὰ χρησιμεύσουν ὁπωσδήποτε στοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας κ.λ. γιὰ νὰ διασταυρώσουν ἢ γιὰ νὰ πλουτίσουν τὶς πληροφορίες, ποὺ ἔχουν καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἢ, ἀκόμα, γιὰ νὰ φωτίσουν καλύτερα ὁρισμένα γεγονότα καί ἄλυτα προβλήματά τους, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἁπλοὺς καὶ ὀλιγαρκεῖς ἀναγνῶστες τους, θὰ εἶναι ἕνα εὐχάριστο καὶ συχνὰ ὠφέλιμο κείμενο. Τὸ πιστεύω τοῦτο. Ἄλλωστε ἔτσι θὰ δικαιωθεῖ ὁ συγγραφέας τους γιὰ τὸν κόπο ποὺ ἔκαμε, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ποὺ συνέβαλαν ποικιλότροπα γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς προσπάθειάς του τούτης, ὅπως προαναφέρθηκε...

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ ΝΑΟΥΜ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Οἱ ρωσοτουρκικὲς σχέσεις στὰ 1806-1812

Στὰ χρόνια 1806-1812 ἡ Τουρκία βρισκόταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία. Ἐπιδίωξη τῆς Ρωσίας ἦταν νὰ κυριαρχεῖ στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ νὰ ἐλέγχει τὴν Κωνσταντινούπολη, ὥστε νὰ πραγματοποιήσει ἔτσι τὴν ἐπιθυμία τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Εἶχε καταλάβει ἤδη τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ δὲν σκόπευε φυσικὰ νὰ τὰ ἐγκαταλείψει, οἱ Τοῦρκοι ὅμως (ποὺ εἶχαν ἐκεῖ τεράστια οἰκονομικὰ συμφέροντα) κρατοῦσαν καλὰ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβη. Ἐντωμεταξὺ ἔγινε ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο παρατάξεων συγκεντρώθηκαν στὸ Βουκουρέστι γιὰ νὰ συζητήσουν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Οἱ Ρῶσοι ὅμως πρόβαλαν ἀπαιτήσεις καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πριγκιπάτα καὶ πρότειναν νὰ ὁρισθεῖ σὰν μελλοντικὸ σύνορό τους ὁ Δούναβης ποταμός. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑποχωροῦσαν καὶ παραχωροῦσαν μόνο τὴ Βεσσαραβία. Στὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων τῶν δύο ἀντιπροσωπειῶν ἐπισυνέβηκε ἕνα νέο γεγονός. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ξέρει κανένας ποιὰ θὰ ἦταν ἡ τύχη τῆς Ρουμανίας, ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, ἂν τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα δὲν θὰ εἶχαν ἀπὸ τότε τὴν τύχη τῆς Βεσσαραβίας μέχρι τὴν ἕνωση καὶ ἂν ἀκόμα ἡ μεγάλη ἑνοποίηση τοῦ ρουμανικοῦ κράτους (στὰ χρόνια μας) θὰ γινόταν τόσο εὔκολα. Ὁ μεγάλος Ναπολέοντας, αὐτοκράτορας τῆς Γαλλίας, κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ ἀπέστειλε γράμμα στὸν Τοῦρκο μεγάλο βεζύρη, μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ συνιστοῦσε νὰ μὴ κλείσει εἰρήνη μὲ τοὺς Ρώσους. Ὅμως, ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ

ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ τότε μεγάλου δραγουμάνου (διερμηνέα) τῆς τουρκικῆς αὐλῆς Μουρούζη, τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς ἦταν ἀντιπρόσωπος στὸ Βουκουρέστι. Ὁ Μουρούζης, ἀντὶ νὰ παραδώσει τὴν ἐπιστολὴ στὸν μεγάλο βεζύρη, τὴν ἔστειλε στὸν ἀδελφό του στὸ Βουκουρέστι καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του πρόδωσε τὸ μυστικὸ στοὺς Ρώσους, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ κλείσουν εἰρήνη. Μάλιστα ἦσαν καὶ εὐχαριστημένοι μὲ μόνη τὴν παραχώρηση τῆς Βεσσαραβίας. Ὅταν ὁ σουλτάνος καὶ ὁ μέγας βεζύρης πληροφορήθηκαν γιὰ τὴν προδοσία, δόθηκε διαταγὴ καὶ ἀποκεφαλίστηκαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Μουρούζη.

2. Οἱ Γενίτσαροι

Οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τότε ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἀποβιβάσθηκαν στὴν Εὐρώπη, κατόρθωσαν νὰ πηγαίνουν ἀπὸ νίκη σὲ νίκη ὁλόκληρους αἰῶνες καὶ νὰ φθάσουν μέχρι τὰ τείχη τῆς Βιέννης, κυρίως χάρη στὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα, ἀπὸ παιδιὰ χριστιανῶν, ποὺ μεγάλωναν μὲ τὰ κελεύσματα τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἐνῶ σὰν πατέρα τους γνώριζαν τὸν σουλτάνο. Ὅσο καιρὸ οἱ γενίτσαροι ἦσαν ἀληθινοὶ στρατιῶτες (καλόγεροι), ἡ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τίποτε, ὅταν ὅμως ἄρχισαν νὰ αἰσθάνονται τὴ γεύση μιᾶς ζωῆς πιὸ ἄνετης, νὰ πανιρεύονται καὶ νὰ ἀποκτοῦν οἰκογένεια, ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἄρχισε καὶ ἡ παρακμὴ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ γενίτσαροι κατάντησαν τελευταῖα ἕνας μεγάλος κίνδυνος γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἐκθρόνιζαν τοὺς σουλτάνους καὶ ἀνέβαζαν στὸν θρόνο ὅποιον ἤθελαν αὐτοί, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ οἱ πραιτωριανοὶ στὴ Ρώμη. Οἱ συχνὲς (στάσεις καὶ) ἐπαναστάσεις τῶν γενιτσάρων τὴν εἶχαν τραντάξει ἀπὸ θεμέλια.

3. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων

Εἶχαν ἀρχίσει νὰ σχηματίζονται ἀνταρτικὲς συμμορίες ἀπὸ χριστιανοὺς ἐπαναστάτες σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Εὐρώπης, μὲ σκοπὸ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Στὶς σημερινὲς περιοχὲς τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας, Μαυροβουνίου, Μακεδονίας, Παλαιᾶς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ πιὸ κάτω, ὁρισμένοι Τοῦρκοι πασάδες, διοικητὲς μερικῶν ἐπαρχιῶν, εἶχαν ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Μεταξύ τους ἦταν καὶ ὁ Ἀλὴ πασὰς Τεπελενλὴς (ἀλβανικῆς καταγωγῆς), ὁ μέγας σατράπης τῆς Ἠπείρου, ἔχοντας τὴν πρωτεύουσά του στὴν πόλη Γιάννενα. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα, ὁ Ἀλὴ πασὰς διορίστηκε πασὰς τῶν Τρικάλων, πρωτεύουσας τότε τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὸς πέτυχε ὕστερα νὰ ἀντικαταστήσει τὸν πασὰ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα,

γιατὶ ἔτσι βρισκόταν σὲ στενότερες σχέσεις μὲ τοὺς παντοδύναμους μπέηδες τῆς νότιας Ἀλβανίας. Μετὰ πολλὲς μάχες κατόρθωσε νὰ κυριεύσει τὸ Δέλβινο καὶ νὰ ὑποτάξει τελείως τοὺς Σουλιῶτες καὶ τὰ ἑπτὰ χωριὰ τοῦ Σουλίου, ποὺ εἶχαν ἀντισταθεῖ μέχρι τὸ 1803. Ἡ Πύλη τοῦ ἀνεγνώρισε ὅλες αὐτὲς τὶς κατακτήσεις.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ πασὰς τῆς Θεσσαλονίκης ὑπήχθηκε στὶς διαταγές του[1]. Τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀλῆ ἔλαβαν μέρος στὶς μάχες τοῦ 1806-1812. Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτά, στὴν ἐπιστροφή, κατέκτησε μιὰ περιοχὴ στὴν παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, στὸν Αὐλώνα καὶ στὸ Μπεράτι. Ὁ Μοριὰς καὶ ἡ Θεσσαλία εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔτσι ὅλες οἱ ἐπαρχίες, ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ Γραικοὺς καὶ Βλάχους, εἶχαν πέσει στὰ χέρια τοῦ δυνάστη πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ Ἤπειρος ἦταν μία ἐπαρχία, ποὺ τὴν κατοικοῦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Βλάχοι, μόνο δὲ πρὸς τὸν βορρὰ εἶχε μερικὰ χωριὰ Ἀλβανῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα ἦσαν χριστιανικὰ καὶ ἄλλα μωχαμεδάνικα (μουσουλμανικά).

4. Οἱ Βλάχοι τῆς Ἠπείρου καὶ οἱ διώξεις τους ἀπὸ τὸν Τεπελενλὴ

Στὴν Ἤπειρο εἶχαν ἀκμάσει ἀπὸ αἰῶνες τὰ Βλαχοχώρια, ὅπως τὸ Μέτσοβο, τὸ Συρράκο, ἡ Σαμαρίνα, τὸ Περιβόλι, ἡ Σμίξη, ἡ Βοβούσα, ἡ Λάϊστα, ἡ Τούρια, ἡ Λάκκα καὶ ἄλλα, χάρη στὰ προνόμια καὶ στὴ λευτεριά, ποὺ εἶχαν ἀπὸ αἰῶνες[2]. Κάθε χωριὸ ὅμως ἔστελνε ἕνα χρονιάτικο δῶρο στὴ Βα-

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ἀλὴ πασὰς τῶν Ἰωαννίνων ἀσκοῦσε τὴ δικαιοδοσία του καὶ στὴν Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία. Ὁ συγγραφέας ὅμως γράφει πιὸ κάτω ὅτι ὁ Βαρδάρης (Ἀξιὸς) ἦταν τὸ σύνορο τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Τεπελενλῆ. Ἑτοιμάζω (ἀπὸ τὸ 1971) μελέτη γιὰ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴν Κεντροδυτικὴ Μακεδονία μὲ βάση ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο του καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Γιὰ τὰ χωριὰ Ἀβδέλλα, Σαμαρίνα, Περιβόλι, Σμίξη καὶ Γράμμοστα βλ. τὸ πάντοτε ἀξιόλογο βιβλίο τῶν A. J. B. Wace καὶ M. S. Thompson, The Nomads of the Balkans, Λονδίνο 1914 (καὶ ἀνατύπωση τοῦ 1972), 39 κ.ἑ., 60 κ.ἑ., 144 κ.ἑ., 173 κ.ἑ., 210 κ.ἑ., 275 κ.ἑ. καὶ 281 κ.ἑ. Ἐκλαϊκευμένη ἀπόδοση τμημάτων τοῦ πιὸ πάνω βιβλίου δημοσίευσε ὁ Φώτης Πέτσας, στὶς κυριακάτικες «Περιηγήσεις στὸν Ἑλληνικὸ Βορρά», στὴν ὁμώνυμη ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ συγκεκριμένα στὸ φύλλο τῆς 24.7.1977 κ.ἑ. Πρβλ. ἀκόμα F. C. H. L. Pouqueville, Voyage de la Grèce, 2η ἔκδ., Παρίσι 1826, τ. 1, 232-233 καὶ 264, τ. 2, 389-391, 396, 504-514 καὶ 516, τ. 3, Παρίσι 1824, 98 καὶ 100-104 καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση (μὲ εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια) στοῦ Γιάννη Τσάρα, Ταξίδι στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Ἄνοιξη τοῦ 1806), Θεσσαλονίκη [1983], 31, 41, 75, 95, 99, 100, 101, 111 καὶ 119, καὶ W. M. Leake, Travels in Northern Greece, Λονδίνο 1835, τ. 1, 304, 317, 322, 334, καὶ 425, τ. 3, 333, καὶ τ. 4, 111. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα ἀσχολήθηκε (1891) διεξοδικὰ καὶ ὁ γνωστὸς ποιητὴς Κώστας Κρυστάλλης. Βλ. τὸ μελέτημά του «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ποὺ (ἀνα-)δημοσιεύτηκε καὶ στὰ «Ἅπαντα Κρυστάλλη», μὲ πρόλογο, εἰσαγωγὴ καὶ ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, Ἀθήνα 1959 (;), 457-657 καὶ κυρίως 473-504. Βλ. ἐπίσης N. G. L. Hammond,

λιδὲ χανοὺμ (μητέρα τοῦ σουλτάνου) στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὑπῆρχαν χωριὰ ποὺ εἶχαν 150.000 πρόβατα. Τὸν χειμώνα τὰ κοπάδια κατέκλυζαν ὅλη

στὴ συλλογικὴ ἔκδοση «Μακεδονία», τῆς «Α. Ε. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», Ἀθήνα 1982, 77-78, ὅπου γίνεται παραλληλισμὸς τῆς νομαδικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας, τῆς Ἀβδέλλας καὶ τοῦ Περιβολιοῦ, καὶ τοῦ Ἴδιου, Τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν μεγάλων Μακεδόνων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, Θεσσαλονίκη 1982, 6 (ὅπου παραλληλισμὸς μὲ τοὺς σύγχρονους Σαρακατσάνους) καὶ 8. Πρβλ. καὶ Νικ. Σβορῶνο, στὸ ἴδιο βιβλίο, 355, 358-359, 371 καὶ 383 (354-385) γιὰ τὶς ἐγκαταστάσεις, μετακινήσεις κ.λ. τῶν πληθυσμῶν σ' αὐτὸν τὸν χῶρο, καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 21 (1937) 316-323, 363-369 καὶ 424-438 (καὶ σὲ ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1937). Ἡ μελέτη αὐτὴ συμπεριλαμβάνεται καὶ στὴ συλλογὴ του «Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς», Θεσσαλονίκη 1980, 449-473. Ὁ Ἴδιος γράφει σχετικὰ καὶ σὲ πολλὲς σελίδες τοῦ βιβλίου του: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969. Πρβλ. ἀκόμα Νικολάου Κασομούλη (ἐπιμέλεια κ.λ. Γιάννη Βλαχογιάννη), Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, τ. 1, Ἀθῆναι 1939, 103-107, Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρος Α', Ἀθήνα 1957, ξα'-β', σημ. 11 καὶ 1 καὶ πγ', Χρήστου Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της Σπήλαιον-Γρεβενὰ-Σαμαρῖνα, Ἀθῆναι 1951, καὶ κυρίως τὴ σ. 84 κ.ἑ. Ἀπὸ τὴν ξένη βιβλιογραφία πρέπει νὰ μνημονευθεῖ καὶ τὸ βιβλίο τοῦ N. Hâciu, Aromânii, comept, industrie, expansiune, civilizatie, Foşcani 1936, 82-100, ὅπως καὶ ἡ νεώτερη μελέτη τοῦ M. Sivignon, Les pasteurs du Pinde septentrional, Λυὼν 1968. Ὁ Σέρβος ἱστορικὸς Dušan J. Popović στὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς Κουτσόβλαχους (O cincarima. Prilozi pitanju postanka našeg gradtjanskog društva) δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν Κουτσοβλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας, οὔτε στὴν πρώτη ἔκδοση τῆς ἐργασίας του (Βελιγράδι 1927), οὔτε στὴ δεύτερη (Βελιγράδι 1937), ὅπου γράφει διεξοδικὰ γιὰ τὸ θέμα τῶν μετοικήσεών τους (19 κ.ἑ. καὶ 34 κ.ἑ., ἀντίστοιχα). Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὀφείλω στὸν ἐπιστημονικὸ συνεργάτη τοῦ I.M.X.A. Δρ. φιλολογίας κ. Γιάννη Παπανδριανό, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ. Πρβλ. ἀκόμα, γιὰ τὰ χωριὰ αὐτὰ καὶ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, καὶ στοῦ Κυριάκου Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα, τ. Γ[1] (1800-1810), Ἀθήνα 1975, 409-410, καὶ Γ[2] (1810-1821), 335 καὶ 343-349, καὶ Νικολάου Θ. Σχινᾶ, Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπείρου, νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἀθῆναι 1886 (φυλλ. Α-Β), κδ', λη', μβ' καὶ 6, 7, 57, 72, 115, 122, 215, 216, 218 καὶ 223. Γιὰ τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικό, ποὺ σχετίζεται (ἔμμεσα) καὶ μὲ τοὺς Κουτσοβλάχους βλ. M. Hatzopoulos, Colonie romaine en Thesprotie et les destinees de la latinite epirote, B.S, 21[1], 97-105, ὅπου γιὰ τὶς λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Βέροιας (99, σημ. 4), πρβλ. δὲ τελευταῖα καὶ ὅσα γράφει σὲ ἐργασία του ὁ D. Feissel μὲ τίτλο: Recueil des insctiptions, chrétiennes de Macédoine du III au VI siècle, Paris 1983, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει καὶ σχετικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Βέροια, τοῦ 5-6ου αἰ. (α/α 74, σ. 76-77). Τὴν ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν κ. Μ. Χατζόπουλο, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Γιὰ τὰ γλωσσολογικὰ ζητήματα βλ. τώρα στοῦ Ἀχιλλέως Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀρωμανικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, Ἀθῆναι 1976, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ τὶς μεταγενέστερες διδακτορικὲς διατριβὲς τοῦ Νικολάου Ἀθ. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλαχικά, Θεσσαλονίκη 1977, καὶ Ἀντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμουνικῆς, Ἀθήνα 1982. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ τοπωνύμιου Σαμαρίνα βλ. τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Χαρ. Π. Συμεωνίδη στὰ «Μακεδονικὰ» 7(1966-1967) 200-209, ὅπου καὶ οἱ παλιότερες γνῶμες. Πρβλ. ἀκόμα Κωνστ.

τὴ Θεσσαλία, ὅπου ὁ χειμώνας ἦταν ἤπιος, καὶ τὰ πρόβατα δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ εἰδικὴ τροφή, γιατὶ τρεφόντουσαν μὲ τὸ χλωρὸ χορτάρι τῆς γῆς. Τὸ καλοκαίρι ἔβγαιναν (οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι) στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, ποὺ εἶχαν ἀρκετὴ ἔκταση γιὰ τὴ βοσκὴ τῶν κοπαδιῶν τους.

Ὁ ἐρχομὸς αὐτοῦ τοῦ σατράπη ἐπικεφαλῆς στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ ὁποίου ἡ κυριαρχία ἐπεκτεινόταν μέχρι καὶ τὸν Βαρδάρη (Ἀξιὸ) ποταμὸ (ἀφοῦ καὶ ὁ πασὰς τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν στὶς διαταγές του), ἔφερε μία μεγάλη ἀναταραχὴ στὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Βλάχων αὐτῶν τῶν μερῶν. Πρὶν τὸν ἐρχομό του ἡ φύλαξη τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν διαβάσεων τῶν δερβενιῶν γινόταν ἀπὸ τοὺς ἁρματολούς, ποὺ ἦσαν νέοι, στρατευμένοι ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριά. Ὁ Ἀλὴ πασὰς διέλυσε τὶς μονάδες τῶν Βλάχων ἁρματολῶν καὶ τοὺς ἀντικατέστησε μὲ Τουρκαλβανοὺς[1]. Ἔβαλε διοικητή τους τὸν περίφημο Βελὴ Γκέγκα. Οἱ ἁρματολοί, μόλις τοὺς διέλυσαν, ζῶσαν τὰ σπαθιά τους, βγῆκαν στὰ βουνὰ καὶ σχημάτισαν πολλὲς ὁμάδες ἀπὸ κλέφτες, ποὺ πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον στὸν σατράπη καὶ στὶς ὁμάδες τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ πιὸ ξακουστὸς κλέφτης ἦταν ὁ Κατσαντώνης[2], ποὺ ξεχείμαζε στὸ νησὶ τῆς Ἁγίας Μαύρας (Λευκάδας) τοῦ Ἰονίου Πελάγους, ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐξουσία τῆς Ἀγγλίας. Τὴν ἄνοιξη ἀποβιβαζόταν στὴ στεριὰ καὶ ἔβγαινε μὲ τὴ συμμορία του στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, πολεμώντας ἀκατάπαυστα (μὲ τὰ παλικάρια του, ποὺ ἦσαν πάνω ἀπὸ ὀγδόντα) ἐναντίον τῶν ὁμάδων τοῦ Βελῆ Γκέγκα. Σὲ μιὰ μάχη πολέμησαν στῆθος μὲ στῆθος μὲ τὸν Κατσαντώνη, ὁ ὁποῖος καὶ σκότωσε τὸν Βελὴ Γκέγκα. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν ἦταν ἀνεκτὴ

Δ. Ντίνα, Τὸ τοπωνυμικὸ τῆς Σαμαρίνας Γρεβενῶν, «Μακεδονικὰ» 20 (1980) 305-341, Σωκρ. Ν. Λιάκου, Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμενταρίων τῆς Μικρευρώπης, Θεσσαλονίκη 1974, 30-31, καὶ Τάσου Χρυσοχόου, Ταξίδια στὴ Σαμαρίνα, Τὰ παλιὰ χρόνια καὶ τώρα, «Ἑλιμειακὰ» τχ. 4 (Μάρτης 1983) 56-60. Γιὰ τὸ Περιβόλι βλ. Θεοδώρου Κ. Π. Σαράντη, Τὸ χωριὸ Περιβόλι Γρεβενῶν (Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἁρματολικίου τῆς Πίνδου), Ἀθήνα 1977. Γιὰ τὴ Σμίξη βλ. Γρηγορίου Ἀθ. Ναούσικα, Ἡ Σμίξη, Ἀθήνα 1971. Μιὰ πρόσφατη δημοσιογραφικὴ περιήγηση στὰ χωριὰ Ἀβδέλλα, Περιβόλι, Σμίξη καὶ Σαμαρίνα βλ. στοῦ Κώστα Μπίρκα, Ἀβδέλλα, Ἀθήνα 1978, 277-324. Γιὰ τὴν αὐτοδιοίκηση ποὺ εἶχαν τὰ «Βλαχοχώρια» βλ. Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. 6η, τ. 5, μέρ. Βον, 123-125. Πρβλ. καὶ Χρήστου Π. Κλειώση, Ἱστορία τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, Ἀθῆναι 1977, 183-184.

1. Βλ. στοῦ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1983, 728-734.

2. Βλ. Δημήτρη Σταμέλου, Κατσαντώνης, ἱστορικὲς διαστάσεις τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα 1972, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, καὶ τοῦ Ἴδιου, Κατσαντώνης, ἡ ἀποθέωση τῆς παλικαριᾶς. Μυθιστορηματικὴ βιογραφία, ἱστορικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ τεκμηριωμένη, Ἀθήνα 1980. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Κώστα Δ. Κωτσοκάλη, Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμιοσύνης. Νέα θεώρηση της ἱστορίας καὶ τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα 1977.

στὸν βλάχικο πληθυσμὸ τῆς Πίνδου (ποὺ προηγούμενα κυριαρχοῦσε σχεδὸν στὰ βουνὰ τῆς περιοχῆς), γιατὶ οἱ συμμορίες τοῦ Βελῆ Γκέγκα γυρνοῦσαν ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό, λεηλατώντας καὶ τυραννώντας τὸν πληθυσμό.

Ὁ Ἀλὴ πασὰς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πονηροὺς καὶ διεφθαρμένους, ποὺ ἔδωσε ἡ ἀλβανικὴ φυλή. Ἦταν ὁ πιὸ θρησκόληπτος ὅσο ἀναφορὰ στὴ συζυγικὴ ἠθική. Προσπάθησε νὰ περάσει κατὰ πολὺ καὶ τὸν Μωχάμετ νομοθέτη ἀκόμα. Δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος μόνο μὲ λίγες γυναῖκες. Τὸ χαρέμι του ἀριθμοῦσε περισσότερες ἀπὸ σαράντα γυναῖκες, ποὺ ἦσαν κυρίως κορίτσια χριστιανῶν, ποὺ ἅρπαζε μὲ τὴ βία ἀπὸ τὶς ἀγκαλιὲς τῶν οἰκογενειῶν. Κατασκόπευε (μὲ ἀνθρώπους του) ὅλα τὰ χωριὰ καὶ μόλις ἀνακάλυπτε κανένα ὄμορφο κορίτσι, ἀμέσως ἔστελνε ἀπεσταλμένους του μὲ ἰσχυρὴ ὁμάδα Ἀλβανῶν καὶ τὸ ἔφερναν στὸ χαρέμι του.

5. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴ Γράμμοστα καὶ ἡ φυγὴ τῶν Βλάχων στὴ Μακεδονία

Κάποτε ἀνακάλυψε ὁ Ἀλὴ πασάς, ὅτι ὁ τσέλιγκας Χατζηστέργιος, κάτοικος τοῦ χωριοῦ Γράμμοστα[1] (ποὺ ἦταν ὀρεινὴ κωμόπολη μὲ τρεῖς χιλιάδες σπίτια) εἶχε ἕνα πολὺ ὄμορφο κορίτσι, ποὺ ὀνομαζόταν Τάνα. Ὁ Ἀλὴ πασὰς παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος στὴ Γράμμοστα, ἐπικεφαλῆς πολυάριθμης ὁμάδας Ἀλβανῶν. Ὁ Χατζηστέργιος καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι τσελιγκάδες, ὅπως καὶ ὁ ἀρσενικὸς πληθυσμὸς τοῦ οἰκισμοῦ, βγῆκαν νὰ τὸν προϋπαντήσουν καὶ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν, σὲ μεγάλη παράταξη. Μόλις κατέλυσε ὁ Ἀλὴ πασάς, ἄρχισαν νὰ φθάνουν κριάρια, τὰ ὁποῖα ἔβαζαν στὴ σούβλα γιὰ νὰ φιλοξενήσουν τὸν ὑψηλὸ μουσαφίρη τους. Τρεῖς μέρες συνεχίστηκε ἡ διασκέδαση καὶ τέλος ὁ Ἀλὴ παίρνει κατὰ μέρος τὸν Χατζηστέργιο καὶ τοῦ λέει: «Ἔχω ἀκούσει ὅτι ἔχεις ἕνα ὄμορφο κορίτσι καὶ θέλω νὰ τὸ πάρω στὸ χαρέμι μου. Πιστεύω πὼς ἡ πράξη μου αὐτὴ σὲ κάμνει τιμή». Ὁ Χατζηστέργιος, ἂν καὶ ἡ καρδιά του τραυματίσθηκε βαθιὰ μὲ ὅσα ἄκουσε, δὲν ἔχασε τὴν ψυχραιμία

1. Τὸ τοπωνύμιο ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὴ γραφὴ Γράμμουστα. Βλ. καὶ Σωκρ. Ν. Λιάκου, ὅ.π., 9 καὶ 29. Ὁ Ἴδιος, ὅ.π., 10-22 καὶ 35-40 (σημειώσεις) δίνει πολλὲς πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση, τὴν οἰκονομία καὶ τὴ ζωὴ τῶν «φαλκαριῶν» (κοπαδιῶν-ὁμάδων). Ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, ὅ.π., σ. 1, γράφει γιὰ τὴν περίεργη ἐκδοχὴ μερικῶν Σαρακατσάνων τῆς Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι «φαλκάρι» ὀνομάζουν τὴ στάνη. Τούτη ἡ ἄποψη μόνο σὰν ἀλληγορία μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ. Ἀπὸ τὴν παλιότερη βιβλιογραφία, γιὰ τὸ θέμα τῶν φαλκαριῶν, βλ. Κ. Δ. Καραβίδα, Ἀγροτικά, Ἀθῆναι 1931, 351 κ.ἑ., καὶ Δημ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, Ἀθῆναι 1930. Τὸ βιβλίο τοῦ Καραβίδα ἐπανακυκλοφόρησε (1978) σὲ φωτοαναστατικὴ ἀνατύπωση, μὲ πρόλογο τοῦ Ἰω. Πεσμαζόγλου καὶ εἰσαγωγὴ τοῦ Ν. Μουζέλη, στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων Παπαζήση.

του καὶ ὑποκρίθηκε ὅτι δὲν περίμενε τέτοια μεγάλη τιμὴ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ πασᾶ καὶ ἀπήντησε ὅτι ἀποδεχόταν μὲ μεγάλη χαρὰ τὴν πρόταση, πρόσθεσε ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἡ διαφορὰ τῆς θρησκείας καὶ ὁ κόσμος τῆς κωμοπόλεως ἦταν πολὺ θρησκόληπτος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔδινε σημασία σὲ τοῦτα, παρακαλεῖ τὸν πασὰ νὰ μὴ βιασθεῖ καὶ ὅτι στὸ διάστημα τῶν ἐρχόμενων τριῶν ἡμερῶν, μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, θὰ ἔπαιρνε τὸ κορίτσι του (χωρὶς νὰ τὸ ξέρει κανένας) καὶ θὰ τὸ ἔφερνε στὸ χαρέμι του. Τοῦ μίλησε τόσο πειστικά, ὥστε ὁ πασὰς τὰ ἔχαψε, τὸν πίστεψε καὶ ἔμεινε κατενθουσιασμένος.

Ὁ Χατζηστέργιος δὲν περίμενε νὰ περάσει οὔτε μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ πασᾶ καὶ ἔδωσε διαταγὴ μόλις βραδιάσει νὰ ξεκινήσουν κρυφὰ τὰ κοπάδια μὲ κατεύθυνση τὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) διὰ μέσου τῶν βουνῶν τοῦ Βιτσίου, ἀφοῦ φορτώσουν ἰὰ ὑπάρχοντά τους στὰ μουλάρια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια καὶ οἱ οἰκογένειες βρίσκονταν στὸν δρόμο μακριὰ ἀπὸ τὴν κωμόπολη. Ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ τέτοια μονοπάτια καὶ δάση, ὥστε νὰ μὴ βρεῖ ἴχνη ὁ Ἀλὴ πασάς. Μετὰ πολλὲς περιπέτειες στὰ βουνὰ τοῦ Βιτσίου (γιατὶ ἦταν δύσκολη ἡ διάβαση) ἔφθασαν στὸ Πισοδέρι. Ὕστερα κατέβηκαν στὴ Φλώρινα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀνηφόρισαν πρὸς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τσέρνα, ποὺ διασχίζει τὸν κάμπο τῶν Βιτωλίων καί, ἀφοῦ πέρασαν ἀπὸ τὸν Περλεπέ, ἔφθασαν στὸ Νεράτσικο, στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη. Ἀπὸ ἐκεῖ πῆραν τὸν κατήφορο τοῦ ποταμοῦ καὶ (ἀφοῦ κατέλυσαν σὲ πολλοὺς τόπους) ἔφθασαν στὴ Γευγελή, ὅπου καὶ πέρασαν τὸν Ἀξιό στὴν ἀριστερὴ ὄχθη του. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Λιβάδια, κοντὰ στὴ Γευγελή. Ἔτσι κατόρθωσαν νὰ γλιτώσουν τὴν οἰκογενειακὴ τιμή τους καὶ νὰ διατηρήσουν καθαρὴ τὴν ψυχικὴ γαλήνη τῆς καημένης τῆς Τάνας. Ὁ Ἀλὴ μὲ τοὺς κατασκόπους ποὺ εἶχε παντοῦ πληροφορήθηκε, οὐδὲ τὴ δεύτερη μέρα, τὴν ἀναχώρηση τῆς ὁμάδας. Πολλὲς ὁμάδες καβαλαραίων Ἀλβανῶν (ποὺ ἦσαν ὁπλισμένοι μέχρι τὰ δόντια) εἶχαν σταλεῖ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ἀπὸ ὅπου μποροῦσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἦταν δυνατὸ νὰ περάσει ὁ Χατζηστέργιος, ἀλλὰ μονάχα πρὸς τὸ Βίτσι δὲν πῆγαν, γιατὶ κανένας δὲν πίστευε ὅτι ἦταν πιθανὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ αὐτὸς ὁ δρόμος.

Ὅλα αὐτὰ μοῦ τὰ διηγήθηκε ὁ ἐνενηντάρης Μιχάλης Παπάζης, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἀνεπάντεχη περιπλάνηση, ὅταν ἦταν ἑφτὰ χρόνων[1].

1. Ὁ γέροντας τσέλιγκας Μιχάλης Παπάζης ἀναφέρεται καὶ πιὸ κάτω (βλ. στὸ τέλος τῆς 11ης παραγράφου) ὡς πληροφοριοδότης τοῦ συγγραφέα. Ἡ περιπλάνηση τῶν Βλάχων, καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ Μιχάλη Παπάζη, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονολογικὰ πρὶν τὸν Δεκαπενταύγουστο τοῦ 1819, ὅταν ἦταν τοῦτος 7 χρόνων. Συνεπῶς, γεννήθηκε (1819-7) γύρω στὸ 1812. Ὅταν διηγόταν τὰ γεγονότα ἦταν 90 χρόνων, ὅπως γράφει (δύο φορὲς) ὁ Παναγιώτης Ναούμ. Ἑπομένως, ἡ ἐξιστόρησή τους θὰ ἔγινε στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ συγκεκριμένα (1812 σὺν 90) κοντὰ στὸ 1902. Σύμφωνα μὲ πληροφορία τῆς δ. Βιργινίας Γ.

Τὸ βλάχικο στοιχεῖο μποροῦσε νὰ ὑποφέρει ὅ,τι ἁρπαγὲς καὶ ὅποια τυραννία, μόνο ὅμως ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ δὲν συμβιβαζόταν μὲ κανένα τρόπο καὶ ἐπειδὴ ὁ σατράπης δὲν κρατιόταν καθόλου στὸ νὰ κυβερνάει τοὺς ὑποδούλους του μὲ ἀπάνθρωπα μέσα, οἱ Βλάχοι δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ ὑποφέρουν τοῦτο καὶ ἑτοιμάστηκαν νὰ φύγουν.

6. Ἡ συγκέντρωση τῶν Βλάχων τσελιγκάδων στὴν Ἀβδέλλα (1819) καὶ ἡ ἐγκατάστασή τους στὴ Μακεδονία

Ἦταν τὸ ἔτος 1819, Αὐγούστου 15, ἡμέρα τῆς Παναγίας, ἡμέρα πανηγύρεως καὶ μεγάλης γιορτῆς γιὰ τὸ χωριὸ Ἀβδέλλα[1] τῆς Πίνδου, ἡμέρα τῶν γάμων καὶ γλεντιοῦ... Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆς τῆς γιορτῆς συγκεντρώθηκαν σ' αὐτὴν οἱ τσελιγκάδες ἀπὸ τὰ ἄλλα χωριά, ὅπως ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, τὸ Περιβόλι, τὴ Σμίξη, τὴ Βοβούσα καὶ ἄλλα, μὲ τὴν πρόφαση τοῦ πανηγυριοῦ, ἀλλὰ μὲ κύριο σκοπὸ νὰ κάνουν μυστικὸ συμβούλιο μὲ τοὺς τσελιγκάδες τῆς Ἀβδέλλας, σχετικὰ μὲ τὴν κρίσιμη κατάσταση, στὴν ὁποία βρίσκονταν ἐξαιτίας τοῦ σατράπη Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀφαίρεσε ὅλα τὰ προνόμια, ποὺ εἶχαν ἀποχτήσει ἀπὸ αἰῶνες καὶ τοὺς κατάντησε σὲ ἄθλια κατάσταση.

Στὸ συμβούλιο αὐτὸ πῆραν μέρος πολλοὶ τσελιγκάδες ἀλλὰ οἱ κυριό-

---

Καπρίνη τὸ κείμενό του ἔγραψε ὁ Παναγιώτης (Γιώτης) Ναοὺμ τὸ 1954 καὶ ἡ μετάφρασή του (ἀπὸ τὸν πατέρα της, Γ. Καπρίνη) ἔγινε τὸ 1967. Σὲ ποίημα, ποὺ δημοσίεψε ἡ Εὐγενία Παπαρουσοπούλου στὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Σφενδόνη, 1983, 234-236, μὲ τίτλο «Σιάνα καὶ τὸ κάψιμο τῆς Γράμμοστας» καὶ ὑπότιτλο: «Ἀπὸ μεθοδικὴ συλλογὴ στοιχείων ζωντανῶν ἀναμνήσεων, αἰωνόβιων τοῦ λαοῦ μας», ὀνομάζει τὴν κόρη τοῦ Χατζῆ-Στέργιου Σιάνα, παραδίνει τὴν ἐκδοχή, ὅτι σκοτώθηκε στὴν πολύχρονη μάχη ποὺ ἔγινε καὶ ὅτι γιὰ ἐκδίκηση ὁ Ἀλὴ πασὰς πυρπόλησε τὴ Γράμμοστα, ποὺ εἶχε 10.000 σπίτια(!!). Γιὰ τὸ τραγούδι τῆς Σιάνας βλ. Ζωῆς Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, Ἀθήνα 1985, σ. 177-178.

1. Γιὰ τὰ πανηγύρια τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου βλ. σὲ βιβλίο τῶν A. J. B. Wace - M. S. Thompson, ὅ.π., 129 κ.ἑ. (Γιὰ τοὺς γάμους τους κ.λ. βλ. στὴν ἴδια μελέτη καὶ συγκεκριμένα τὶς σ. 100 κ.ἑ. καὶ 277 κ.ἑ.). Πρβλ. ἀκόμα Κώστα Κρυστάλλη, ὅ.π., 468 κ.ἑ. καὶ κυρίως 483-493, ὅπου δημοσιεύονται πληροφορίες γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς («Μεγάλης») Παναγιᾶς τῆς Σαμαρίνας καὶ γιὰ τοὺς γάμους τοῦ Δεκαπενταύγουστου. Γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου βλ. F. Pouqueville, ὅ.π., τ. 2, 389, καὶ Κυρ. Σιμόπουλου, ὅ.π., τ. Γ², 347. Γιὰ τη γιορτὴ τῆς Παναγιᾶς («St. Marias») στὸ Σέλι ἀπὸ τοὺς Βλάχους βλ. Στέλιου Σβαρνόπουλου, Στὴ γιορτὴ τῆς Παναγιᾶς, ἐφημ. «Βέροια», φύλλ. τῆς 20.8. 1982. Γιὰ τὴν ἀναβίωση-ἀναπαράσταση (1982) τῆς γιορτῆς ποὺ γινόταν παλιότερα στὸ Σέλι ἀπὸ τοὺς Βλάχους καὶ γιὰ τοὺς ὁμαδικοὺς γάμους, ὅπως καὶ γιὰ τὸ γλέντι τοῦ Δεκαπενταύγουστου βλ. στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας ποὺ προαναφέρθηκε, ὅπου δημοσιεύεται ἀναλυτικὸ ρεπορτὰζ καὶ σχετικὴ φωτογραφία. Η ἴδια γιορτὴ ἐπαναλήφθηκε καὶ τὸ 1984 μὲ τὴ συμμετοχὴ Βλάχων ἀπὸ ὅλη τὴ χώρα. Οἱ γάμοι γινόντουσαν σὲ ἡλικία 17-18 χρόνων. Βλ. σχετικὰ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Γιώργου Θανάτση, Ἀρραβῶνες καὶ γάμοι μικρῆς ἡλικίας, Ἀθήνα 1983, 21-22 κ.ἑ., 31 κ.ἑ.

τεροι ἦσαν: Ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα οἱ Ἐξάρχου, Καραγιάννης, Παπαχατζῆς, Ἀλέξης Βάδρας ἢ Μπάδρας[1] (ποὺ μετονομάστηκε ὕστερα σὲ Μπαδραλέξης)

1. Ἴσως ὁ ἀρχικὸς τύπος νὰ ἦταν Μπάρδας καὶ ὄχι Μπάδρας. Πραγματικά, ὁ Κ. Κρυστάλλης, ὅ.π., 467, ἀναφέρει τὰ καλύβια ἢ τὴ στάνη τοῦ Μπάρδα. Ὁ Θεόφραστος Γεωργιάδης, Μοσχόπολις, Ἀθῆναι 1975, 90, γράφει γιὰ ἕναν ξενητευμένο Μοσχοπολίτη, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ παρόνομα Μπάρδας. Τὸ ἐπώνυμο τοῦτο σώζεται ἀκόμα, ὅπως, π.χ., στὸν Βόλο. Μπαδραλέξη ἀλλὰ καὶ Μαρδαλέξη ὀνομάζει τὴν οἰκογένεια καὶ ἡ Ἰφιγένεια Διδασκάλου σὲ μελέτημά της στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωή», τχ. 207 (Αὐγούστου 1983) 32-35, μὲ τίτλο «Τὰ Αὐγουστιάτικα πανηγύρια καὶ οἱ «Δρίμες», ὅπου δίνονται καὶ πληροφορίες γιὰ τοὺς γάμους στὴν Παναγιὰ τῆς Σαμαρίνας καὶ τοῦ Σελίου (33-34), ὅπως καὶ γιὰ τὸν Ἀλῆ πασὰ καὶ τὸν τσελιγκα Χατζηστέργιο κ.λ. Ἄλλον τύπο («Μπαντραλέξης») χρησιμοποιεῖ ὁ Μιχ. Ἀθ. Καλινδέρης στὸ βιβλίο του, Ὁ βίος τῆς κοινότητος Βλάτσης ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1982, 157, ὅπου γράφεται ὅτι (σύμφωνα μὲ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Κ. Σαμαρᾶ) ὁ Ἀλῆ πασὰς ἤθελε τὴν κόρη τούτου καὶ ὄχι τοῦ Χατζηστέργιου. Ὑπάρχει, ἐξάλλου, διάβαση αὐχένα στὴ Γράμμοστα, ποὺ ὀνομάζεται «Μπάδδρα». Βλ. σημείωση τοῦ Σωκρ. Ν. Λιάκου, στὸ βιβλίο τῆς M. A. Walker (μετάφραση τοῦ Κων/νου Πύρζα καὶ ἐπιμέλεια τοῦ Σωκρ. Λιάκου), Διὰ τῆς Μακεδονίας ὡς τὰς ἀλβανικὰς λίμνες (Ὀχρίδας καὶ Μαλίκης), Θεσσαλονίκη 1973, 103 σημ. 1η. Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου βλ. καὶ 31, 76-77, 83, 93 καὶ 99. Οἱ A. J. B. Wace καὶ M. S. Thompson, ὅ.π., 174 καὶ 210, γράφουν Μπαδραλέξης (:«Badraleksi»). Σὲ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τὸ ἐπίθετο δίνεται μὲ τὴ γραφὴ Πατραλέξης. Βλ. Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1878, Θεσσαλονίκη 1969, 311-312, πρβλ. δὲ καὶ 100, σημ. 1, καὶ 333, σημ. 1 (ὅπου ἐκλαμβάνονται ὡς ἀδελφοὶ οἱ Παῦλος καὶ Πέτρος Πατραλέξηδες, ποὺ ἦσαν ὅμως πρῶτα ἐξαδέλφια), βλ. ὅμως καὶ τὶς 73 καὶ 332: (:«Μπαδραλέξης»). Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Σ. Νοτάρη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1966, 76, 277, 342-344, 353 καὶ 362. Εἶναι πιθανὸ νὰ ἄλλαξαν τὸ ἐπίθετο τοῦτο οἱ ἔγγονοὶ τοῦ γενάρχη Ἀλέξη Βάδρα ἢ Μπάδρα, ἀπὸ Μπαδραλέξης (μπάδρας + Ἀλέξης= Μπαδραλέξης) σὲ Πατραλέξης, ἐπιδιώκοντας νὰ τὸ «ἐξελληνίσουν», κατὰ τὴ γνώμη τους, μὲ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ κακόηχου Μπ. μὲ τὸ Π, γιατὶ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος (Λούσης) χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο Πατραλέξης. Βλ. Μιλτιάδη Δ. Σεϊζάνη, Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, Ἀθῆναι 1879, 151, 165, 183 καὶ 197. (Τὸ βιβλίο τοῦτο ἐπανακυκλοφόρησε σὲ φωτοαναστατικη ἀνατύπωση. Στὴ βιβλιοθήκη μου ἔχω τὸ ἀντίτυπο, ποὺ δώρισε ὁ συγγραφέας του στὸν ἐπίσκοπο Κίτρους, μὲ τὴν ἑξῆς ἀφιέρωση: «Τῷ πρῴην Κίτρους κ.κ. Νικολάῳ λούσῃ σεβασμοῦ, ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης ἕνεκεν Μ.Δ.Σ.»). Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ὕστερα στὸν λαὸ ἦταν γνωστὸς ὁ τύπος «Καλύβια Σελίου», ὅπως ἀναφέρονται καὶ στοὺς συμβολαιογραφικοὺς κ.λ. κώδικες τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τῆς Βέροιας καὶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα. Βλ. καὶ Κωνσταντίνου Α. Βακαλόπουλου, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεώνα, Θεσσαλονίκη 1983, 92 κ.ἑ. καὶ 374, ὅπου ἀπαντιέται τὸ ἐπίθετο ὡς Πατραλεζάνης, ἴσως ἀπὸ παρανάγνωση. Ὅμως, ὁ οἰκισμὸς εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς «Μπαντραλέξη καλύβια», γιατὶ ἔτσι ἀναφέρει τὸ μικρὸ χωριὸ ὁ Νικόλαος Θ. Σχινᾶς, ὅ.π., 144 (φυλλάδιο πρῶτο). Πρβλ., ἄλλωστε, καὶ Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάσταση..., ὅ.π., 332, πρβλ. δὲ καὶ σ. 73. Ἐξάλλου, καὶ τώρα σώζεται ὁ τύπος αὐτὸς σὲ ἔγγραφα, στὴ στοματικὴ παράδοση καὶ σὲ δημοτικὰ τραγούδια. Σὲ γνωστὸ κατάλογο ἰδιοκτητῶν κοπαδιῶν τῆς περιοχῆς Δομοκοῦ (τὸ 1816) συναντιῶνται τὰ ὀνοματεπώνυμα ἀρκετῶν Σαμαρινιωτῶν καὶ Ἀβδελλιω-

καὶ Ζεάνας Ντάσου. Ὁ Γκιζάρης ἀπὸ τὴ Σμίξη. Ὁ Χατζημπύρας ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα καὶ ὁ Βαρδούλης ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἄλλοι.

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὴν Κωνσταντινούπολη προβλέπονταν μεγάλες ἀλλαγές. Τὸ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ἕνας πολὺ ἐπιτήδειος ἄνθρωπος, ποὺ ὀνομαζόταν σουλτάνος Μαχμούτ. Ἀμέσως πῆρε τὰ ἡνία τοῦ κράτους στὰ χέρια του καὶ ἄρχισε τὴν ὀργάνωση τακτικοῦ στρατοῦ (γιὰ νὰ μπορέσει νὰ στηριχθεῖ) καὶ ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσει μὲ ὅλα τὰ μέσα τὶς ἐπικυριαρχίες τῶν διαφόρων πασάδων, ποὺ ἦσαν ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Γιὰ τοῦτο ἔστειλε στὴ Θεσσαλονίκη ἄλλον, κατάλληλο πασά, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ στὸν Ἀλῆ πασά. Ἦταν ἀποφασισμένος νὰ φέρει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν ἐπικράτειά του. Μεγάλο ὅμως ἐμπόδιο συνάντησε ἐκ μέρους τῶν γενιτσάρων, ποὺ ζοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στοὺς στρατῶνες μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ δημιουργοῦσαν συχνὰ ταραχὲς μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τους.

Ὅλοι οἱ τσελιγκάδες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ συμβούλιο τῆς Ἀβδέλλας, εἶχαν τὴ γνώμη ὅτι ὁ Ἀλῆ πασὰς δὲν θὰ παύσει νὰ πιέζει τοὺς Βλάχους μέχρι νὰ τοὺς ἐξαντλήσει οἰκονομικὰ[1] καὶ πὼς μετὰ θὰ δοκίμαζε νὰ προσβάλει ἐκεῖνο, ποὺ εἶχαν πιὸ σεβαστὸ οἱ Βλάχοι, δηλαδὴ τὴν οἰκογενειακὴ τιμή. Γι' αὐτὸ ἦτο προτιμότερο τώρα (καὶ ὄχι ἀργότερα) νὰ ἐγκαταλείψουν γιὰ πάντα τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου καὶ νὰ ζητήσουν ἀποκούμπι σὲ καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλοι οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὰ χωριὰ κατέβαιναν κάθε φθινόπωρο στοὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας. Γνώριζε ὁ Ἀλῆ πασάς, πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπιρροή του καὶ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειά του, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλία ἀνῆκε στὴ σφαίρα τῆς ἐπιρροῆς του καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔφερνε ἐμπόδια στὴν ἀναχώρησή τους. Αὐτοὶ ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ πάρουν ἄλλη κατεύθυνση, τὴν ἀνοιξη. Μόνο ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας Ντάσου, ὁ Βέρος, καὶ ἕνα μέρος τῆς οἰκογένειας Καραγιάννη, πῆραν τὸ φθινόπωρο ἄλλη κατεύθυνση. Προσιέθηκε σ' αὐτοὺς καὶ ὁ τσέλιγκας Γκιζάρης ἀπὸ τὴ Σμίξη. Μέχρι τὰ Γρεβενὰ κατέβηκαν ὅλοι μαζί. Ἀπ' ἐκεῖ ὅμως, ἀντὶ νὰ πάρουν τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία ἀλλαξοδρόμησαν πρὸς τὸν ποταμὸ Βαρδάρη μὲ σκοπὸ νὰ φθάσουν τοῦτον καὶ νὰ τὸν προσπεράσουν, γιατὶ ὁ Βαρδάρης ἦταν τὸ σύνορο τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὅλο τὸ φαλκάρι (ὁμάδα) τοῦ Μπαδραλέξη, μὲ τὸν Γκιζάρη καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτελοῦ-

---

τῶν, ὅπως καὶ ἑνὸς Παπαλέξη. Βλ. Σπύρου Ἀσδραχᾶ, Ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία (ιη΄ καὶ ιθ΄ αἰῶνες), Ἀθήνα 1982, 138-139 (α/α 38) καὶ 143. Τὸ ἐπίθετο τοῦτο (μὲ τὴ γραφὴ «Πατραλέξης») ἔχουν καὶ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας (π.χ. στὴ Μελίκη), μερικοί, μάλιστα, χωρὶς νὰ εἶναι Βλάχοι.

1. Γιὰ τοὺς φόρους τῶν κτηνοτρόφων βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Α΄, κδ΄ καὶ σημ. 3 καὶ μέρος Β΄, 10 σημ. 1 καὶ 2.

νταν ἀπὸ 200 οἰκογένειες. Ὁδηγός τους ἦταν ὁ Μπαδραλέξης. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα μέχρι τὸν Βαρδάρη ἦταν γύρω στὰ 250 χιλιόμετρα. Τὴν πρώτη τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1819 τὰ κοπάδια τῶν γιδοπροβάτων καὶ ἡ ἀγέλη ἀπὸ ἄλογα καὶ φοράδια (ποὺ ἀριθμοῦνταν γύρω στὰ χίλια) ἀναχώρησαν μὲ ὁδηγὸ τὸν τσέλιγκα (Μπαδραλέξη). Οἱ οἰκογένειες (μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια) ἀκολουθοῦσαν κατόπι. Στὸν μεγάλο ἐκεῖνο ἀναβρασμὸ (ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου τίποτε δὲν φαινόταν παντοῦ παρὰ κοπάδια ἀπὸ γιδοπρόβατα κσὶ ἀγέλες ἀπὸ ἄλογα) οἱ φύλακες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἀντελήφθηκαν ἀμέσως, πὼς ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ τσελιγκάια εἶχε πάρει ἄλλον δρόμο καὶ ὄχι ἐκεῖνον πρὸς τὴ Θεσσαλία. Ἡ πρώτη πόλη, ποὺ συνάντησαν, μετὰ τὰ Γρεβενά, ἦταν ἡ Κοζάνη, ποὺ εἶναι κτισμένη στὴ νότια ἄκρη τοῦ κάμπου Σαρῆ Γκιόλ. Ἀπὸ κεῖ ἄρχισαν ν' ἀνεβαίνουν στὴ δυτικὴ πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ Δόξα (Βερμίου) καὶ μετὰ ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ καὶ πέρασαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς πόλεις Βέροια καὶ Νάουσα, ποὺ βρίσκονται κάτω σὲ περίφημα ὀροπέδια. Ἀπὸ ἐκεῖ βάδισαν ἀνατολικὰ πρὸς τὴν πόλη Βοδενὰ (Ἔδεσσα), πρὸς τὸν ποταμὸ Μογλενά, τὸν ὁποῖον πέρασαν χωρὶς πολλὲς δυσκολίες. Ὕστερα, πορεύτηκαν πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Πάϊκου (Γιαννιτσὰ) καὶ ἔφθασαν στὸ μέσο τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη, τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὸν πόρο (διάβαση), γιατὶ ὅλα τὰ γεφύρια (ποὺ ὑπῆρχαν τότε στὸν Βαρδάρη) φρουροῦνταν ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ μακριὰ πορεία οἱ Ζεόνας Ντάσιου καὶ Γκιζάρης προηγοῦνταν μὲ καμιὰ εἴκοσι ἁρματωμένα πολικάρια, ὅσο ἦταν δυνατὸ στὶς κρίσιμες αὐτὲς περιστάσεις, ἕτοιμοι ν' ἀντιμετωπίσουν, ὅ,τι ἐμπόδιο θὰ τοὺς τύχαινε μπροστά τους. Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ καμιὰ τριάντα παλικάρια, ἀποτελοῦσαν τὴν ὀπισθοφυλακὴ τῶν οἰκογενειῶν. Μόλις εἶχε βρέξει καὶ τὰ νερὰ τοῦ Βαρδάρη ἦσαν ἐξογκωμένα. Μερικὰ παλικάρια δοκίμασαν (καὶ κατόρθωσαν) νὰ περάσουν καβάλα τὴ διάβαση καὶ (ὕστερα) περνοῦσαν μὲ τὴν προστασία τους κάθε οἰκογένεια, καβάλα στὰ μουλάρια. Τὰ κοπάδια καὶ οἱ ἀγέλες πέρασαν δίπλα, ἀπὸ ἄλλη διάβαση. Ὅταν βρέθηκαν στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, ξεφόρτωσαν ἀμέσως τὰ μουλάρια, τοποθέτησαν τὴν ποράβα καὶ ἔστησαν τὶς τέντες. Ὁ παπὰ Δημήτρης Τσουμέτης (ποὺ ἀκολουθοῦσε καὶ αὐτὸς τὶς οἰκογένειες μὲ τὸ κοπάδι του) ντύθηκε τ' ἄμφια καὶ διάβασε μιὰ εὐχαριστήρια παράκληση. Ὅλη ἡ ὁμάδα γονάτισε καὶ συνεχῶς σταυροκοπιοῦνταν, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατὶ τοὺς γλίτωσε ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ἓξ μέρες κράτησε αὐτὴ ἡ ὀδύσσεια τοῦ Μπαδραλέξη καὶ τῆς ὁμάδας του. Ἦταν μιὰ πορεία χωρὶς στάση. Μόνο στέκονταν σὲ καμιὰ βρύση γιὰ νὰ πιοῦν καὶ γιὰ νὰ πάρουν τὸ ἀναγκαῖο νερό. Τὰ μουλάρια δὲν τὰ ξεφόρτωναν πουθενά, κάπου κάπου ὅμως τὰ ἔβαζαν τὸν τορβὰ μὲ κριθάρι στὸν λαιμὸ καί, μόλις τέλειωνε, δρόμο.

Μετὰ ἀπὸ δύο μέρες, ἀπὸ τότε ποὺ ἐγκατέλειψαν τὰ Γρεβενά, πληροφορήθηκαν πὼς ὁ Ἀλῆ πασὰς ἔστειλε ἕνα μεγάλο ἀπόσπασμα ἱππικοῦ γιὰ νὰ τοὺς πιάσει καὶ γιὰ νὰ τοὺς φέρει πίσω. Ὁ ἀποσπασματάρχης πίστευε ὅτι ὁ Μπαδραλέξης θὰ δοκίμαζε νὰ περάσει ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ ἦταν ἀνάμεσα στὴ Βέροια καὶ στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ὥρα ἀκριβῶς ποὺ ἔφθασε τὸ ἀπόσπασμα στὴ γέφυρα τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης διέβαινε τὸ ποτάμι σὲ μιὰ ἀπόσταση ἑξήντα χιλιόμετρα βορειότερα.

Στὴν ἀριστερὴ πιὰ ὄχθη τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης δὲν εἶχε λόγο νὰ φοβηθεῖ, γιατὶ ἐκεῖ βρισκόταν σὲ ἔδαφος τῆς κυριαρχίας τοῦ σουλτὰν Μαχμούτ, ἑνὸς νεωτεριστῆ σουλτάνου, ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξευρωπαΐσει τὸν στρατὸ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος ἀκόμα. Γιὰ τοῦτο, μιὰ ἑβδομάδα τὴν πέρασαν μὲ τραγούδια καὶ χοροὺς καὶ ψήνοντας συνέχεια κριάρια στὴ σούβλα.

Ἐπὶ τέλους, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀνάπαυση (ποὺ τὴν εἶχαν τόσο μεγάλη ἀνάγκη), ἄρχισαν νὰ ἑτοιμάζονται γιὰ τὴν ἀναχώρηση. Πρῶτα, ἔπρεπε νὰ φροντίσουν νὰ βροῦν λιβάδια γιὰ νὰ ξεχειμάσουν τὰ γιδοπρόβατά τους καὶ ἡ ἀγέλη μὲ τὶς φοράδες καὶ γιὰ τοῦτο ἦταν ἀνάγκη νὰ πλησιάσουν σὲ μέρη, ὅπου δὲν ἔπεφτε χιόνι τὸν χειμώνα. Ἀπὸ κεῖ ξεκίνησαν μὲ τὰ κοπάδια καὶ τὰ ἄλογα καί, ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ μουλάρια, κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ χωριὸ Πορόϊα, ποὺ κατοικοῦνταν τότε ἀπὸ κάμποσες οἰκογένειες Βουλγάρων.

Μετὰ ἀπὸ πολλὲς στάσεις—γιατὶ δὲν βιάζονταν—ἔφθασαν στὸ χωριὸ Πορόϊα, ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ πλαγιά, κοντὰ στὴν πεδιάδα τοῦ βουνοῦ Μπέλες. Ὁ Γκιζάρης (μὲ πενήντα οἰκογένειες, ποὺ φύγανε ἀπὸ τὴ Σμίξη καὶ μὲ εἴκοσι χιλιάδες πρόβατα) ἀπεφάσισε νὰ μείνει στὰ Πορόϊα καὶ ἔτσι χώρισε ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη.

7. Ἡ ἄφιξη στὴν Κασσάνδρα. Ταξίδι τῶν ἐπικεφαλῆς στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπίσκεψη στὸν διοικητὴ τῆς πόλεως

Οἱ ἄλλοι πῆραν τὴν κατεύθυνση πρὸς τὸν Νότο καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὲς στάσεις ἔφθασαν στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας, θέση κατάλληλη ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν θάμνοι ἀπὸ ἀγριελιές, ποὺ τὸ φύλλωμά τους μένει τὸν χειμώνα χλωρὸ καὶ εἶναι καλὴ τροφὴ γιὰ τὰ γίδια. Δίπλα ὑπῆρχαν πολλοὶ ἐλαιῶνες, ὅπου φύτρωνε χλωρὸ χορτάρι γιὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ ἄλογα. Δὲν ὑπῆρχε καιρὸς γιὰ χάσιμο. Ξεφόρτωσαν τὰ ζῶα καὶ κάθε οἰκογένεια ἅπλωσε τὶς τέντες (σκηνές), ποὺ θὰ ἦσαν ἡ κατοικία γιὰ ὁλόκληρο τὸν χειμώνα. Καὶ παρ' ὅλα ταῦτα ὅλοι τους ἦσαν εὐχαριστημένοι.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅλα τὰ χωράφια τῆς Μακεδονίας ἦσαν κτήματα Τούρκων μπέηδων καὶ τῶν πασάδων, ἐνῶ ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι ἀνῆκαν στοὺς

ντόπιους[1]. Αὐτοί, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὶς πιέσεις, ποὺ δεχόντουσαν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες καὶ ἀπὸ τοὺς μπασιμπουζούκους (ἀτάκτους) Τούρκους, πέρασαν ὅλα τὰ κτήματά τους κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ἑνὸς μπέη ἢ πασᾶ, στὸν ὁποῖο πλήρωνε κάθε οἰκογένεια ἀπὸ ἕνα ποσό, γιὰ τὴν προστασία ποὺ τοὺς προσέφερε. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως οἱ μπέηδες καὶ οἱ πασάδες ἔγιναν ἰδιοκτῆτες τῶν χωραφιῶν. Μέχρι τὴν ὥρα, ποὺ ἦλθαν οἱ Βλάχοι στὰ μέρη αὐτά, ἡ βοσκὴ τῶν κτημάτων αὐτῶν δὲν χρησιμοποιοῦνταν παρὰ σπάνια, γιατὶ ἦσαν λιγοστὰ τὰ γιδοπρόβατα καὶ ἔτσι τὰ εἰσοδήματα ποὺ εἶχαν οἱ μπέηδες ἀπὸ τὰ κτήματα ἦσαν πολὺ ἐλάχιστα. Μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν ἄφιξη τῶν πολυάριθμων κοπαδιῶν ἀπὸ γιδοπρόβατα τῶν Βλάχων τὰ εἰσοδήματα ἄρχισαν νὰ μεγαλώνουν. Μόλις ἔφθασαν οἱ Βλάχοι στὴν Κασσάνδρα ἐνδιαφέρθηκαν καὶ βρῆκαν ποιοὶ ἦσαν οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν χωραφιῶν ποὺ κατέλαβαν καὶ πληροφορήθηκαν, ὅτι τοῦτοι κατοικοῦσαν στὴ Θεσσαλονίκη.

Ὁ Μπαδραλέξης καὶ ὁ Ζεάνας Ντάσος καβαλίκεψαν τ' ἄλογά τους, πῆραν μαζί τους καὶ χρυσὰ νομίσματα (ποὺ θὰ ἦσαν ἀπαραίτητα) καὶ κίνησαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ὅταν ἔφθασαν στὴν πόλη κατέλυσαν στὸ πανδοχεῖο τῶν ξένων, ποὺ ὀνομαζόταν «Πατέρα Χάν», τὸ ὁποῖο βρισκόταν στὴ βορεινὴ πλευρὰ τῆς πόλεως, ποὺ λεγόταν «Βαρδὰρ Καποὺ» (δηλαδὴ Πύλη Βαρδάρη)[2].

Ἡ διαδρομὴ ἔγινε σὲ δύο μέρες. Ἀφοῦ ἀναπαύτηκαν, τὴ δεύτερη μέρα ἀπὸ τὴν ἄφιξή τους, ἔχοντας μαζί τους καὶ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ πανδοχείου (ποὺ ἤτανε καὶ μεσίτης καὶ γνώριζε προσωπικὰ καὶ τὸν μπέη) παρουσιάστη-

1. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στοῦ Γ ι ώ ρ γ ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ζητήματα ἰδιοκτησίας-φορολογίας καὶ διώξεις στὴ Νάουσα στὰ χρόνια 1870-1877 (μὲ βάση τὸ φιρμάνι ἐπαναχορηγήσεως (1830) τῆς περιουσίας στοὺς ἐπαναστάτες καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα ἔγγραφα), «Μακεδονικὰ» 19 (1979) 93-123 καὶ κυρίως τὶς σημ. 2 τῶν σ. 93 καὶ 98.

2. Βλ. γιὰ «τὰ χάνια» τῆς Θεσσαλονίκης Β α σ ί λ η Δ η μ η τ ρ ι ά δ η, Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας, 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, 564 (πίνακας λέξεων) καὶ κυρίως 405-407, καὶ Π. Κ. Ἐ ν ε π ε κ ί δ η, Μακεδονικὲς πόλεις καὶ οἰκογένειες, 1750-1930, Ἀθήνα 1984, 25-26, καὶ τοῦ Ἴ δ ι ο υ, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, 94-95. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸ «Πατέρα Χάνι» βλ. τὸ ἄρθρο τῆς Ἄ ν ν α ς Π α π α δ ά μ ο υ, Ἕνα χάνι τῆς Θεσσαλονίκης, στὸ περιοδ. «Ἀρχαιολογία», τχ. 3 (Μαΐου 1982) 38 καὶ 39 (φωτογραφίες). Πρβλ., ἀκόμα, Ἁ λ ί κ η ς Σ α μ ο υ η λ ί δ ο υ καὶ Α ἰ μ ι λ ί α ς Σ τ ε φ α ν ί δ ο υ - Φ ω τ ι ά δ ο υ, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τουρκοκρατία. Τὰ μνημεῖα, περιοδ. «Ἀρχαιολογία», τχ. 7 (Μαΐου 1983) 62-63 καὶ σημείωμα (μὲ ἀρχικὰ Ξ.Ι.) μὲ φωτογραφία στὸ περιοδ. «Μακεδονικὴ ζωή», τχ. 203 (Ἀπριλίου 1983) 10-11. Γιὰ τὴν πύλη αὐτὴ βλ. στοῦ Ἀ π ο σ τ. Ε. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 315 π.Χ.-1912, Θεσσαλονίκη 1947, 110, 150, 152, 159 καὶ 168. Τὰ ἴδια γράφονται καὶ στὴ δεύτερη ἔκδοση (1984) τοῦ βιβλίου τούτου. Ὑπῆρχαν πολλὰ πανδοχεῖα κοντὰ σὲ τούτη τὴν πύλη. Βλ. Ἀ π ο σ τ. Ε. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, ὅ.π., 168. Εἰκόνα τῆς πύλης βλ. στοῦ Π ο λ υ χ ρ ό ν η Κ. Ἐ ν ε π ε κ ί δ η, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, εἰκ. 28, πρὶν τὴ σ. 119.

καν μπροστά του, ντυμένοι μὲ τὴν ἐθνική τους στολή. Συγκεκριμένα, ὁ Μπαδραλέξης μὲ τὴν ἄσπρη φλοκάτα (σάρικα), καθαρὴ σὰν τὸ χιόνι—διακριτικὸ σημεῖο τοῦ τσέλιγκα—καὶ ὁ Ζεάνας Ντάσου μὲ σάρικα μαύρη[1].

Ἐντυπωσίασαν βαθιὰ τὸν μπέη καὶ γιατὶ ὁ Μπαδραλέξης μιλοῦσε πολὺ καλὰ τὴν τουρκικὴ γλώσσα. Ὁ μπέης ἔμεινε ἐνθουσιασμένος, ἰδιαίτερα ὅταν τοῦ ἀνακοίνωσαν τὸν σκοπὸ αὐτῆς τῆς ἀναπάντεχης ἐπισκέψεως καὶ ὅταν προσφέρθηκαν νὰ τοῦ δίνουν κάθε χρόνο, γιὰ ἐνοίκιο τοῦ κτήματος, διακόσιες (200) χρυσὲς λίρες γιὰ τὴ βόσκηση σαράντα χιλιάδων γιδοπρόβατων καὶ πεντακόσιων φοράδων καὶ ἀλόγων, ποσὸ πολὺ μεγάλο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη[2].

Μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς συμφωνίας, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ ἁπλὴ ἀπόδειξη στὴν τουρκικὴ γραμμένη καὶ μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ μπέη, οἱ Μπαδραλέξης καὶ Ζεάνας δὲν μπόρεσαν νὰ φύγουν ἀμέσως, γιατὶ ὁ μπέης τοὺς κράτησε στὸ κονάκι του τρεῖς μέρες σὰν φιλοξενούμενους, τοὺς περιποιήθηκε καὶ τοὺς ἔδειξε ὅλη τὴν ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν τρίτη μέρα, ἐπέτρεψε νὰ φύγει μόνο ὁ Ζεάνας. Τὸν Μπαδραλέξη τὸν κράτησε γιὰ νὰ τὸν παρουσιάσει στὸν πασά, ποὺ ἦταν γενικὸς διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν νέος στὴν ἡλικία[3]. Εἶχε ἔλθει πρὶν λίγους μῆνες καὶ ἀνέλαβε τὴ γενικὴ διοίκηση.

Κατὰ τὴν τριήμερη παραμονὴ κοντὰ στὸν μπέη ὁ Μπαδραλέξης εἶχε τὸν καιρὸ νὰ διηγηθεῖ καὶ νὰ περιγράψει τὰ δεινὰ ποὺ ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι καὶ ὁ ἄλλος κόσμος ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτη Ἀλὴ πασὰ καὶ τὶς περιπέτειες ποὺ ὑπέστησαν ὁ ἴδιος καὶ ὅλη ἡ ὁμάδα του, ὥσπου νὰ φθάσουν στὸν ἅγιο τόπο τοῦ μεγαλειότατου σουλτάνου Μαχμούτ. Ὁ Χαΐδὰρ μπέης—ἔτσι ὀνομαζόταν ὁ βέης— κατεῖχε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σπουδαῖες θέσεις στὴ διοίκηση τοῦ βιλαετίου. Ἀνέφερε λοιπὸν στὸν γενικὸ διοικητὴ ὅλα τὰ διηγηθέντα ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη.

Ὁ διοικητής, ποὺ ἦταν νέος καὶ ἐπιφορτίστηκε ἀπὸ τὸν σουλτάνο νὰ ἐνδιαφερθεῖ ἰδιαίτερα (καὶ νὰ πληροφορηθεῖ) γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀντελήφθηκε ὅτι ὁ σατράπης ἔδειχνε τάσεις γιὰ ἀνεξαρτησία. Ζήτησε λοιπὸν νὰ παρουσιασθεῖ μπροστά του ὁ Μπαδραλέξης.

---

1. Γιὰ τὰ ροῦχα τῶν Βλάχων βλ. καὶ φωτογραφίες στὸ βιβλίο τῶν A. J. B. Wace - M. S. Thompson, ὅ.π., σὲ πολλὲς σελίδες. Πρβλ. F. Pouqueville, ὅ.π., τ. 2, 391-392, καὶ Κ. Σιμόπουλου, ὅ.π., τ. Γ², 349.

2. Χρειαζόταν ἄδεια τοῦ τοπικοῦ Τούρκου διοικητῆ γιὰ τὸ νοίκιασμα τῶν λιβαδιῶν καὶ συντάσσονταν σχετικὰ συμφωνητικά. Βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Α′, 4δ′ καὶ σημ. 3, καὶ μέρος Β′, 11-16, ὅπου δημοσιεύονται καὶ συμφωνητικὰ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ.

3. Πιὸ κάτω (βλ. τὴν παράγραφο 9) ὁ συγγραφέας ἀναφέρει ὅτι γενικὸς διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ὁ Μουσταφὰ πασάς.

Τὴ δεύτερη μέρα παρουσιάστηκε στὸν γεν. διοικητὴ μαζὶ μὲ τὸν Χαϊδὰρ μπέη. Ἀπὸ τὸν πρῶτο χαιρετισμὸ (τὸν περίφημο τεμενὰ) καὶ μὲ τοὺς τρόπους ποὺ παρουσιάστηκε ὁ Μπαδραλέξης, ἀντελήφθηκε ὁ διοικητὴς ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ ἕναν λεπτὸ ἄνθρωπο, ἔστω καὶ ἀγράμματο. Ὅταν ὅρχισε ἡ συνομιλία τους (ὁ διοικητὴς) δὲν ἤθελε νὰ πιστέψει ὅτι ἔχει μπροστά του ἕναν Βλάχο, ποὺ περνοῦσε τὴ ζωή του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὰ βουνά. Τόσο καλὰ μιλοῦσε (ὁ Μπαδραλέξης) τὴν τουρκικὴ γλώσσα. Συζητῆσαν γιὰ πολλὲς ὑποθέσεις καὶ ἰδιαίτερα γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονταν σὲ ὅσα ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὸν σατράπη Ἀλὴ πασά, τὸν ὁποῖο ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης θεωροῦσε πὼς εἶναι ὁ μεγαλύτερος προδότης τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ διοικητὴς εἶπε στὸν Μπαδραλέξη: «Ὅ,τι ἀνάγκη θὰ ἔχεις, θὰ ἔρθεις, κατευθεία σὲ ἐμένα καὶ θὰ μὲ ἐπισκέπτεσαι, ὅταν θὰ ἔρχεσαι στὴ Θεσσαλονίκη».

Τότε γιὰ τὴν Τουρκία εἶχε ἀρχίσει μία νέα ἐποχή, τῶν μεταρρυθμίσεων. Οἱ διοικητὲς εἶχαν ἐντολὴ νὰ φέρνονται εὐγενικὰ στοὺς φιλήσυχους χριστιανούς.

Ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο ὁ Μπαδραλέξης ἐπέστρεψε στὸ «Πατέρα χάνι», ὅπου καὶ συνάντησε πολλοὺς τσελιγκάδες, περιπλανώμενους σὰν κι αὐτόν, οἱ ὁποῖοι ἐκ θαύματος εἶχαν σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἔτσι ἦταν ἐκεῖ ὁ Χατζὴ Στέργιος καὶ ὁ Παπάζης ἀπὸ τὴ Γράμμοστα, ὁ Γκίκας καὶ ὁ Τίκας ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι συζήτησαν καὶ διασκέδασαν μαζὶ ὅλη τὴ νύκτα. Ἦσαν εὐχαριστημένοι, ὅτι (γιατὶ) γλίτωσαν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

8. Ἡ ζωὴ στὴ Χαλκιδική. Ἡ συμμορία τοῦ κλέφτη καπετάνιου Καραμήτσου

Στὴν περιφέρεια τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας (ἡ ὁποία εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ τὰ τρία μέρη ἀπὸ θάλασσα) παρουσιάστηκε πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες μία συμμορία κλεφτῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν καπετάνιο Καραμῆτσο[1]. Ἀριθμοῦσε κάπου πενήντα ἄτομα. Ὅταν ἐμφανιζόταν τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα καὶ ἀνακάλυπτε τυχὸν τὰ ἴχνη τους, αὐτοὶ ἐπιβιβάζονταν σὲ ἕνα δικό

1. Μὲ τὸ ἐπίθετο Καραμῆτσος-Καραμήτσιος ἢ Καραμῆτζος-Καραμήτζιος εἶναι γνωστοὶ περισσότεροι ἀπὸ ἕνας κλεφταρματολοὶ καὶ ληστές, ποὺ ἔδρασαν στὴ Μακεδονία γιὰ πολλὰ χρόνια. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὄλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822. (Μετὰ ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου-Ὀλυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, 22, 24, 28, 31 καὶ 54 σημ. 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γιάννη Κολιόπουλου, Ληστές. Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, Ἀθήνα 1979, 18. Ἐξάλλου, γνωρίζομε ὅτι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1878 ὁ «λήσταρχος» Δ. Καραμῆτζος χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴ «Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ» μὲ 1.100 φράγκα γιὰ νὰ ἐπαναστατήσει τὴ Μακεδονία. Βλ. Λεωνίδα Α. Βούλγαρη, Ἀποκαλυφθήτω ἡ ἀλήθεια, Ἀθῆναι 1878, 251.

τους καράβι μὲ πανιὰ καὶ περνοῦσαν ἀπὸ τὴν Καισάνδρα στὸν Λόγγο, μιὰν ἄλλη χερσόνησο (ποὺ ἦταν ἀπέναντι), καὶ ὅταν ἀποσυρόταν τὸ ἀπόσπασμα, πάλι ἀποβιβάζονταν οἱ κλέφτες στὴν ξηρά.

Πρῶτα παρουσιάστηκαν στὴν ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη καὶ ζήτησαν νὰ τοὺς δώσει ψωμί. Ἡ ὁμάδα ἀναγκάστηκε νὰ ἐκτελέσει τὴν ἀπαίτησή τους. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Μπαδραλέξη στὴν Καισάνδρα, καὶ ἀκριβῶς ὅταν ἦταν σὲ ἀπόσταση λίγα ν χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ καλύβια, τὸν σταμάτησαν μερικοὶ συμμορίτες τοῦ Καραμήτσου καὶ τὸν ὁδήγησαν στὸν καπετάνιο, μὲ τὸν ὁποῖο ἔγιναν φίλοι. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τοῦ δώσει ὅ,τι τοὺς χρειάζεται ἀλλὰ τοῦ συνέστησε νὰ προσέχει πολὺ νὰ μὴ ἀντιληφθεῖ τὸ ἀπόσπασμα ὅτι παίρνει ψωμὶ ἀπὸ τὸ δικό του τὸ φαλκάρι (ὁμάδα). Ὅλο τὸν χειμώνα (1819-1820) τὰ πῆγαν καλά. Εἶχαν ἕναν γλυκὸ χειμώνα καὶ βόσκησαν ἄνετα τὰ γιδοπρόβατα.

Ἡ ἄνοιξη ἤρθε μὲ χαρά, ἀλλὰ τώρα εἶχαν τὴ φροντίδα, ποῦ θὰ πᾶνε τὸ καλοκαίρι καὶ ποῦ θὰ στήσουν τὶς στάνες. Στὸν κάμπο ἦταν ἀδύνατο. Νὰ πᾶνε, πάλι, πρὸς τὸν Βαρδάρη, νὰ τὸν περάσουν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο) δὲν ἦταν δυνατό, γιατὶ τὰ μέρη αὐτὰ (πέρα ἀπὸ τὸν Βαρδάρη) ἦσαν στὴν κυριαρχία τοῦ σατράπη τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ἔτσι δὲν ἔμεινε νὰ κάνουν τίποτε ἄλλο (γιὰ τὸν χρόνο αὐτὸν) παρὰ νὰ κινήσουν πρὸς τὰ βουνὰ τῶν Πορογιῶν, τὰ ὁποῖα εἶχαν δεῖ οἱ ἀγωγιάτες ὅταν μετέφεραν ἐμπορεύματα γιὰ τὴν Καβάλα. Καὶ ἔπειτα ἐκεῖ θὰ συναντοῦσαν καὶ τὸν τσέλιγκα Γκιζάρη.

Μέχρι νὰ ἔλθει ἡ ἄνοιξη ὁ Μπαδραλέξης ἔκαμε πολλὰ ταξίδια στὴ Θεσσαλονίκη. Ὑπῆρχαν πολλὲς ἀνάγκες, τόσο δικές του, ὅσο καὶ ὁλόκληρης τῆς ὁμάδας του. Ἀπὸ τὸν χειμώνα ἔπρεπε νὰ σκεφθεῖ καὶ νὰ ἐνεργήσει ποῦ θὰ πήγαινε τὸ καλοκαίρι μὲ τὰ πολυάριθμα κοπάδια του, γιατὶ τοῦτο ἦταν δική του φροντίδα. Στὴ Θεσσαλονίκη ἐνδιαφέρθηκε νὰ γνωρίσει τοὺς ἰδιοκτῆτες ὅλων τῶν βουνῶν (θερινῶν βοσκῶν) τῆς περιφέρειας τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐννοεῖται ὅτι ὅπως στὰ λιβάδια ἦταν ἰδιοκτῆτες διάφοροι μπέηδες καὶ πασάδες, τὸ ἴδιο ἦταν καὶ στὰ βουνὰ (θερινὲς βοσκές). Ὁ Χαΐδὰρ μπέης (ἰδιοκτήτης τῆς Καισάνδρας καὶ καλὸς φίλος) τὸν συνέστησε σὲ ὅλους τοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν βουνῶν.

Κοντὰ στὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα, πρὸ τοῦ Πάσχα, ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας καὶ ὁ Καραγιάννης, καβάλησαν καὶ οἱ τρεῖς τὰ μαῦρα ἄλογά τους καὶ ξεκίνησαν ὅλοι (ὁ καθένας σὲ διάφορα βουνὰ) γιὰ νὰ ἰδοῦν μὲ τὰ μάτια τους, ποιὰ θὰ ἦσαν καλύτερα γιὰ νὰ στήσουν τὶς στάνες τους, ὥστε νὰ περάσουν ἄνετα τὸ καλοκαίρι.

9. Ἀναχώρηση γιὰ τὰ Πορόϊα

Μετὰ ἀπὸ ἔρευνα μιᾶς ἑβδομάδας ἀπεφάσισαν νὰ πᾶνε στὰ βουνὰ τῶν Ποροΐων, ποὺ εἶχαν διάφορες ὀνομασίες καὶ ὅλα μαζὶ ὀνομάζονταν (βουνὸ) Μπέλες.

Ἔπρεπε νὰ στήσουν τουλάχιστον ὀκτὼ (8) στάνες.

Τρία ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) ἀνῆκαν στὸν γενικὸ διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης Μουσταφὰ πασὰ καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τῆς Κάτω Τζουμαγιᾶς, ποὺ ἦταν κτισμένη ἀπὸ Βλάχους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴ Βοβούσα πρὶν κάμποσα χρόνια κάτω ἀπὸ δεινὲς περιστάσεις. Δὲν συνάντησαν δυσκολίες στὸ νοίκιασμα, ἀπεναντίας, μάλιστα, ἡ ὑψηλότητά του αἰσθάνθηκε μεγάλη εὐχαρίστηση ὅταν ἄκουσε ὅτι ὁ τσέλιγκας Μπαδραλέξης ζητάει νὰ νοικιάσει τὶς βοσκές του γιὰ τὸ καλοκαίρι, ποὺ μέχρι τότε ἦσαν σχεδὸν ἔρημες. Δύο ἀνῆκαν στὸν Μοχαρὲμ μπέη, κάτοικο τῆς Δοϊράνης, καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τοῦ Δεμὶρ Χισὰρ (Σιδηρόκαστρου). Τὸ ἕνα ἀνῆκε στὸν Κιαζὴμ μπέη, κάτοικο Θεσσαλονίκης, καὶ δύο στὸν Μαλὴκ μπέη, κάτοικο τῶν Σερρῶν.

Μετὰ τὴν τακτοποίηση τῶν χαρτιῶν τῆς ἐνοικιάσεως (μὲ ὅλους τοὺς μπέηδες) ἀναχώρησαν χαρούμενοι γιὰ τὴν Κασσάνδρα καὶ ἔφθασαν στὶς σκηνὲς τὸ μεσημέρι τῆς παραμονῆς τοῦ Πάσχα.

10. Πάσχα στὴν Κασσάνδρα καὶ ἐπιστροφὴ στὰ Πορόϊα

Ὁλόκληρη ἡ Κασσάνδρα ἦταν κτῆμα τοῦ Χαϊδὰρ μπέη. Σ' αὐτὴν βρίσκονταν πολλὰ χωριά, κατοικούμενα ἀπὸ Γραικούς, ποὺ ζοῦσαν σὲ ἀθλιότητα. Κατοικοῦσαν σὲ κάτι σπίτια, ποὺ δὲν ἔμοιαζαν οὔτε μὲ καλύβες, οὔτε μὲ τρῶγλες. Σὲ κάμποσα χωριὰ βρισκόταν καὶ ἕνας παπάς. Οἱ ἐκκλησίες ἦσαν κτισμένες ἀπὸ πέτρα, ποὺ ἀφθονοῦσε στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Στὴν παραλία ὑπῆρχαν πολλὰ θαλασσινὰ πεῦκα μὲ τὰ κλωνάρια γερτά. Οἱ κάτοικοι ἀπασχολοῦνταν λίγο μὲ τὴ γεωργία, εἶχαν ὀπωρῶνες ἀπὸ ἐλιὲς καὶ μελίσσια, ἀλλὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν στὸν μπέη ἕνα μεγαλούτσικο ἐνοίκιο.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ (τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα) ἀπεφάσισαν σὲ ποιὰ ἐκκλησία θὰ πᾶνε ν' ἀκούσουν τὴν ἁγία λειτουργία καὶ τὴν ἁγία Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Στὰ χωριὰ ἡ Ἀνάσταση δὲν γινόταν τὰ μεσάνυχτα ἀλλὰ τὸ πρωί. Ἀκόμα, ἀπὸ τὴν Μ. Παρασκευὴ βράδυ, ἀρνιὰ εἶχαν ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὶς μανάδες τους καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ τὰ πρόβατα ἀλμέχθηκαν γιὰ νὰ ἔχουν οἱ νοικοκυρὲς ἄφθονο γάλα, γιὰ τυρί, γιὰ γιαούρτι καὶ γι' ἄλλα. Κάθε ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας ἐρχόταν ἀπὸ τὰ κοπάδια του μὲ τὸ ἀρνὶ τῆς Πασχαλιᾶς καὶ ἄλλοι μάλιστα ἔφερναν δύο, καὶ τρία ἀκόμα γιὰ νὰ ἔχουν ἄφθονο κρέας καὶ γιὰ

τὶς τρεῖς μέρες τοῦ Πάσχα. Κάθε οἰκογένεια εἶχε ἀπὸ τὴν παραμονὴ τ' ἀρνὶ ἕτοιμο στὴ σούβλα.

Κατὰ τὰ χαράματα ἄρχισε ν' ἀκούγεται ἡ τόκα (σήμανδρο) ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ὅλο τὸ φαλκάρι (ὁμάδα) ἦταν στὸ ποδάρι. Ὅλοι ντυμένοι μὲ τὰ καινούργια ροῦχα (σὰν μεγάλη γιορτὴ ποὺ ἦταν), ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἔχοντας ἐμπρὸς τὸν τσέλιγκα Μπαδραλέξη μὲ τὴ σάρικα (φλοκάτα) ἄσπρη—διακριτικὸ τοῦ τσέλιγκα—προχωροῦσαν γιὰ τὴν ἐκκλησία, ποὺ ἦταν σὲ μιὰ ἀπόσταση δύο περίπου χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὶς καλύβες. Μόλις ἔφθασαν στὴν ἐκκλησία ὁ παπὰς τῆς ὁμάδας του Παπαδημήτρης Τσουμέτης ντύθηκε καὶ αὐτὸς μὲ τὰ ἄμφια γιὰ νὰ λειτουργήσει μὲ τὸν παπὰ τοῦ χωριοῦ. Στὶς τέντες δὲν ἔμειναν παρὰ μόνο μερικοὶ γέροι καὶ γριές, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ ἀντέξουν στὸν δρόμο μέχρι τὴν ἐκκλησία. (Αὐτοὶ μονάχα ἔμειναν γιὰ νὰ φυλάξουν τὶς σκηνές). Ἀφοῦ ψάλθηκε ἡ λειτουργία βγῆκαν ὅλοι ἔξω, ὅπου διαβάστηκε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ οἱ δύο παπάδες ἔψαλαν τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη». Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας καὶ ἐπειδὴ ὅλη ἡ ὁμάδα (ἄνδρες καὶ γυναῖκες) εἶχαν νηστέψει μὲ εὐλάβεια ὅλη τὴ σαρακοστὴ τοῦ Πάσχα (διότι ὁ Θεὸς τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ) ἀραδιάστηκαν κοντὰ στὸ Ἅγιο Βῆμα καὶ μετάλαβαν ὅλοι μὲ τὴ σειρά, ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἱερέα Παπαδημήτρη Τσουμέτη.

Ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία πρὶν τὸ μεσημέρι καὶ οἱ ἄνδρες ἄρχισαν τὶς συνηθισμένες ἐπισκέψεις καὶ εὔχονταν, πίνοντας ρακί, «καλὸ καλοκαίρι». Στὸ μεταξὺ ἄναψαν οἱ φωτιὲς καὶ ἄρχισαν νὰ στριφογυρίζουν τ' ἀρνιὰ στὶς σοῦβλες, σὲ κάθε σκηνή.

Πέρασαν τρεῖς ἡμέρες μὲ χοροὺς καὶ μὲ τραγούδια, μιὰ ζωὴ ὑπαίθρια ἀλλὰ γεμάτη γοητεία. Τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα ἄρχισαν νὰ σηκώνουν τὶς τέντες γιὰ νὰ ἑτοιμασθοῦν γιὰ ἀναχώρηση. Κίνησαν πρῶτα τὰ κοπάδια καὶ ἔπειτα οἱ ἀγέλες γιὰ νὰ ὑποδείξουν τὸν δρόμο, ποὺ θ' ἀκολουθοῦσαν. Ἔπρεπε νὰ περάσουν κοντὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ πρῶτο κατάλυμα ἦταν τὸ χωριὸ Γαλάτιστα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ κινῆσαν πρὸς τὸν Λαγκαδὰ καὶ (ὕστερα) κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ Κιλκίτσι (Κιλκίς). Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν κοπαδιῶν ξεκίνησαν καὶ οἱ οἰκογένειες, μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια. Στὰ Πλατανάκια, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη, ἔκαμαν τὴν τέταρτη στάση, ὅπου καὶ στήσανε τὶς τέντες γιὰ νὰ ἀναπαυθοῦν μερικὲς μέρες καὶ γιὰ νὰ προμηθευθοῦν, ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ἀναγκαῖα ψώνια γιὰ ὅλο τὸ καλοκαίρι. Μετὰ φύγανε καὶ αὐτὲς πρὸς τὸ Κιλκίτσι, ὅπου συνάντησαν τὰ κοπάδια, φυλαγμένα ἀπὸ τσομπαναραίους μὲ τὴν ἐπιτήρηση τοῦ Δημήτρη, μικρότερου γιοῦ τοῦ Μπαδραλέξη. Ἀπὸ ἐκεῖ κίνησαν οἱ οἰκογένειες καὶ τὰ κοπάδια μαζί, πέρασαν κοντὰ ἀπὸ τὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης καί, μετὰ μερικὲς διανυκτερεύσεις, ἔφθασαν στὸ χωριὸ Πορόϊα, στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Μπέλες.

Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης καὶ ὁ Ζεάνας παρέμειναν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν τὶς ὑποθέσεις τους καὶ ἦλθαν ὕστερα καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους.

Ἦταν ἄνοιξη τοῦ 1820.

11. Τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὸ σκόρπισμα τῶν Βλάχων τῆς Ἠπείρου

Μέχρι τὸ 1817 ὁ Ἀλὴ πασὰς εἶχε ἀποκτήσει ἀπεριόριστες δυνάμεις στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, στὸ ὁποῖο προστέθηκαν καὶ ὁ Βόλος καὶ ὁ Νεγρεπόντες (ἡ Εὔβοια) καὶ ἄλλα μέρη. Ἀκόμα καὶ αὐτὸς ὁ πασὰς τῆς Θεσσαλονίκης τέθηκε στὶς διαταγές του.

Οἱ διοικητὲς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας δὲν εἶχαν μεταξύ τους καμιὰ συνεννόηση καὶ μὲ τὴν πρωτεύουσα ὁ σύνδεσμός τους ἦταν πολὺ χαλαρός. Καθένας κυβερνοῦσε τὴν ἐπαρχία του κατὰ τὸ κεφάλι του καὶ ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά του. Ὡς καὶ στὸ φιρμάνια ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Πύλη δὲν ἔδιναν καὶ τόση σημασία, ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἦσαν τόσα κράτη, ὅσοι ἦσαν καὶ οἱ διοικητές τους. Οἱ περισσότεροι σουλτάνοι ἔδιναν τὴ διακυβέρνηση τῆς αὐτοκρατορίας στὰ χέρια τῶν μεγάλων βεζύρηδων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εὐχαριστιοῦνταν μὲ τὶς διασκεδάσεις καὶ μὲ τὶς ἀπολαύσεις, ποὺ εἶχαν ἀνάμεσα σὲ πολυάριθμες γυναῖκες (χαρέμι).

Στὰ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ὁ σουλτάνος Μαχμούτ, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ ἐξαλείψει τὴν κατάσταση τῆς ἀναρχίας καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Ζήτησε ἀμέσως ἀπὸ τὸν Ἀλὴ πασὰ τῶν Ἰωαννίνων τὴν πλήρη ὑποταγή του. Ὁ Ἀλὴ πασάς, ποὺ εἴκοσι χρόνια κυβερνοῦσε τὴν Ἤπειρο, τὴ Θεσσαλία καὶ τὸν Μοριά, σχεδὸν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν Πύλη, καὶ ὄντας περικυκλωμένος ἀπὸ πολλοὺς Γραικούς, ἀρνήθηκε, τὸν Μάιο τοῦ 1820, νὰ ὑποταχθεῖ στὸν σουλτάνο. Στὶς 6 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου συνθηκολόγησε μὲ τὸν Μάρκο Μπότσαρη (Βλάχο[1] καπετάνιο) καὶ

1. Γύρω ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τῶν Σουλιωτῶν πιὸ γενικὰ ὑπάρχει μεγάλη διαμάχη, ποὺ φούντωσε τελευταῖα (1981) μὲ δημοσιεύματα στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες μετὰ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν Τίτο Π. Γιοχάλα τοῦ Ἑλληνο-αλβανικοῦ λεξικοῦ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, στὴ σειρὰ τῶν πραγματειῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1980, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε Βασίλη Κραψίτη, Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Σουλίου (1600-1803), Ἀθήνα 1982, Κωνσταντίνου Γ. Παντατζῆ, Σουλιῶτες. Πραγματεία, Ἀθῆναι 1976, καὶ Γιάννη Μπενέκου. Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες, Ἀθήνα, 1η ἔκδ. 1958, 2η ἔκδ. 1981, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Πάντως, ὁ Μάρκος Μπότσαρης δὲν ἦταν Βλάχος. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Σουλίου, ἀρκετοὶ Σουλιῶτες κατέφυγαν στὴ Δροσοπηγὴ (ἄλλοτε Μπελκαμένη) τῆς Φλώρινας, ἄλλοι στὸν Γράμμο κ.ἀ., γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κυριαρχία τοῦ Ἀλὴ πασᾶ. Βλ. Μαρίας Μιχαὴλ-Δέδε, Ἀ-

μὲ τοὺς Σουλιῶτες, τοὺς ὁποίους πολέμησε πολλὰ χρόνια. Τότε ὁ σουλτάνος ἔστειλε τὸν Ἰσμαὴλ Πασόμπεη μὲ πολυάριθμο στρατὸ καὶ κύκλωσε τὰ Γιάννενα.

Στὶς 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 τὰ Γιάννενα ἔπεσαν καὶ ὁ Ἀλὴ πασὰς πέθανε στὸ παλάτι του, ποὺ ἦταν στὴ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων[1]. Οἱ χριστιανοί, Γραικοὶ καὶ Βλάχοι, μετὰ τὴ συνθήκη φιλίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μὲ τὸν Μάρκο Μπότσαρη, πίστευαν ὅτι μὲ τὴ βοήθειά του θὰ μποροῦσαν νὰ ἱδρύσουν τὸ νέο ἑλληνικὸ κράτος καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀγωνίσθηκαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐναντίον τοῦ σουλτάνου.

Στὸν ἀναβρασμὸ τοῦ πολέμου καὶ προτοῦ νὰ πέσουν τὰ Γιάννενα τὰ κοπάδια τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ὅπως καὶ πολλὰ φαλκάρια (ὁμάδες) καὶ τσελιγκάτα, διασκορπίσθηκαν καὶ καθένας φρόντιζε νὰ ἀπομακρυνθεῖ γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπ' τὶς διαρπαγὲς τῶν σωμάτων, ποὺ πολεμοῦσαν[2].

Μερικοὶ πῆρσν τὸν δρόμο πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Βίτσι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασαν στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Περιστέρι καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν κωμόπολη Νιζόπολη, κοντὰ στὰ Μπιτώλια (Μοναστήρι).

Ἄλλοι πῆραν τὸν δρόμο πρὸς τὸν κάμπο τῶν Μπιτωλίων. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀκολούθησαν τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τσέρνα καὶ ἀνέβηκαν στὸ βουνὸ Μορίχοβο, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκαν. Ὁ τσέλιγκας, ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὸ Μορίχοβο, ἦταν ὁ Ζέγκας, ὁ ὁποῖος εἶχε πάρει μαζί του διακόσιες οἰκο-

---

πόγονοι Σουλιωτῶν στὴ Μακεδονία. Γαμήλια ἤθιμα καὶ τραγούδια στὴ Δροσοπηγή, περ. «Μακεδονικὴ ζωή», τχ. 201 (Φεβρουαρίου 1982) 42-45. Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων γενικά, ἀπὸ ἀνθρωπολογικὴ ἄποψη, βλ. Ἄρη Ν. Πουλιανοῦ, Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων, ἔκδ. 2η, Ἀθήνα 1966, ὅπου (163-170) ἱστορικὰ στοιχεῖα, ὅπως (171-181) καὶ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα. (Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ 3η ἔκδοση, τοῦ 1968, ὅπου προστέθηκε ἁπλῶς μιὰ εἰσαγωγή). Πρβλ. τοῦ ἴδιου, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», περ. «Σύγχρονα Θέματα» (1η περίοδος), τχ. 3 (1963) 283-291, Ἀποστόλου Ν. Εὐθυμιάδη, Καταγομὴ τῶν φαινοτύπων τοῦ συστήματος τῶν πρωτεϊνικῶν ὁμάδων ὀρεῦ G C καὶ τοῦ συστήματος ΑΒΟ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐπὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Καλαρρῦται τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλονίκη 1976 (διδακτορικὴ διατριβή), καὶ Σωκρ. Ν. Λιάκου, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων (τοὺπίκλην Βλάχων), Θεσσαλονίκη 1965, 85-121. Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς βλ. καὶ Marino P. Vreto, Mélanges néohelléniques, Ἀθήνα 1856 (φωτοαναστατικὴ ἐπανέκδοση Δ. Ν. Καραβία, Ἀθήνα 1981), 21-26, ἐνῶ γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Καραγκούνηδες τῆς Θεσσαλίας, εἰδικά, βλ. τὴν ὁμότιτλη ἀνθρωπολογικὴ ἔρευνα τῆς Ζωῆς Τσιώλη, Ἀθήνα 1980.

1. Ἡ ἡμερομηνία ποὺ δίνεται (5.2.1822) γιὰ τὴν πτώση τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλῆ δὲν εἶναι σωστή. Βλ. σχετικὰ στοῦ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Ε΄, Θεσσαλονίκη 1980, 775-776.

2. Γιὰ τὰ καραβάνια τῶν τσομπαναραίων βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Β΄, 42-44, καὶ Γιάννη Ἀλ. Μποτοῦ, Οἱ Σαρακατσιαναῖοι, Ἀθήνα 1982, 89-115.

γένειες φυγάδων ἀπὸ τὴ Φράσιαρη[1], ποὺ βρίσκεται στὰ σύνορα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Τὰ κοπάδια τους ἀριθμοῦσαν περίπου πενήντα χιλιάδες κεφάλια.

Ἄλλοι πάλι ἔφυγαν πρὸς τὴ διεύθυνση τῆς Κορυτσᾶς καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πλιάσα[2]. Τὸ τελευταῖο ἔκανε ὁ τσέλιγκας Μπαλαμάτσιος μὲ 150 οἰκογένειες.

Μερικοὶ ἔφυγαν πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Κοζάνης, ἀνεβαίνοντας τὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο) καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὰ ἐρείπια τοῦ χωριοῦ Ξερολίβαδο, ὅπου εἶναι καὶ μέχρι σήμερα[3]. Αὐτὲς εἶναι οἱ οἰκογένειες Γώγου (ποὺ ἀργότερα λεγόταν Χατζηγῶγος), Βράνα καὶ Τσάρα ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα καὶ τοῦ Χασιώτη καὶ τοῦ Καπρίνη ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα. Στὸ σύνολό τους ἦσαν ἑκατὸ (100) οἰκογένειες.

Ἄλλοι πέρασαν τὸν κάμπο τῶν Καϊλαρίων (Σαρῆ Γκιὸλ) καὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ Βοδενὰ (Ἔδεσσα), κατεβαίνοντας στὸν κάμπο τῶν Γιαννιτσῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀνέβηκαν στὰ βουνά, ποὺ ἔχουν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως καὶ ἔκτισαν τὴν κωμόπολη Λιβάδια, ποὺ ἀριθμεῖ καὶ σήμερα πάνω ἀπὸ χίλιες οἰκογένειες[4]. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Ντούμας (ποὺ ἦταν φευγάτος ἀπὸ τὴ Γράμμοστα) καὶ ὁ Μανδήλης, ὁ καθένας μὲ τὴν ὁμάδα του.

---

1. Γιὰ τὸ χωριὸ Φράσαρη-Φράσιαρη καὶ τοὺς κατοίκους του, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται Ἀρβανίτες ἢ Ἀρβανιτόβλαχοι, βλ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, Σύντομη ἐπισκόπησι..., ὅ.π., 10, 32 καὶ κυρίως 33-35, Ἄρη Ν. Πουλιανοῦ, ὅ.π., 168, Ἀχιλλέως Γ. Λαζάρου, ὅ.π., 86, σημ. 64, 87-88, σημ. 69 καὶ 122. Πρβλ. Ἰωακεὶμ Μαρτινιανοῦ, Ἡ Μοσχόπολις, 1330-1930, Θεσσαλονίκη 1957, 25, 28, 54, 169, 174, 200, 204, 207, 222, 250, 253, 266 καὶ 300, τοῦ Ἴδιου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως, Ἀθῆναι 1939, 76, 92 καὶ 112, Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Β΄, Θεσσαλονίκη 1966, 11, 12-13 καὶ σημ. 1, Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939, 17, καὶ Ἀντώνη Μ. Κολτσίδα, Οἱ Κουτσόβλαχοι, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1976, 21-22. Τελευταῖα βλ. καὶ Ἀντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ὅ.π., 28-29 καὶ 71.

2. Γιὰ τὴν Πλιάσα βλ. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου, Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ἰωάννινα 1964, 5 καὶ 16.

3. Βλ. γιὰ τὸ χωριὸ τοῦτο (τὸ ὁποῖο παραδίνεται μὲ τοὺς τύπους Ξηρολείβαδο-Ξηρολίβαδο καὶ Ξερολείβαδο-Ξερολίβαδο) στοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Λιόλιος Ξερολιβαδιώτης. Ἕνας ἀγνοημένος Μακεδόνας ἀγωνιστὴς τοῦ '21 καὶ λίγα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ξερολιβάδου, Θεσσαλονίκη 1977. Πρβλ. καὶ A. J. B. Wace-M. S. Thompson, ὅ.π., 210 καὶ 212.

4. Στὴν παράγραφο 5 ὁ συγγραφέας τοποθετεῖ τὸ χωριὸ Λιβάδια (Λειβάδια) κοντὰ στὴ Γευγελή, ἐνῶ ἐδῶ γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ κωμόπολη, ἡ ὁποία εἶχε πάνω ἀπὸ 1.000 οἰκογένειες καὶ βρισκόταν κοντὰ στὰ Γιανιτσά. Τὸ χωριὸ πῆρε, ἴσως, τὸ ὄνομα τοῦτο σὲ ἀνάμνηση τοῦ ὀροπέδιου Λειβαδάκια τῶν Ζαγοριῶν Ἠπείρου. Βλ. Κ. Κρυστάλλη, ὅ.π., 505. Πρβλ. ὅσα γράφει γιὰ τὸ χωριὸ καὶ ὁ Σωκρ. Ν. Λιάκος, Σύντομη ἐπισκόπησι,

Μερικοὶ πῆραν τὸν δρόμο πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν ἀκροθαλασσιά, ἔφθασαν στοὺς πρόποδες τοῦ 'Ολύμπου καὶ ἔστησαν τὶς στάνες στὸ βουνὸ Κίσσαβος, ἐνῶ ἐγκατέστησαν τὶς οἰκογένειές τους στὸ χωριὸ Φτέρη[1].

'Εξαιτίας τοῦ πολέμου ὅλες οἱ ἐπαρχίες ὑπέφεραν (ἀπ' αὐτὴ τὴν πληγὴ) καὶ ἡ ἀθλιότητα ἔφτασε στὸ κατακόρυφο. Τὸ σιτάρι καὶ τὸ καλαμπόκι ἦσαν

ὅ.π., 29. 'Ο δάσκαλος καὶ ἱστορικὸς τῆς περιοχῆς Παιονίας, κ. Χρίστος Ἴντος, εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει (20.9.1983) τρισέλιδο καὶ περιεκτικὸ ἱστορικὸ σημείωμα γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχή, ὅπου γράφει, μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Τὰ Μεγάλα Λιβάδια ἦταν ὀνομαστὸ χωριό, κτισμένο πάνω σὲ ἐπίπεδο τοῦ ὄρους Πάικου καὶ σὲ ὑψόμετρο 1.140 μέτρα. 'Η κοινότητα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο οἰκισμοὺς (οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπεῖχαν πολὺ μεταξύ τους), τὰ Μικρὰ καὶ τὰ Μεγάλα Λιβάδια. 'Απ' αὐτούς, ὁ δεύτερος εἶχε καὶ τοὺς περισσότερους κατοίκους καὶ ἔδωσε τ' ὄνομά του στὴν ὁμώνυμη Κοινότητα. 'Η παράδοση θέλει σὰν ἀρχὴ τῆς ἵδρυσης τῶν Μ. Λιβαδίων τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μάλιστα ἐκείνη τῆς διοίκησης τῆς 'Ηπείρου ἀπὸ τὸν γνωστὸ 'Αλή-Πασά. Χρονολογικὰ ἡ ἵδρυση αὐτὴ τοποθετεῖται μεταξὺ τοῦ 1750 καὶ τοῦ 1800, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία στὴ Μακεδονία ἔγιναν σημαντικὲς ἀνακατατάξεις. Δημιουργήθηκαν νέα χωριά, ἔγιναν μετακινήσεις πολλῶν κατοίκων, ἐρημώθηκαν ἀπὸ παλαιὰ κατωκημένοι τόποι. Οἱ Λιβαδιῶτες ἦταν βλαχόφωνοι, εἶχαν ὅλα τὰ (ἴδια) ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Βλάχων, ποὺ κατοικοῦν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας μας, καὶ κύρια ἀπασχόλησή τους ἦταν ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς πατάτας. Τὴν τελευταία συνεχίζουν νὰ τὴν καλλιεργοῦν καὶ σήμερα, ὅσοι διατηροῦν, ἐκεῖ ψηλά, τὰ κτήματά τους. Χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ γάμος, ἡ ὁμαδικὴ στέψη πολλῶν ζευγαριῶν, κυρίως στὶς 15 Αὐγούστου, ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία πανηγύριζε τὸ χωριὸ καὶ ἀκούγονταν τὰ ἡρωικὰ τραγούδια καὶ ἡ ἀγάπη τους πρὸς τὴν ποιμενικὴ καὶ γεωργικὴ ζωή. Σὲ μιά, παλαιὰ ἀπογραφὴ τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ ἔγινε στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας, φαίνεται πὼς στὰ Λιβάδια κατοικοῦσαν πάνω ἀπὸ 3.000 κάτοικοι καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, μάλιστα, 3.305. Ἦταν ἡ περίοδος τῆς δόξας καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ὀρεινοῦ χωριοῦ. Τότε ἀνῆκε στὸν καζὰ (ἐπαρχία) Γευγελῆς καὶ συνδεόταν ὁδικὰ μὲ τὴ Γουμένισσα, στὴν ἐπαρχία τῆς ὁποίας σήμερα ἀνήκει (Παιονίας), τὰ Γιανιτσὰ καὶ τὴν περιοχὴ 'Αλμωπίας, στὴν ὁποία ἀνῆκε μέχρι τὸ 1940». 'Εξάλλου, στὴν περιοχὴ τοῦ Πάικου ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα βλαχόφωνα χωριά, ὅπως ἡ Κάρπη, ἡ Κούπα, τὸ Σκρᾶ κ.ἄ. (Γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Σκρᾶ βλ. τώρα τὸ βιβλίο τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, Παραμύθια ἀπὸ μύθους ἀρχαίων ἑλληνικῶν ποιητικῶν ἔργων ποὺ χάθηκαν καὶ ἄλλα παραμύθια τοῦ Βλαχόφωνου χωριοῦ Σκρᾶ (Λιούμνιτσα)», τ. Α'-Β' (συνεχοῦς ἀριθμήσεως σελίδων), Θεσσαλονίκη 1984, καὶ ἰδιαίτερα τὴν εἰσαγωγή, σελ. 1-8 (τ. Α'). Ὕστερα, δίδονται πληροφορίες γιὰ τὸν Μακεδονικὸ 'Αγώνα καὶ διεκτραγωδεῖται ἡ σταδιακὴ ἐγκατάλειψη τῆς κωμοπόλεως, μὲ συνέπεια νὰ ὑπάρχουν, τὸ 1928 215 κάτοικοι, τὸ 1928 303, τὸ 1951, 1961 καὶ 1971 κανένας καὶ στὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1981 μόνο 15 κάτοικοι. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Γουμένισσα, στὴν 'Αξιούπολη, στὴ Βέροια, στὴ Θεσσαλονίκη (ὅπου ἑδρεύει καὶ «Σύλλογος Λιβαδιωτῶν Πάικου» καὶ «Ὁ ἐκπολιτιστικὸς σύλλογος Λειβαδιωτῶν»), στὴν περιοχὴ Γιανιτσῶν (Λάκκα), στὸ 'Ασβεστοχώρι καὶ στὸν Δρυμὸ Θεσσαλονίκης καὶ ἀλλοῦ. Γιὰ τὸ ὀροπέδιο Λιβάδι καὶ τοὺς 'Ελληνόβλαχους τῆς Καρατζόβας βλ. καὶ Κων/νου Α. Βακαλόπουλου, ὅ.π., 92-93.

1. Βλ. L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, Παρίσι 1860, 44-49 (ὅπου γράφονται ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸ Βλαχολείβαδο καὶ τοὺς Βλάχους τοῦ 'Ολύμπου), Κ. Κρυστάλλη, ὅ.π., 504, 'Αποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., 102, καὶ 'Αντ. Δ. Κεραμοπούλλου, ὅ.π., 15.

σπάνια. Πολλοὺς μῆνες οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σὰν ἰὰ ζῶα καὶ τρέφονταν μὲ χόρτα καὶ ἰδίως μὲ τσουκνίδια, βραστά, στὸ παγκράτσι, ὅπου ἔβαζαν—ὅσοι φυσικὰ εἶχαν—ἀπὸ μιὰ χούφτα μπομπότα (καλαμποκίσιο ἀλεύρι) γιὰ νὰ πηχτώσει λίγο. Καὶ (ὕστερα) μαζευόταν ὅλη ἡ οἰκογένεια στὸ τραπέζι. Αὐτὴ ἦταν ἡ καθημερινὴ τροφή τους.

Ἔτσι μοῦ τὰ διηγήθηκε ἕνας γέρος, ἐνενηντάρης, τσέλιγκας, ὁ Μιχάλης Παπάζης ἀπὸ τὰ Λιβάδια.

12. Ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ 1821 στὴ Νάουσα κ.ἀ.

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τὰ πνεύματα ἡσύχασαν ὁπωσδήποτε σὲ μερικὲς περιφέρειες τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας.

Τὸ 1821 ἔλαβε χώρα καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς πόλεως Νάουσας[1] μὲ τὰ γύρω χωριά. Οἱ Ναουσαῖοι ἀπεσύρθηκαν στὸ βουνὸ «Πηγαδάκι»[2] μὲ ἀρχηγὸ τὸν Καρατάσο[3], ἀλλὰ δὲν μπόρεσαν νὰ κρατήσουν πολὺ (καιρὸ) ἄμυνα. Μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς ἄνδρες σκοτώθηκαν. Ἕνα μέρος ἀπὸ τὶς γυναῖκες, γιὰ νὰ μὴ πέσουν ζωντανὲς στὰ χέρια τῶν Ἀγαρηνῶν, ρίχτηκαν στὸν γκρεμὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἀράπιτσας, ποὺ περνᾶ ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς πόλεως καὶ ἄλλες πάρθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ χαρέμια τους.

Στὰ παιδικά μου χρόνια, κάνοντας ἐμπόριο μὲ τυριά, μοῦ δόθηκε ἡ ἀφορμὴ νὰ γνωρίσω πολλοὺς Ναουσαίους. Ἄλλοι εἶχαν ἐξαδέλφια Τούρκους (γιατὶ οἱ μητέρες τους εἶχαν ἁρπαγεῖ ἀπὸ Τούρκους, ἐνῶ ἄλλες Ναουσαῖες, γλίτωσαν ἐκ θαύματος). Τέτοια ἦταν ἡ οἰκογένεια τοῦ Κόκκινου[4] (ἀπὸ τὴ

1. Βλ. γιὰ τοῦτο Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ «χαλασμοῦ» τῆς Νάουσας καὶ τῶν μοναστηριῶν στὰ 1822, «Μακεδονικὰ» 21 (1981) 155-166, τοῦ ἴδιου, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822 (προβλήματα κατὰ τὴν χρονολογησίν των), «Μακεδονικὰ» 8 (1968) 211-220, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. ΣΤ΄, Θεσσαλονίκη 1982, 127 κ.ἑ. καὶ κυρίως τὶς σ. 136-139.

2. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὴν εὐρύτερη καὶ φυσικὰ ὀχυρὴ τοποθεσία Κωτίχας-Σμίξης, Στύλου κ.λ., ὅπου ὑπῆρχαν καὶ ἡ «Δραγασιὰ Πλάτανος» καὶ ὁ «Μοναχὸς Πλάτανος». Βλ. Εὐσταθίου Ι. Στουγιαννάκη (μὲ βάση τὸ ἀνέκδοτο σχεδίασμα τοῦ Δ. Πλαταρίδη), Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, ἔκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1976, 159-160. Στὸν Στύλο ὑπῆρχαν πηγὲς (Εἰσβόρια-Ἰσβόρια). Βλ. ὅ.π., 20, 22, 72 σημ. 2, 168 καὶ 172.

3. Βλ. γιὰ τοῦτον τὴ μελέτη τοῦ Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου, Οἱ Καρατασαῖοι. Α΄. Ὁ Γέρο Καρατάσος, Βέροια 1971. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Σχεδίασμα περὶ τοῦ Γέρο Καρατάσου καὶ τῆς οἰκογενείας του, «Μακεδονικὰ» 9 (1969) 295-315, καὶ Ἰωάννου Πετρώφ, Περίδοξος κλεφτουριὰ τῆς Μακεδονίας (Βιογραφίαι 28 κλεφταρματολῶν της, εἰσαγωγή... προσθῆκαι καὶ ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη), Θεσσαλονίκη 1972, 82-97, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

4. Πρόκειται γιὰ πολὺ παλιὰ καὶ γνωστὴ οἰκογένεια τῆς Νάουσας. Βλ. Εὐστ. Στου-

Νάουσα), ὁ ὁποῖος ἦταν ἔμπορος τυριῶν καὶ κρασιῶν καὶ ἐργαζόταν μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ Χαλὴτ ἐφέντης, ὁ ὁποῖος ἦταν ἰδιοκτήτης τῶν Μονοσπίτων, ὅπου πολλὰ χρόνια κατὰ σειρὰ ὁ πατέρας μου ξεχείμαζε τὰ πρόβατά του καὶ πλήρωνε ἐνοίκιο.

Ἡ ἐπανάσταση ἐξακολούθησε στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα μέχρι τὸ 1828, ὅταν οἱ Ρῶσοι κήρυξαν τὸν πόλεμο στοὺς Τούρκους. Στὴν Ἤπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία δὲν εἶχαν ἐπαναστατήσει, δροῦσαν ὅμως συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, ποὺ ἀποζοῦσαν ἀπὸ τὴ ράχη τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν Βλάχων, μιὰ ποὺ τοῦτοι ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ μαζί τους καὶ ἔτσι ἡ ράχη τους ἔπρεπε νὰ ὑποστεῖ ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις τους...

13. Νέες μετακινήσεις τῶν Βλάχων κτηνοτρόφων

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1821, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, καὶ στὶς λοιπὲς ἐπαρχίες παρατηρήθηκε κάποια ἀναταραχή, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἦταν ἀδύνατο οἱ κάμποι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κατερίνης καὶ τῆς Κασσάνδρας νὰ ἐπαρι κέσουν γιὰ τὰ πολυάριθμα κοπάδια καὶ τὶς ἀγέλες, ποὺ εἶχαν κατακλύσει αὐτὸν τὸν χῶρο λόγω τῆς ἐπαναστάσεως.

Μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ τσελιγκάτα ἔπρεπε νὰ πάρει πάλι τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία. Οἱ περισσότεροι ὅμως παρέμειναν στὴν ἐπαρχία τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Μπαλαμάτσης πῆρε τὸν δρόμο τῆς Θεσσαλίας ἀλλὰ δὲν ἐπέστρεψε πιὰ στὴ Φράσιαρη, γιατὶ ἐγκαταστάθηκε διὰ παντὸς στὴν Πλιάσα, τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς. Ὁ τσέλιγκας Ζέγας ἐγκαταστάθηκε (γιὰ ιὴν περίοδο τοῦ χειμώνα) κοντὰ στὴν Κατερίνη, ὁ Ντούμας (ἀπὸ τὰ Λιβάδια), μὲ τὸν Πάπαρη καὶ τὸν Τίκα, στὸν κάμπο τῶν Γιαννιτσῶν καὶ ὁ Γκιζάρης στὴν πεδιάδα τῶν Πορροΐων. Ὁ Μπαδραλέξης, ποὺ παραθέριζε στὰ βουνὰ τοῦ Μπέλλες, κοντὰ στὰ Πορόϊα, κατέβηκε πάλι στὴν Κασσάνδρα, στὸ κτῆμα τοῦ Χαϊδὰρ μπέη. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Γκιζάρη, ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη μειώθηκε σὲ 190 οἰκογένειες. Ζοῦσαν πολὺ κρίσιμη ἐποχή. Κανένας δὲν γνώριζε τί θὰ φέρει ἡ ἐπόμενη μέρα. Γι' αὐτό, σὰν μέτρο ἀσφάλειας καὶ ἑνότητας, τὰ ἀδέλφια δὲν χώριζαν μετὰ τὸν γάμο τους ἀλλὰ ἐργάζονταν καὶ ζοῦσαν ὅλοι μαζί, μέχρι νὰ παντρέψουν τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια τους. Ὑπῆρχαν οἰκογένειες ποὺ ἔφθαναν μέχρι τὰ σαράντα ἄτομα καὶ κυβερνιόντουσαν ἀπὸ τὸν πιὸ γέρο (ὅπου ἦταν ὁ «πάτερ φαμίλιας») καὶ οἱ ἄλλοι, παιδιὰ καὶ ἐγγόνια, τὸν ὑπάκουγαν καὶ τὸν τιμοῦσαν.

γιαννάκη (Δ. Πλαταρίδη), ὅ.π., 29 σημ. καὶ σ. 109. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, μέλος τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, ὁ Φιλώτας Κόκκινος, διετέλεσε καὶ δήμαρχος τῆς Νάουσας γιὰ πολλὰ χρόνια.

14. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γέρο Μπαδραλέξη καὶ τῶν ἄλλων τσελιγκάδων

Ὁ τσέλιγκας Μπαδραλέξης εἶχε δύο παιδιὰ καὶ δύο κορίτσια. Ἀπὸ αὐτά, τὴ μιὰ τὴν πάντρεψε μὲ ἕναν τσέλιγκα ἀπὸ τὴ Βοβούσα, ποὺ ὀνομαζόταν Ἀγούλιας. Τοῦτος ἔφυγε ἀπὸ τὴ Βοβούσα (μαζὶ μὲ ἄλλους) καὶ ἐγκαταστάθηκε στὶς Σέρρες, ὅπου (μετὰ ἀπὸ καιρὸ) συνάντησα, τώρα τελευταῖα, τὰ ἐγγόνια του—τὰ ὁποῖα εἶχα ἐξαδέλφια—στὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν ἐξελληνισθεῖ καὶ δὲν μιλοῦσαν βλάχικα.

Τὸ δεύτερο κορίτσι ἦταν παντρεμένο μὲ ἕνα νέο, τὸ γένος Καραγιάννη, ποὺ ἔμενε στὴν Ἀβδέλλα. Αὐτὴ ἡ θυγατέρα τοῦ Μπαδραλέξη ἦτ-ιν ἡ μητέρα τοῦ ἀείμνηστου Ἰωάννου Καραγιάννη, καθηγητῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἰασίου τῆς Ρουμανίας καὶ γιαγιὰ τοῦ συγγραφέα-καθηγητῆ Περικλῆ Παπαχατζῆ.

Ὁ μεγάλος γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη, ὁ Γεώργιος, ἦταν παντρεμένος καὶ συνόδευε πάντοτε τὸν πατέρα του (στὶς ἐπισκέψεις του) σὲ ὅλες τὶς ἀρχές. Τὸν ἑτοίμαζε ἀπὸ νέο γιὰ νὰ τὸν διαδεχθεῖ (μετὰ τὸν θάνατό του) στὴν ἀρχηγία τοῦ τσελιγκάτου.

Ὁ δεύτερος (γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη) ὀνομαζόταν Δημήτριος καὶ ἦταν πάππος (ἀπὸ τὴ μητέρα) τοῦ συγγραφέα αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴ διεύθυνση τῶν κοπαδιῶν τους.

Ὁ ὑποτσέλιγκας Ζεάνας Ντάσιου εἶχε ἕνα γιό, ποὺ λεγόταν Γιώτης, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου φέρει καὶ ὁ ἐγγονός του, δηλαδὴ ὁ συγγραφέας αὐτῆς τῆς διηγήσεως.

Ὁ τσέλιγκας Καραγιάννης εἶχε πολλὰ παιδιά. Ἀπ' αὐτὰ διακρίθηκε ὁ Μητρούσης. Στὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Ἀζὴζ (ὁ ὁποῖος δοκίμασε νὰ κάνει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία), ὁ Μητρούσης διορίστηκε μουδούρης (καὶ μουδίρης=πρόεδρος) τοῦ χωριοῦ Μεγάλο Σέλι, ἔχοντας γραμματέα τὸν δάσκαλο Νάτσεα.

15. Ἡ ἐκδίκαση τῶν πταισμάτων ἀπὸ χριστιανὸ μουδίρη

Κατὰ τὸ ἔτος 1870 καὶ ἔπειτα ἡ δύναμη τοῦ μουδίρη ἦταν τέτοια, ὥστε αὐτός, ὁ γραμματέας του καὶ ἕνα συμβούλιο δίκαζαν τὶς μικροϋποθέσεις καὶ προστιμάραν τοὺς φταῖχτες. Εἶχαν κάμει καὶ μιὰ κάσα, ποὺ τὰ κλειδιά της κρατοῦσε ὁ μουδίρης καὶ τὴν κάσα ὁ γραμματέας.

(Μιὰ φορὰ) εἶχαν δικάσει περίπου ἑξήντα ὑποθέσεις καὶ ὅλοι τους τιμωρήθηκαν, πλήρωσαν τὰ πρόστιμα, ἄλλος πιὸ πολὺ καὶ ἄλλος πιὸ λίγο. Τὰ πρόστιμα τὰ ἔριχναν ἀπὸ τὴν τρυπίτσα στὴν κασέλα. Τὸ φθινόπωρο, ὅταν ἑτοιμάζονταν νὰ κατέβουν στὰ χειμαδιά, συνῆλθε τὸ συμβούλιο γιὰ νὰ ἀνοίξει τὴν κασέλα καὶ γιὰ νὰ ἀποφασίσει ποῦ θὰ χρησιμοποιήσει τὰ

λεφτά. Ὁ μουδίρης ἔβγαλε τὸ κλειδὶ καὶ ὁ γραμματέας ἔφερε τὴν κασέλα. Ὅταν ἀνοίχτηκε ἡ κάσα, συνέβηκε ἕνα... θαῦμα: Ἡ κάσα ἦταν ἄδεια!!

Ὅλα τὰ λεπτὰ εἶχαν πετάξει ἀπὸ τὴν τρυπίτσα τῆς κασέλας καὶ μόνο ἕνα τέταρτο μετζιτιοῦ—ἴσα μὲ τὴ δραχμὴ—εἶχε μέσα, τὸ ὁποῖο δὲν μπόρεσε νὰ πετάξει(!!).

16. Ἡ ἀπληστία καὶ τὸ τέλος (1821) τοῦ κλέφτη Καραμήτσου

Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη μόλις εἶχε παντρευτεῖ. Φθάνοντας στὴν Κασσάνδρα πῆραν σπίτια ἀπὸ τοὺς χωριάτες, τὰ ὁποῖα ἦσαν πασαλειμμένα μὲ λάσπη. Τὰ διόρθωσαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτά. Οἱ ἄλλοι ἔκαμαν καλύβες, σκεπασμένες μὲ καλάμια. Ἀλλὰ μόλις πάτησαν στὴν Κασσάνδρα παρουσιάσθηκε πάλι ἡ συμμορία τοῦ καπετάνιου Καραμήτσου. Κάμποσους μῆνες ὁλόκληρη ἡ συμμορία ἔζησε σὲ βάρος τῆς ὁμάδας τοῦ Μπαδραλέξη. Τὸ ἀπόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε, ἐρχόταν τώρα ἀραιότερα, ἀλλὰ «ὁ κλέφτης πάλι κλέφτης εἶναι» καὶ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ δώσεις καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάνεις γι' αὐτόν, αὐτὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἀναγνωρίσει.

Μιὰ μέρα, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τὸν γιό του Γεώργιο καὶ μὲ τὸν Ζεάνα ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν διάφορες ὑποθέσεις, ὁ καπετὰν Καραμῆτσος ἐπέδρασε στὸ χωριὸ καὶ συλλαμβάνει πολλὲς γυναῖκες καὶ παιδιά, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ ἡλικίας 18 ἐτῶν γιὸς τοῦ Ζεάνα. Ἀνάμεσα στὶς γυναῖκες ἦταν καὶ ἡ νύφη τοῦ Μπαδραλέξη, γυναίκα τοῦ γιοῦ του Γεωργίου. Κατὰ τὴν ἀναχώρησή του ὁ Καραμῆτσος ἄφησε καὶ μιὰ ἐπιστολὴ γιὰ τὸν Μπαδραλέξη, στὴν ὁποία τοῦ ἔγραφε νὰ τοῦ φέρει διακόσια χρυσὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἁρπαγέντων. Καὶ ἔφυγε στὸ καράβι.

Τὴν τρίτη μέρα ἔφθασε ὁ Μπαδραλέξης ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ μετὰ ποὺ τοῦ εἶπαν τὰ ὅσα ἔγιναν, δὲν κάθισε οὔτε λεπτό, σάματι καὶ καμιὰ κρυφὴ φωνὴ τὸν ἔλεγε νὰ φύγει ἀμέσως. Πῆρε διακόσια χρυσὰ καὶ ἔφυγε μὲ τὸν Καραγιάννη, διότι εἶχαν ἁρπάξει καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς νύφες τοῦ τελευταίου.

Γνώριζε τὸ μέρος, ὅπου θὰ τοὺς συναντοῦσαν. Μιὰ βάρκα τοὺς περίμενε στὴν παραλία, ἡ ὁποία τοὺς μετέφερε στὸ καράβι. Ὅταν ἔφθασε μπροστὰ στὸν Καραμῆτσο, ἄρχισε μεταξύ τους ἕνας ἀψὺς διάλογος: «Δὲν περίμενα, κσπετάνιε Καραμῆτσο», τὸν λέγει ὁ Μπαδραλέξης, «νὰ δείξεις ἀπέναντί μου τέτοια διαγωγή, γιατὶ σᾶς ἔθρεψα μὲ τὴ συμμορία σου δυὸ χειμῶνες ὁλόκληρους κατὰ σειρὰ καὶ σήμερα μοῦ ζητᾶς καὶ 200 λίρες χρυσὲς γιὰ νὰ ἐλευθερώσεις τοὺς ἁρπαγέντες. Ἔ, λοιπόν, πάρε λεφτὰ καὶ κατέβασε τοὺς σκλάβους στὴ βάρκα, ἀλλὰ νὰ ξέρεις πὼς δὲν θὰ τὰ χαρεῖς αὐτὰ τὰ λεφτά, ποὺ πῆρες ἀπὸ μένα». Ὁ Μπαδραλέξης κοίταζε συνεχῶς πρὸς τοὺς κλέφτες καὶ ἔλεγε: «Δὲν θὰ χαρεῖς, Καραμῆτσο, αὐτὰ τὰ λεφτά μου». Ὁ Κα-

ραμῆτσος τοῦ ἀπήντησε: «Ἄφησε, ὀρὲ Μπάδρα (νὰ λὲς) νὰ μὴ τὰ χαρῶ, καλὰ εἶναι ὅτι τὰ πῆρα».

Ἀκριβῶς, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τοὺς λοιποὺς ἀποβιβάσθηκαν στὴ στεριά, ἐμφανίσθηκαν σὲ μικρὴ ἀπόσταση τέσσερα καράβια, πιὸ μεγάλα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Καραμήτσου. Ἦταν τὸ ἀπόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε ἀπὸ πολὺ κσιρὸ καὶ τώρα τοὺς πέτυχε. Ἀμέσως περικυκλώθηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου καὶ ἄρχισαν οἱ πυροβολισμοὶ καὶ ἀπὸ τὰ τέσσαρα τὰ καράβια μαζί. Ὁ Μπαδραλέξης καὶ οἱ ἄλλοι κρύφθηκαν σὲ θάμνους ἀπὸ ἀγριελιὲς καὶ παρακολουθοῦσαν τὴ μάχη. Καὶ δὲν ἔφυγαν ἀπ' αὐτοὺς ἕως ὅτου εἶδαν, πὼς καταβυθίστηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου μὲ τὰ χρυσὰ τοῦ Μπαδραλέξη.

Γύρισαν στὰ σπίτια τους εὐχαριστημένοι, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατὶ τοὺς γλίτωσε ἐκ θαύματος ἀπὸ βέβαιο θάνατο, τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ἀπέφευγαν ἐὰν ἀργοποροῦσαν, παραμένοντας ἀκόμα λίγο στὸ καράβι.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη ὅλη ἡ συμμορία τοῦ Καραμήτσου ἐξοντώθηκε καὶ ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη πέρασε ἐκεῖνο τὸν χειμώνα μιὰ ἄνετη ζωή, ἡ ὁποία δὲν διαταράχθηκε ἀπὸ τίποτε.

17. Ἡ μαζικὴ ἐγκατάσταση (1822) τῶν Βλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας

Τὴν ἄνοιξη, ἀφοῦ γιόρτασαν, ὅπως συνήθως, τὸ Πάσχα, ὁδηγώντας τὰ κοπάδια καὶ τὶς ἀγέλες ἀπὸ ἄλλο δρόμο, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν περσινό, καὶ ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ ὑπάρχοντά τους, ξεκίνησαν. Τὸ κατάλυμα, ὅπου θὰ κάθονταν περισσότερο χρόνο ἦταν τὰ Πλατανάκια, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐδῶ ἔπρεπε νὰ συναντήσουν τὰ κοπάδια μὲ τὰ γιδοπρόβατα. Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης, ὁ Ζεάνας καὶ ὁ Βέρος πήγαιναν μπροστά, καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους, μὲ κατεύθυνση τὴ Θεσσαλονίκη, μὲ σκοπὸ νὰ νοικιάσουν βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) γιὰ νὰ παραθερίσουν μὲ τὰ ποίμνια καὶ μὲ τὶς οἰκογένειές τους.

Πέρα ἀπὸ τὸν Βαρδάρη δὲν ἦταν πιὰ ἡ κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ποὺ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἦταν περικυκλωμένος στὴν πρωτεύουσά του. Ἀντίθετα, ἡ ἐξουσία τοῦ διοικητῆ τοῦ βιλαετίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐπεκτεινόταν μέχρι τὴν Κοζάνη, πέρα ἀπὸ τὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο). Θυμήθηκαν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς περιπλανήσεώς τους εἶχαν περάσει μὲ τὰ κοπάδια τους ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ καὶ ὑπελόγιζαν, ὅτι ἀνταποκρίνονταν τέλεια στὶς ἀνάγκες τους. Πληροφορήθηκαν ὅτι αὐτὰ τὰ βουνὰ ἀνῆκαν στὰ τρία χωριά, Μαρούσια, Σκουτίνα καὶ Σέλι, ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας τοῦ

1822 (ἀκριβῶς τὴν ἄνοιξη ἐκείνου τοῦ χρόνου) καὶ καταστράφηκαν ἐντελῶς[1]. Ἕνα μέρος τῶν κατοίκων, ποὺ γλίτωσαν ζωντανοί, μετακινήθηκαν κρυφὰ καὶ κρύφτηκαν στὴ Βέροια καὶ δὲν παρατολμοῦσαν νὰ ποῦν φανερὰ ὅτι ἀνήκουν σ' ἐκεῖνα τὰ χωριά.

Ὁ Μπαδραλέξης ἀπεφάσισε νὰ πάει καὶ νὰ τὰ ἐποικίσει καὶ ἐὰν θὰ παρουσιασθεῖ ἰδιοκτήτης θὰ τοῦ πλήρωνε τὸ ἐνοίκιο τῆς βοσκῆς. Ἀμέσως παρουσιάσθηκε μὲ τὸν Χαΐδαρ μπέη στὸν γενικὸ διοικητὴ γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσει ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθεῖ ὁριστικὰ στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας.

Μετά, ποὺ πῆρε τὴν ἔγκριση τοῦ διοικητῆ καὶ μιὰ συστατικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μουδίρη τῆς Βέροιας, ἔφθασε στὰ Πλατανάκια, ὅπου βρίσκονταν τὰ κοπάδια καὶ οἱ οἰκογένειες. Ἦταν ὅλα ἕτοιμα γιὰ ἀναχώρηση τὴν ἄλλη μέρα. Θὰ κανόνιζαν ἐπὶ τόπου, ποῦ θὰ τοποθετοῦνταν οἱ στάνες, γιατὶ δὲν γνώριζαν καλὰ τὰ βουνά, ἐπειδὴ τὰ εἶχαν δεῖ μονάχα μιὰ φορά, στὸ διάβα τους.

Στὰ Πλατανάκια, οἱ τέντες[2] εἶχαν τοποθετηθεῖ ἡ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, σὲ σχῆμα κυκλικὸ καὶ στὴ μέση ὁ χῶρος παρέμεινε ἀδειανός. Τὴ βραδιὰ ἐκείνη, παραμονὴ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀνάφθηκαν πολλὲς φωτιὲς καὶ δεκάδες ἀρνιὰ στριφογύριζαν στὴ σούβλα. Ἀφοῦ ψήθηκαν τὰ ἀρνιά, στρώθηκαν ὅλοι στὸ χλωρὸ χορτάρι σὲ κοινὸ δεῖπνο. Γλέντησαν μέχρι τὰ μεσάνυχτα μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια ξεκίνησαν καὶ τὰ μουλάρια ἦσαν ἕτοιμα γιὰ φόρτωμα. Στὰ πρόσωπα ὅλων φαινόταν μία μεγάλη χαρά, σὰν νὰ τοὺς ἔλεγε μιὰ κρυφὴ φωνή, ὅτι τελειώνει ἡ περιπλάνηση καὶ ὅτι φθάνει ὁ καιρὸς γιὰ νὰ σταθεροποιήσουν ἕνα νοικοκυριό, σὰν ἐκεῖνο ποὺ εἶχαν ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ἔφυγαν καὶ στὸν ὁποῖο τόπο δὲν σκέπτονταν νὰ ξαναγυρίσουν.

Πέρασαν τὴ γέφυρα τοῦ Βαρδαριοῦ καὶ μετὰ ἀπὸ δύο καταλύματα (διανυκτερεύσεις) ἔφθασαν στὴν πόλη τῆς Βέροιας, ἀπὸ ὅπου ἄρχιζε ὁ ἀνήφορος, κοντὰ στὸ μοναστήρι Ντοβρά[3], σὲ ἕνα ὀροπέδιο, σκεπασμένο (σὰν χαλὶ πρά-

---

1. Γιὰ τὰ χωριὰ ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1822 καὶ γι' αὐτὸ πυρπολήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., ὅ.π., σημ. 1 τῆς σ. 220, καὶ τοῦ Ἴδιου, Νέα στοιχεῖα..., ὅ.π., σημ. 1 τῆς σ. 162, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. ΣΤ', 139. Εἰδικὰ γιὰ τὰ τρία τοῦτα χωριὰ-τοπωνύμια βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, Τοπωνύμια Σελιοῦ Βεροίας, «Μακεδονικὰ» 13 (1973) 365-376 καὶ ἰδιαίτερα τὶς σ. 367, 371, 374, 375 καὶ 376.

2. Γιὰ τὶς τέντες βλ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Β', 44-48.

3. Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, 196-197 (πρβλ. δὲ καὶ 81, 82 καὶ 96, ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

σινο) ἀπὸ χόρτο καὶ ἀπὸ διάφορα λουλούδια. Ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια καὶ ἁπλῶσαν τὶς τέντες.

Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ τσέλιγκα Μπαδραλέξη (κεχαγιᾶ) ἦταν νὰ παρουσιασθεῖ στὸν μουδίρη καὶ νὰ τοῦ δώσει τὴν ἐπιστολὴ ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν γενικὸ διοικητή. Ὁ μουδίρης, ἀφοῦ διάβασε τὸ γράμμα, τοῦ εἶπε ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ τοῦ ἱκανοποιήσει ὅλες τὶς ἀνάγκες, ποὺ ἐξαρτιοῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχές. Ὁ Μπαδραλέξης τοῦ ἀπήντησε ὅτι δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη καὶ πὼς ἦλθε μονάχα γιὰ νὰ τὸν γνωρίσει καὶ γιὰ νὰ τοῦ γνωστοποιήσει ὅτι ἐγκαθίσταται γιὰ πάντα μὲ ὅλο τὸ φαλκάρι του στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας. Ζήτησε ὁ Μπαδραλέξης, ἂν παρουσιασθεῖ καμιὰ σχετικὴ καταγγελία ἀπὸ κανένα, νὰ τὸν εἰδοποιήσει, γιατὶ δὲν γνωρίζει αὐτὸς ποιοὶ εἶναι οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν βουνῶν.

Μὲ δυσκολία βάδιζαν στὰ ἀχρησιμοποίητα μονοπάτια, ποὺ εἶχαν κλείσει ἐξαιτίας τῶν (ἀνώμαλων) περιστάσεων[1]. Ἔφθασαν σὲ ὕψος 1.100 μέτρα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, σὲ ἕνα σταυροδρόμι ὅπου σμίγονταν τέσσερα ρεύματα, ὅπου σὲ ἕνα ἀπ' αὐτὸ ἔτρεχαν πολλὰ ἰσβόρια (πηγὲς) μὲ κρύο νερό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης διατάζει νὰ ξεφορτώσουν τὰ μουλάρια καὶ νὰ ἁπλώσουν τὶς τέντες καὶ μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες κάθε οἰκογένεια ἄρχιζε νὰ κτίζει καλύβια γιὰ τὴν παραθέριση. Γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χωριὸ αὐτὸ — ποὺ μετὰ μεγάλωσε—λεγόταν «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη»[2], ἐπειδὴ ὁ Μπαδραλέξης ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ ἔβαλε στύλους γιὰ νὰ φτιάξει τὴν καλύβα του.

Πρὸς τὸν βοριά, γύρω στὰ δύο χιλιόμετρα, ἀρχίζει δάσος ἀπὸ πεῦκα, πολὺ πυκνό, ποὺ κατεβαίνει στὸ χωριὸ Παλιὸ Σέλι, τὸ ὁποῖο ἦταν καταστραμμένο ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Πρὸς τὴ δύση, ἁπλώνονταν γυμνὰ βουνά, σκεπασμένα μὲ χλωρὸ χορτάρι, κατάλληλο γιὰ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα κάλυπταν γύρω στὰ σαράντα χιλιόμετρα. Πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὸν νότο, σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἦταν γυμνὰ καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἄρχιζε δάσος πυκνὸ ἀπὸ ὀξιά.

Ὁ τσέλιγκας Βέρος χώρισε προσωρινὰ ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη καὶ ἐγκαταστάθηκε παρέκει, σὲ ἀπόσταση πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη», σὲ μιὰ γούρνα, ὅπου ἀνάβλυζαν κάμποσες πηγές. Ὀνομάζεται καὶ μέχρι σήμερα «ἡ πηγὴ τοῦ Βέρου». Πηγάζει ἀπὸ τὸ βουνὸ Σκουτέρνα. Ἐδῶ ἔστησε τὴ στάνη του, μὲ κάπου πέντε χιλιάδες πρόβατα, δικά του καὶ τῆς ὁμάδας του (ποὺ ἀποτελοῦνταν) ἀπὸ εἴκοσι οἰκογένειες.

---

1. Οἱ Ἕλληνες ραγιάδες εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς περιουσίες τους, τὶς ὁποῖες, ἄλλωστε, εἶχαν δημεύσει οἱ Τοῦρκοι. Μετὰ ὅμως λίγα χρόνια ἐπεστράφηκαν. Βλ. σχετικὰ στοῦ Γ ι ώ ρ γ ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ζητήματα ἰδιοκτησίας..., ὅ.π.

2. Ὅπως σημειώθηκε κιόλας καλύβια ἢ στάνη τοῦ Μπάρδα ὑπῆρχαν καὶ ἀλλοῦ. Βλ. Κ. Κ ρ υ σ τ ά λ λ η, ὅ.π., 467. Ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται καὶ τώρα ἔτσι καὶ ὑπῆρχε (1886) σὲ τούτη καὶ μικρὸ χωριὸ μὲ 40 οἰκογένειες Βλάχων, ποὺ ξεχειμώνιαζαν στὴ Βέροια. Βλ. Ν ι κ ο λ ά ο υ Θ. Σ χ ι ν ᾶ, ὅ.π., 144.

Τὸ μέρος, ὅπου ἔστησε ὁ Μπαδραλέξης τὰ καλύβια του, ἀνῆκε στὸ χωριὸ Σέλι, ποὺ εἶχε κατερειπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὸ Σέλι, ἄλλωστε, ἀνῆκαν περισσότερα βουνὰ (θερινὲς βοσκές). Ὁ Μπαδραλέξης τὰ χώρισε μόνος του, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ εἶχε ὁ καθένας ὑποτσέλιγκας.

Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ τέσσερες χιλιάδες πρόβατα καὶ χίλια γίδια, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μερά[1] κοντὰ στὰ καλύβια.

Ὁ Καραγιάννης, μὲ τὰ χίλια δικά του πρόβατα (καὶ ἄλλοι μὲ λιγότερα), ἐγκαταστάθηκε στὴ Στέρνα[2].

Ἄλλοι, κατασκεύασαν τὶς στάνες τους στὸ Ἀρσούμπαση[3], στὴν Τζουμαγιά, στὸ Μπέη Μπουνάρ, στὴν Πλαλίστρα[4], στὸ Στουρνάρι[5], στὸ Ἀγκάθι[6] καὶ στὴ Μαρούσια[7], δηλαδὴ (ὑπῆρχαν) συνολικὰ δέκα στάνες ποὺ ἀριθμοῦσαν ἀπὸ πέντε καὶ ἕξ χιλιόδες (ζῶα) ἡ καθεμιὰ (στάνη), ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἦσαν γαλάρια.

Οἱ οἰκογένειες ὅμως ἔμειναν στὸν τόπο (στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη») γιὰ καλύτερη ἀσφάλεια.

Τὸν ἑπόμενο χρόνο ἦλθε καὶ ὁ Βέρος μὲ τὶς ἄλλες οἰκογένειες καὶ ἦσαν ὅλοι πιὰ μαζεμένοι.

Ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1829, ὁπότε ἔγινε ἡ συνθήκη εἰρήνης στὴν Ἀδριανούπολη, γύρω στὰ ὀκτὼ χρόνια, δὲν ἀποκαταστάθηκε ἡ ἡσυχία στὴν τουρκικὴ κυριαρχία. Ὅπου δὲν ὑπῆρχαν ὁμάδες ἀπὸ ἐπαναστάτες, ἦσαν συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, οἱ ὁποῖες ἀνησυχοῦσαν περισσότερο τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς παρὰ τοὺς Τούρκους, γιατὶ οἱ τελευταῖοι κατοικοῦσαν, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὶς πόλεις, ὅπου οἱ κλέφτες δὲν μποροῦσαν νὰ εἰσδύσουν. Γι' αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης, ἐπειδὴ δὲν ἦταν βέβαιος τί θὰ συνέβαινε τὴν ἄλλη μέρα, φρόντιζε νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε μὲ μεγάλη ἐπιτηδειότητα καὶ ἦταν εὐχαριστημένος, ὅταν ἡ ἄνοιξη τὸν ἔβρισκε ἐντάξει μὲ ὅλη τὴν ὁμάδα του. Ἔτσι δὲν δοκίμασαν νὰ κάμουν τίποτε τὸ στερεὸ καὶ μόνιμο γιὰ τὸ καλοκαίρι. Ἦταν ἕνα εἶδος «πήγαινε-ἔλα» ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸν κάμπο καὶ ἀπὸ τὸν κάμπο στὸ βουνό.

Μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ μεγαλώνει σὲ πληθυσμό, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων περιστάσεων. Μιὰ μέρα παρουσιάζονται σαράντα οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, οἱ ὁποῖες ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια τους καὶ ἔμει-

1. Βλ. γιὰ τοῦτον Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 375-376.
2. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 374 καὶ 376.
3. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 367.
4. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 373 καὶ 376.
5. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 374 καὶ 376 («Στορνάρι»).
6. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 366 καὶ 376.
7. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 371 καὶ 375-376.

ναν ἐδῶ, ὁριστικά. Μετὰ ἀπὸ λίγο, ἄλλες ἐνενήντα οἰκογένειες πάλι ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, κατέλυσαν στὴ Νάουσα (ποὺ ἦταν καταστραμμένη ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση), οἱ ὁποῖες ἀφομοιώθηκαν[1]. Ἔτσι μοῦ τὰ διηγήθηκε μιὰ γριά, ὅταν ἤμουν στὴ δεύτερη τάξη, στὸ γυμνάσιο, στὸ σπίτι τοῦ Ζιώγα Μαχαιρᾶ στὸ Μοναστήρι.

Ἐπίσης τότε ἤρθαν, πάλι, στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη» καμιὰ πενηνταριὰ οἰκογένειες ἀπὸ τὸ Περιβόλι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μποζίνη[2]. Μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια, τὴν ἄνοιξη, ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη» καὶ ὁ Γκιζάρης[3] μὲ τὴν ὁμάδα του καὶ τὰ κοπάδια ἀπὸ τὰ Πορόια, ὅπου εἶχε συναντήσει κάτι δυ**σκολίες**.

Τὸ χωριὸ ἔφθασε νὰ ἔχει πάνω ἀπὸ τριακόσιες οἰκογένειες.

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1835 ἄρχισε νὰ παρατηρεῖται ὁπωσδήποτε κάποια ἡσυχία, χάρη στὰ μέτρα ἀσφάλειας ποὺ εἶχαν πάρει οἱ ἀρχές, ἀλλὰ συμμορίες ἀπὸ κλέφτες παρουσιάζονταν πότε πότε στὰ βουνά, γιὰ τοῦτο ὁ Μπαδραλέξης ἀπεφάσισε τότε νὰ βάλει γερὰ θεμέλια στὸ χωριὸ καὶ ἔκτισε ἕνα σπίτι ἀρκε-

---

1. Στὴ Νάουσα εἶναι ἐγκαταστημένοι Βλάχοι καὶ ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, ὅπως ὁ προαναφερμένος πρῶτος ἐπιμελητὴς τῶν (δακτυλογραφημένων) ἀναμνήσεων τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοὺμ κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἄλλωστε, ὑπάρχει καὶ σχετικὴ (πολὺ διαδομένη) προφορικὴ παράδοση γιὰ τὴν ἠπειρωτικὴ καταγωγὴ μερικῶν νεώτερων κατοίκων τῆς πόλεως, ποὺ ἦλθαν καὶ κατοίκησαν σ' αὐτὴ πρὶν καὶ μετὰ τὴν καταστροφή της στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1822. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ὁ ὅσιος Θεοφάνης, ὁ νέος. (Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιοῦχος τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων), «Μακεδονικὰ» 8 (1968) 223-238 καὶ κυρίως τὶς σ. 237-238, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία βλ. κυρίως Φ ω τ ί ο υ Π έ τ σ α, Νιάουστα-Γλυτουνιάυστα, «Μακεδονικὰ» 7 (1966-1967) 81-93, καὶ τοῦ Ἴ δ ι ο υ καὶ τοῦ Γ. Α. Σ α ρ α λ ῆ, Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι, Ἀθήνα 1982, 74-79. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων στὴ Νάουσα (Νιάουστα) βλ. καὶ A. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ὅ.π., 46 καὶ 210. Γιὰ τὴ μετανάστευση Σαμαρινιωτῶν ἀπὸ τὸ Σέλι στὴ Νάουσα βλ. Ἀ ν τ ω ν. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ, ὅ.π., 73, Ἀ λ ε ξ. Π α π α β α σ ι λ ε ί ο υ, Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσόβλαχους, Βέροια 1969, καὶ κυρίως τὶς σ. 103-106. (Στὶς σ. 91-102 δημοσιεύει εὐρεία περίληψη τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Παναγιώτη Ναούμ). Πρβλ. ἀκόμα καὶ Ἀ ν τ ώ ν η Μ. Κ ο λ τ σ ί δ α, ὅ.π., 72. Ἐξάλλου, ἀπὸ ἔγγραφα ποὺ θὰ ἐκδώσω στὴ μελέτη (ποὺ προανάφερα) γιὰ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴν Κεντροδυτικὴ Μακεδονία ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἄποψη ὅτι κάτοικοι τῆς Νάουσας κατάγονταν ἀπὸ χωριὰ τῆς Ἠπείρου. Βλ. ἀκόμα καὶ Σ π ύ ρ ο υ Ι Ἀ σ δ ρ α χ ᾶ, ὅ.π., 131-132, ὅπου γίνεται χρησιμοποίηση καὶ ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (τῶν ὁποίων ἔχω ἑτοιμη τὴν κριτικὴ ἔκδοση) καὶ γράφεται ὅτι τοῦτα ἀναφέρονται (1801) σὲ Σαμαρινιῶτες, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴ Νάουσα. Τελευταῖα (1980) ἱδρύθηκε σωματεῖο τῶν Βλάχων τῆς Νάουσας.

2. Τὸ ἐπίθετο εἶναι συνηθισμένο στὴ Βέροια κ.ἀ. καὶ μεταξὺ τῶν Βλάχων.

3. Ζοῦν ἀπόγονοι τοῦ τσέλιγκα Γκιζάρη καὶ στὸν νομὸ Ἡμαθίας, ἐνῶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σελιοῦ ὑπάρχει τὸ τοπωνύμιο «Τρύπα τοῦ Γκιζάρη» καὶ ἡ «Προυνιὰ τοῦ Γκιζάρη», Βλ. Ν ί κ ο υ Γ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο υ, ὅ.π., 368, 373 καὶ 376.

τὰ μεγάλο καὶ σκεπασμένο μὲ πλάκα (γιατὶ τὰ καλύβια ἦσαν σκεπασμένα μὲ σανίδια).

Μόλις ὅμως ἔζησε δύο καλοκαίρια στὸ καινούργιο σπίτι του καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ σκέφτεται μεγάλα ὄνειρα γιὰ τὴν ὁμάδα του, ὅταν ἀναπάντεχα μία ἀνίατη ἀρρώστια τὸν ρίχνει στὸ στρῶμα καὶ μετὰ ἀπὸ δύο βδομάδες (παρ' ὅλες τὶς περιποιήσεις) πεθαίνει. Τὸν πῆγαν στὴν τελευταία κατοικία του μὲ κλάματα καὶ φωνὲς ἀπὸ ὅλη τὴν ὁμάδα καὶ τὸ χωριό. Τὸ πένθος, ποὺ ἔφερε ὁ θάνατος τοῦ Μπαδραλέξη, τόσο στὴν οἰκογένεια ὅσο καὶ στὴν ὁμάδα καὶ σ' ὅλο τὸ χωριό, δὲν περιγράφεται. Εὐτυχῶς, ὅτι ἦταν προνοητικὸς ἄνθρωπος καὶ εἶχε ἑτοιμάσει τὸν διάδοχό του. Ἐντούτοις, ὁ κόσμος διερωτιόταν, ἄραγε, τὸ παιδί του Γεώργιος θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ὁδηγήσει τὴν ὁμάδα του μὲ τέτοια ἐπιτηδειότητα, ὅσο καὶ ὁ πατέρας του καὶ νὰ τοὺς βγάλει σὲ καλὸ λιμάνι;

18. Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης γίνεται ἀρχιτσέλιγκας

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης, ὡς πρὸς τὴν ἡλικία ἦταν ἀρκετὰ ὥριμος, γιατὶ εἶχε φθάσει τὰ τριάντα ὀκτὼ χρόνια καὶ ἀπὸ μικρὸς ἀκόμα ταξίδευε μὲ τὸν πατέρα του στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Βέροια, στὴν Κατερίνη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις καὶ ἐρχόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ ἀνθρώπους πολλῶν εἰδῶν, ποὺ ἀνῆκαν σὲ διάφορες ἐθνότητες, ποὺ κατοικοῦσαν σ' αὐτὰ τὰ μέρη τῆς Μακεδονίας. Παρόλο ὅτι ἤξερε πολὺ λίγα γράμματα (τόσα ὅσα μπόρεσε νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν δάσκαλο τῆς ὁμάδας)[1] ἡ καθημερινή του ὅμως πρακτικὴ τὸν ἔκαμε νὰ ὁμιλεῖ (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μητρική του γλώσσα) τέσσερες γλῶσσες, τὴν ἑλληνική, τὴν τουρκική, τὴ βουλγαρικὴ καὶ τὴν ἀλβανική. Ἦταν ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐκτιμοῦσε πολὺ τὰ γράμματα καὶ ποθοῦσε πολὺ νὰ σπουδάσει μερικὰ παιδιά του, ἀλλὰ τοῦτο ἦταν ἀδύνατο στὶς περιστάσεις ποὺ ζοῦσαν, γιατὶ

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ κτηνοτρόφοι (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι κ.λ.)προσλάμβαναν μὲ ἔξοδά τους δασκάλους γιὰ νὰ διδάξουν στὰ παιδιά τους στὶς θερινὲς βοσκές. Συχνὰ ἔκαμναν τοὺς δάσκαλους «ἐκ περιστάσεως» καὶ ὁποιοιδήποτε ἤξεραν «ἀνάγνωση καὶ γραφή». Γιὰ τοὺς Σαρακατσάνους βλ. Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ ά λ η, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρη Α'-Β', Ἀθήνα 1957, καὶ Γ ι ά ν ν η Ἀ λ. Μ π ο τ ο ῦ, Οἱ Σαρακατσιαναῖοι, Ἀθήνα 1982, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα, ἐξάλλου, ἀσχολήθηκαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς μὲ μικρότερες μελέτες τους (ὅπως ὁ Γ. Καββαδίας, ὁ Λάζ. Ἀρσενίου, ὁ Βασ. Λαμνάτος, ὁ Εὐθύμ. Κ. Κίτσης, ὁ Νέστορας Μάτσας, ὁ Δημήτρης Γαρούφας κ.ἄ.), ἐνῶ τελευταῖα (1981-1982) ἐντάθηκε ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ σωματειακὴ δράση τῶν Σαρακατσάνων, μὲ συναντήσεις καὶ λαογραφικὲς ἐκδηλώσεις τους σὲ διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Σαρακατσάνοι δὲν εἶχαν καλὲς σχέσεις καὶ συναναστροφὴ μὲ τοὺς Κουτσόβλαχους. Βλ. Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ ά λ η, ὅ.π., μέρος Α', νη', σημ. 1, καὶ Γ ι ά ν ν η Ἀ λ. Μ π ο τ ο ῦ, ὅ.π., καὶ ἰδιαίτερα τὶς σ. 346 κ.ἑ. Γιὰ τοὺς Σαρακατσάνους βλ. καὶ τὸν τόμο, «Οἱ Σαρακατσαναῖοι», μελέτες, δοκίμια), τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, ἔκδοση τῆς Πανελλήνιας Ὁμοσπονδίας τους.

ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία βρισκόταν συνέχεια σὲ κατάσταση ἀναταραχῆς καὶ ὁ κόσμος δὲν σκεπτόταν καθόλου νὰ ἱδρύσει ἀνώτερα σχολεῖα γιὰ τὰ παιδιά του.

Ἦταν ἀρκετὸς καιρὸς ποὺ δὲν πήγαιναν τὰ κοπάδια τους στὴν Κασσάνδρα. Ἡ διαδρομὴ ἦταν μακρινὴ καὶ κουραστικὴ καὶ ἐπὶ πλέον ἕνα μέρος ἀπὸ τὶς οἰκογένειες, ποὺ δὲν εἶχαν ζῶα, συνήθισαν νὰ μένουν τὸν χειμώνα στὴ Βέροια[1].

---

1. Στὴ Βέροια ὑπῆρχαν Βλάχοι καὶ στὰ παλιότερα χρόνια, ἐνῶ γύρω στὰ 1819 ἔγινε ἁπλῶς ἡ μαζικὴ ἐγκατάστασή τους στὴν πόλη. Βλ. πρόχειρα στοῦ Γ ι ώ ρ γ ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, «Πότε ἐγκαταστάθηκαν οἱ Βλάχοι στὴ Βέροια;», ἐφημ. «Λαὸς» τῆς Βέροιας, τῆς 6-4-1982. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων στὴ Βέροια καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σελιοῦ, δηλαδὴ τῶν Σαμαρινιωτῶν, Περιβολιωτῶν, Ἀβδελλιωτῶν κ.λ. γύρω στὰ 1819 βλ. καὶ A. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ὅ.π., 46, 129, 139, 154, 159 καὶ κυρίως 174, 210, 212, 252, 269 καὶ 287-288. Ὁ Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς Ἀ θ. Ν α σ ί κ α ς, ὅ.π., 35-39, γράφει ὅτι μερικὲς οἰκογένειες καὶ τῆς Σμίξης ἔμεναν καὶ στὶς περιοχὲς τῆς Βέροιας (ὅπως τοῦ Τσαλέρα, γιὰ τὴν ὁποία βλ. 15, 16 καὶ 39) καὶ τῆς Καρατζιόβας-Ἀξιουπόλεως (Λιβάδια;) καὶ διασζεί τρεῖς ἐκδοχὲς γιὰ τὸν ἐκπατρισμό τους ἀπὸ τὴ Σμίξη, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θεωρεῖ—σωστὰ—ὀρθότερη τὴν ἄποψη ὅτι τοῦτο ὀφειλόταν στὸ κυνήγι τους ἀπὸ τὸν Ἀλὴ πασὰ (σ. 36 καὶ 38). Στὸν (ἀνέκδοτο) 16ο κώδικα τῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας-Νάουσας, ποὺ περιέχει τὴν ἐπαρχιακὴ ἀλληλογραφία στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ Εὐμορφόπουλου (βλ. γιὰ τὸν κώδικα τοῦτον στοῦ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1, Βέροια 1960, 39-40) γράφονται καὶ τὰ ἑξῆς (43-44) σὲ ἐπιστολὴ (τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη) τῆς 19.1.1893 (διορθώθηκαν σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη): «Παναγιώτατε Δέσποτα! Πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν, βλαχόφωνοί τινες οἰκογένειαι, ἐξ Ἠπείρου καταγόμεναι, φεύγουσαι τὴν τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλῆ, μετῴκησαν μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν, εἰς τὰ μέρη ταῦτα, καὶ χειμῶνος μὲν ὥρᾳ περὶ τὰς ἑκατὸν διαμένουσιν ἐν τῇ πόλει Βεροίας, ἐν θέρει δὲ εἰς τὰ παρακείμενα ὄρη, ἔνθα ὑπάρχουσι χωρία Σέλλειον (sic) καὶ Ξηρολείβαδον, ὑπὸ Ἑλλήνων πάντα οἰκούμενα καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καταστραφέντα. Χριστιανοὶ δὲ ὀρθόδοξοι ὄντες μέχρι πρὸ δεκαετίας συνεβίουν εἰρηνικῶς μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων ἀναμὶξ ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς Βεροίας συμπροσευχόμενοι καὶ συνεκπαιδευόμενοι, ὅτε ὑπεισῆλθε καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ μόλυσμα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, οὗ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ σύστασις ρουμανικῆς σχολῆς μέσῃ Βεροίᾳ καὶ ἡ χρῆσις τῆς ρουμανικῆς γλώσσης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν θερινῶν αὐτῶν κατοικιῶν...».

Ἔτσι, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀκρίβεια τῶν διδόμενων χρονολογιῶν ἀπὸ τὸν Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοὺμ τόσο ἀπὸ τοὺς W a c e - T h o m p s o n, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ πιὸ πάνω τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς. Ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὶς διώξεις καὶ τὶς μετακινήσεις τῶν Σαρακατσάνων καὶ τῶν λοιπῶν τσομπαναραίων ἀπὸ τὸν Ἀλὴ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων βλ. στῆς Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ ά λ η, ὅ.π., μέρος Α', ξη', σημ. 3 καὶ οζ' - π'. Εἶναι συνεπῶς (ἀπὸ χρονολογικὴ ἄποψη) λανθασμένα ὅσα ἔγραψε ὁ Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς Ἐ μ μ. Χ ρ ι σ τ ο δ ο ύ λ ο υ (Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, 136-137) γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου στὰ βουνὰ τοῦ Βερμίου—δῆθεν—στὰ 1835 καὶ στὴ Βέροια—δῆθεν—στὰ 1878. Βλ. ἀκόμα Ἀ ν τ ω ν ί ο υ Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ, ὅ.π., 19. Βλάχοι ἐγκαταστάθηκαν καὶ στὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας Π. Σκυλίτσι, Σταυρὸς καὶ Διαβατό. Βλ. Ἀ ν τ ω ν ί ο υ Μ. Κ ο λ τ σ ί δ α, ὅ.π., 64-65, 71-72, 175-177, 199 καὶ 200, Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Κ. Π. Σ α ρ ά ν τ η,

Στὴ Βέροια ἄρχισαν νὰ μένουν καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πιὸ λίγα πρόβατα καὶ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἐθνική, χειρωνακτικὴ ἐργασία, ποὺ ἦταν τὸ νὰ κατασκευάζεις τὶς βελέντσες[1]. Αὐτοὶ διατηροῦσαν τὰ κοπάδια τους κοντὰ στὴν πόλη, ὅπου τὰ φύλαγαν οἱ τσομπαναραῖοι καὶ κάπου κάπου πήγαιναν καὶ οἱ ἴδιοι γιὰ νὰ τὰ δοῦν.

Ἡ μεγάλη μάζα ἀπὸ τὶς οἰκογένειες πέρασε τὸν Ἁλιάκμονα καὶ κατέλυσε στὰ γύρω χωριὰ τῆς Κατερίνης, ὅπου βρίσκονταν ἀρκετὰ βοσκοτόπια.

Τὸ καλοκαίρι ὅμως καὶ αὐτοί, ποὺ ἔμεναν στὴν πόλη καὶ στὰ χωριά, τὴν περνοῦσαν στὸ βουνὸ μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Γεωργίου Μπαδραλέξη. Καὶ ὅταν εἶχε κανένας ἀνάγκη ἀπὸ τὶς ἀρχές, τὴν ἔλυνε αὐτός, μὲ τὴ μεσολάβησή του.

Μετά, ἀφοῦ πέρασαν πολλὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή τους, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ συνήθισαν πιά, παρ' ὅλα τὰ βάρη ποὺ τύχαιναν πολλὲς φορὲς ἐξαιτίας τῶν κλεφτῶν (οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταλήξει πιὰ νὰ φέρνονται σὰν ἀληθινοὶ κλεφτοκοτάδες) καὶ χωρὶς πολλὴ σκέψη ἄρχισαν ὅλοι νὰ κτίζουν ἀπὸ ἕνα σπίτι, κατεδαφίζοντας τὰ καλύβια τους.

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης καὶ ὁ ἀδελφός του Δημήτριος (ὁ τελευταῖος ἀπασχολοῦνταν μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ κοπαδιοῦ καὶ τοῦ σπιτιοῦ) ἦσαν ἀχώριστοι καὶ εἶχαν δημιουργήσει πολυάριθμη οἰκογένεια. Τὸ παλιὸ σπίτι ποὺ εἶχαν δὲν τοὺς χωροῦσε καὶ γι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν καὶ ἔκτισαν ἕνα ἄλλο μὲ δύο πατώματα γιὰ νὰ δώσουν θάρρος καὶ τὸ παράδειγμα καὶ στοὺς ἄλλους κατοίκους, ὥστε νὰ κτίσουν καὶ αὐτοί. Στὴν αὐλὴ τοῦ (ἀρκετὰ εὐρύχωρου καὶ καινούργιου σπιτιοῦ τους) στῆσαν ἕνα τσαρδάκι[2].

ὅ.π., 59, 60, 67, 78, καὶ 98, ὁ ὁποῖος (βλ. σ. 78 σημ. 92 κ.έ., 98 καὶ 178 κ.έ.) δέχεται, ἐπίσης, ὅτι σκοπὸς τῆς μεταναστεύσεως τῶν Βλάχων (ἀπὸ τὸ Περιβόλι) ἦταν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὶς πιέσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Πρβλ. καὶ Τηλεμ. Μ. Κατσουγιάννη, ὅ. π., 26-28. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στὴ Βέροια καὶ στὴ Νάουσα εἶχαν ἐγκατασταθεῖ καὶ κάτοικοι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μοσχολόλεως καὶ μάλιστα σὲ διάφορες ἐποχὲς καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τὴν καταστροφή της, στὰ 1769. Βλ. Ἰωακεὶμ Μαρτινιανοῦ, Ἡ Μοσχόπολις..., 55 καὶ 182, τοῦ Ἴδιου, Συμβολαί..., 94, σημ. 31, καὶ Θεοφράστου Γεωργιάδη, ὅ.π., 77-78. Ἡ μετακίνηση ὅμως τῶν Βλάχων, ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν τῶν Τούρκων, εἶναι πιὸ γενικὸ φαινόμενο. Βλ. καὶ Νικολάου Μπάλλα, Ἱστορία τοῦ Κρουσόβου, πρόλογος Χρ. Νάλτσα, Θεσσαλονίκη 1962, 18-20. Γιὰ τὴ μετανάστευση καὶ τὶς γλωσσολογικὲς ἀλληλοεπιδράσεις βλ καὶ Νικολάου Ἀθ. Κατσάνη, ὅ.π., 22-24, 43, 62 καὶ 154, καὶ Ἀντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ὅ.π., 30, 195, 204-205 κ.ἀ.

1. Ἡ κατασκευή τους γινόταν στὰ σπίτια, ἐνῶ τώρα ἔχει βιομηχανοποιηθεῖ καὶ οἱ βελέντσες πουλιοῦνται κυρίως στὸ ἐξωτερικό. Βλ. καὶ Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Α΄, ξε΄-ξστ΄, σημ. 5.

2. Βλ. γιὰ τὸν τρόπο κατασκευῆς του κ.λ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὅ.π., μέρος Β΄, 56-57.

19. Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης στοὺς κτηνοτρόφους

Στὸν ἴσκιο (τοῦ τσαρδιοῦ) ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης δίκαζε τὶς διαφορές, τὶς ὁποῖες εἶχαν οἱ κάτοικοι μεταξύ τους καὶ ἔβρισκε τὸ δίκαιο. Δίνομε ἕνα μονάχα περισιατικὸ ἀπὸ τὰ πολλά:

Στὸ χωριὸ βρίσκονταν καὶ μερικοὶ ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπὸ ἕνα ζῶο, τὴ μόνη τους περιουσία. Κατέβαιναν τὴ Δευτέρα στὴ Βέροια (ὅπου τὴν Τρίτη γινόταν παζάρι)[1], ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς λαδόμυλους[2] σησαμόλαδο καὶ τὸ ἔβαζαν στὰ τουλούμια. Τὴν Τετάρτη πήγαιναν στὰ Γιαννιτσά, ὅπου τὴν Πέμπτη γινόταν καὶ ἐκεῖ παζάρι καὶ πωλοῦσαν τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὴν Παρασκευὴ ἐπέστρεφαν στὴ Βέροια καὶ τὸ Σάββατο τὸ πρωὶ ἔφθαναν στὸ χωριό.

Μιὰ μέρα, μιὰ νύφη ἑνὸς ὑποτσέλιγκα (λίγο ψηλομύτα) πῆρε τὶς «μπούκλες» στὸν ὦμο της καὶ πῆγε γιὰ νερὸ στὴ βρύση, ὅπου εἶχε καὶ κοπάνα γιὰ νὰ πιοῦν νερὸ τὰ ζῶα. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ νερὸ ἔτρεχε στὴν μπούκλα αὐτῆς τῆς γυναίκας, ἔρχεται ἕνας γιὰ νὰ ποτίσει τὸ ἄλογό του καί, ὅπως τοῦτο ἦταν διψασμένο, δίνει μιὰ μὲ τὸ κεφάλι του στὴν μπούκλα, τὴν ἀνατρέπει καὶ ἄρχισε νὰ πίνει νερό. Ἡ νύφη θύμωσε καὶ κτύπησε τὸ ζῶο στὸ κεφάλι μὲ τὴν μπούκλα, ὁπότε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ζώου χωρὶς νὰ ὑπολογίσει, πὼς ἡ γυναίκα ἦταν νύφη ὑποτσέλιγκα, παίρνει τὴν μπούκλα καὶ τὴν πετᾶ μακριά. Θυμώνει ἡ γυναίκα, φεύγει χωρὶς νὰ πάρει νερὸ καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι της, ὅπου διηγήθηκε στὸν ἄντρα τὸ πάθημά της.

Ὁ ἄντρας της φωνάζει ἀμέσως τὸν φύλακα Χασὰν Πάλα, ποὺ ἦταν Ἀλβανός, ἕνα εἶδος ἰδιωτικοῦ χωροφύλακα, καὶ τὸν στέλνει νὰ πιάσει τὸν φταίχτη, νὰ τὸν δέσει καὶ νὰ τὸν φέρει στὸ τσαρδάκι τοῦ Μπαδραλέξη, ἐνῶ αὐτὸς προπορεύθηκε καὶ πληροφόρησε τὸν Μπαδραλέξη, πῶς διαδραματίστηκε τὸ ἐπεισόδιο.

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης κατάλαβε πῶς ἔγινε τὸ ἐπεισόδιο, ἀλλὰ δὲν

---

1. Καὶ σήμερα τὸ παζάρι («λαϊκὴ ἀγορά») γίνεται τὴν Τρίτη.

2. Ἦσαν περίφημοι καὶ οἱ πολλοὶ λαδόμυλοι τῆς Βέροιας, ποὺ ἔβγαζαν τὸ σησαμόλαδο (σουσαμόλαδο), τὸ ταχύνι (ἄσπρο καὶ «μαῦρο», σκοῦρο) καὶ χαλβά. Λειτουργοῦσαν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια, κυρίως στὸ νότιο τμῆμα τῆς πόλεως, ὅπου ἡ περιοχὴ λέγεται καὶ σήμερα, ἀκόμα, «Λαδόμυλοι» (κοντὰ στὴν «Ἐληά», στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Πιερίων). Ἐκεῖ ὑπῆρχαν, κυρίως, καὶ οἱ ἄλλοι νερόμυλοι, γιὰ τὸ ἄλεσμα τῶν δημητριακῶν κ.λ., γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἐβλιγιὰ Τσελεμπὴ γράφει (1668) ὅτι «..παρόμοιοί τους δὲν ὑπάρχουν σὲ καμιὰ ἄλλη χώρα». Βλ. Βασίλη Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, 257. Στοὺς νερόμυλους τούτους πρέπει ἴσως νὰ συμπεριλαμβάνονταν καὶ οἱ λαδόμυλοι, γιατὶ ὁ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπὴ γράφει: «Συνολικὰ στὴν πόλη ὑπάρχουν τριακόσιοι νερόμυλοι, διαφόρων εἰδῶν». (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Περισσότερα στοιχεῖα θὰ δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο («Τουρκοκρατία») τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορία τῆς Βέροιας».

εἶπε τίποτε καὶ περίμενε νὰ ἔλθει ὁ φταίχτης. Στὴ στιγμὴ φθάνει ὁ Χασὰν Πάλας, τινάζοντας τὴ φουστανέλλα του δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἀπὸ κοντὰ ἐρχόταν ὁ φταίχτης μὲ δεμένα ὀπισθάγκωνα τὰ χέρια. Φωνάζει ὁ Μπαδραλέξης: «Ἀπὸ ποῦ τὸν φέρνεις, ὀρὲ Χασὰν Πάλα, αὐτὸν τὸν κλέφτη; Λύσε τὸν ἄνθρωπο καὶ τσακίσου ἀπὸ δῶ νὰ μὴ σὲ ξαναδῶ». Μετὰ ἀπὸ τὸ λύσιμο τῶν χεριῶν, γυρίζει καὶ λέει στὸν ἄνθρωπο: «Πήγαινε, χριστιανέ μου, καὶ κοίταξε τὶς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ μὴ σὲ μέλλει. Καὶ σὺ κύριε Μητρούσιου νὰ πεῖς στὴ γυναίκα σου, ὅταν πηγαίνει στὴ βρύση νὰ πάρει νερὸ καὶ βλέπει, ὅτι ἔρχονται ἄλογα, νὰ παραμερίζει νὰ πίνουν τὰ ἄλογα νερό, γιατὶ αὐτὰ εἶναι ζῶα, ἐνῶ ἡμεῖς εἴμαστε ἄνθρωποι. Πιστεύω, νὰ μὲ κατάλαβες».

Ἔτσι ἔδινε τὸ δίκαιο ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης.

20. Τὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ὁ βασιλιὰς Ὄθωνας

Κατὰ τὸ ἔτος 1857, μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας, ἀποκατεστάθηκε ὁπωσδήποτε ἡ ἡσυχία στὴν Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μετὰ τὴν ἐνθρόνιση στὴν Ἑλλάδα τοῦ βασιλιᾶ Ὄθωνα ἀπὸ τὴ Βαυαρία, παρόλο ποὺ συνάντησε μεγάλες δυσκολίες στὸ διάστημα τῆς τριακοντάχρονης βασιλείας του, ὀργανώθηκε στὴν Ἀθήνα πανεπιστήμιο, τὸ ὁποῖο ἔφθασε νὰ θεωρεῖται ὡς τὸ μεγαλύτερο μορφωτικὸ κέντρο ὅλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν Ἀθήνα ἔστελναν τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὶς σπουδές τους.

Οἱ Βλάχοι ἔβγαλαν τὸ ἑξῆς τραγούδι γιὰ τὸν Ὄθωνα, τὸ ὁποῖο τραγουδοῦσαν σὲ ὅλους τοὺς γάμους:

Μᾶς ἦρθε Φράγκος βασιλιάς,
μᾶς ἦρθε Βαυαρέζος.
Γράφει γραφὴ στοὺς ἀρχηγοὺς
καὶ στὸν καπετάνιο Γρίβα.
«Γρίβα μ' νὰ δώσεις τ' ἅρματα,
νὰ δώσεις καὶ τὴν πάλα»[1].

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα τὴν παραπάνω ἐποχὴ καὶ ὁ Γεώργιος Μπα-

1. Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἀπόσπασμα παραλλαγῆς δημοσιευμένου ἤδη τραγουδιοῦ (ἀπὸ τὴ Δ. Μακεδονία), ποὺ πρέπει (κατὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ ὁμότ. καθηγητῆ κ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου) νὰ ἀναφέρεται σὲ γεγονότα μεταγενέστερα τοῦ 1836, ὁπότε ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἀνέλαβε τὴν καταστολὴ κινήματος, ποὺ ἔγινε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Δ. Τσέλιο καὶ Ν. Στράτο, ὁπότε κατηγορήθηκε γιὰ αὐθαιρεσίες, γιὰ τὶς ὁποῖες εἰσήχθηκε σὲ δίκη καὶ ἀθωώθηκε, χωρὶς νὰ λησμονήσει, ὅμως, τὴν ἔχθρα του πρὸς τὸν Ὄθωνα. Βλ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια (ἐκλογή), τ. 1, Ἀθῆναι 1962, 255-257.

δραλέξης (ὁ ὁποῖος ἀγαποῦσε τὰ γράμματα) σκέφθηκε μὲ τὸν ἀδελφό του Δημήτριο καὶ ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν καὶ οἱ δύο ἀπὸ ἕνα παιδὶ στὴν 'Αθήνα γιὰ νὰ σπουδάσει.

Ὅπως ἀναφέραμε, οἱ Μπαδραλεξαῖοι εἶχαν πολυάριθμη οἰκογένεια: Ὁ Γεώργιος εἶχε τέσσερα παιδιὰ καὶ τρία κορίτσια. Ὁ Δημήτριος δύο παιδιὰ καὶ τρία κορίτσια. Ἡ μία ἀπὸ αὐτὲς ἦταν μητέρα τοῦ γράψαντος αὐτὲς τὶς γραμμές.

Τοὺς πρωτότοκους γιοὺς εἶχαν, συνήθως, οἱ γονεῖς ἀνάγκη νὰ τοὺς κρατοῦν κοντά τους, γι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν νὰ στείλει ὁ Γεώργιος τὸ δεύτερό του παιδί, τὸν Πέτρο, καὶ ὁ Δημήτριος ἐπίσης τὸν μικρότερο γιό του, τὸν Παῦλο.

Τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1857 καὶ τὰ δύο παιδιὰ ἐπιβιβάσθηκαν (σὲ πλοῖο) ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν 'Αθήνα, ὅπου τοὺς περίμενε ὁ θεῖος τους Καραγιάννης, καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ 'Ιασίου τῆς Ρουμανίας, ποὺ βρισκόταν στὴν 'Αθήνα γιὰ εὐρύτερες σπουδὲς καὶ μὲ τὸν ὁποῖο διατηροῦσαν τακτικὴ ἀλληλογραφία.

21. Ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης καὶ ὁ 'Αλβανὸς τσέλιγκας 'Αμπὰζ ἀγὰς

Δύο χρόνια ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῶν παιδιῶν γιὰ τὴν 'Αθήνα, ἐμφανίστηκε (1859) στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας ἕνας 'Αλβανός, μωαμεθανός, μὲ τὸ ὄνομα 'Αμπὰζ ἀγάς, μὲ ἕξι χιλιάδες, περίπου, πρόβατα καὶ κατέλαβε μὲ τὴ βία τὰ καλύτερα βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸ «Μπέη Μπουνὰρ» καὶ τὸ «Στουρνάρι», ποὺ ἦσαν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν Μπαδραλέξηδων. Ὁ 'Αμπὰζ ἀγὰς συνοδευόταν ἀπὸ ὁμάδα 'Αλβανῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕνα μέρος ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ βόσκηση τῶν ζώων καὶ ἄλλοι ἦσαν σωματοφύλακές του. Ἔστησε τὴ σκηνή του στὸ βουνὸ «Καρατοαΐρ», χωρὶς νὰ θέλει νὰ ἀκούσει τὶς διαμαρτυρίες κανενός.

Ὁ Δημήτρης Μπαδραλέξης (ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὰ κοπάδια τῆς ὁμάδας του) ἦταν καὶ καλὸς κυνηγὸς καὶ δὲν ἄφηνε ποτὲ τὸ ὅπλο ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μαλώσει μὲ τὸν 'Αμπὰζ ἀγά. Οἱ ὁμάδες τους εἶχαν ἔρθει σὲ πολλὲς συγκρούσεις, γι' αὐτὸ ὁ 'Αλβανὸς ὁρκίστηκε νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ.

Δέκα πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Μπαδραλέξη στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας, ἄλλος τσέλιγκας 'Αρβανιτόβλαχος, ποὺ ὀνομαζόταν Βασίλης, μὲ καμιὰ ἑξήντα περίπου οἰκογένειες, ἔφυγε ἀπὸ τὸ χωριὸ Φράσιαρη καὶ ἐγκαταστάθηκε (1837) στὸ Παλαιὸ Σέλι (ποὺ ἦταν ἐρειπωμένο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας). Ἔστησε ἐκεῖ τὴ στάνη καὶ τὶς καλύβες του.

Μιὰ μέρα ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης, καβάλα στὸ μαῦρο ἄλογό του καὶ μὲ τὸ ὅπλο στὸν ὦμο—ποὺ τοῦ ἦταν ἀχώριστος σύντροφος—κίνησε γιὰ τὰ καλύβια τοῦ Βασίλη. Ἔπρεπε νὰ διαβεῖ ἕνα δάσος πολὺ πυκνό, χωρὶς νὰ

ὑπάρχει πιθανότητα νὰ συναντήσει στὸν δρόμο του ἴχνη ἀνθρώπου. Στὴν κατάβαση δὲν τοῦ συνέβηκε τίποτε, στὴν ἐπιστροφὴ ὅμως παρατήρησε ἕνα μονοπάτι, ποὺ περνοῦσε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν κύριο δρόμο. Ἐπειδὴ τὸ δάσος ἦταν γεμάτο κυνήγι, στάθηκε ἕνα λεπτὸ γιὰ νὰ σκεφθεῖ ἀπὸ ποῦ νὰ πάει: Νόμιζε ὅτι κάποιος τοῦ ἔλεγε: «Πάρε (τὸν δρόμο) ἀπὸ ἐπάνω, ἴσως βρεῖς κανένα ἐλάφι». Πῆρε τὸ ἄλογο ἀπὸ τὸ καπίστρι καὶ βάδιζε σιγὰ γιὰ νὰ μὴ κάνει θόρυβο. Μόλις κινήθηκε καμιὰ πεντακοσαριὰ μέτρα, κοιτάζοντας ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ μὲ μεγάλη προσοχή, ἀντελήφθηκε πρὸς τὰ κάτω τρία ἄτομα μὲ τὰ ὅπλα τεντωμένα πρὸς τὸν κύριο δρόμο. Ἀμέσως κατάλαβε, ὅτι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ Ἀμπὰζ ἀγᾶ, σταλμένοι γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἔδεσε τὸ ζῶο ἀπὸ ἕνα πεῦκο καὶ μὲ τὸ ὅπλο «ἐπὶ σκοπῷ», πίσω ἀπὸ τὸ πεῦκο, τοὺς φωνάζει: «Τ' ἅρματα κάτω». Οἱ τρεῖς Ἀλβανοὶ ξαφνιάστηκαν, ὅταν ἄκουσαν τὴ βροντερὴ φωνὴ τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ πίσω τους καὶ ξαφνικὰ τοὺς ἔπεσαν τὰ ὅπλα ἀπὸ τὰ χέρια του. «Συγχώρησέ μας, κεχαγιά», φώναξαν οἱ Ἀλβανοί, «Μπὲς-α-Μπές», συνεχίζουν οἱ Ἀλβανοί, «συγχώρησέ μας, μᾶς ἔστειλε ὁ Ἀμπὰζ ἀγὰς νὰ σὲ σκοτώσουμε, ὅμως δὲν θέλησε ὁ Θεός». Ὁ Μπαδραλέξης φώναξε: «Πάρτε τὰ ὅπλα καὶ φύγετε. Μποροῦσα νὰ σᾶς σκοτώσω καὶ τοὺς τρεῖς».

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἀλβανῶν, κατέβηκε καὶ αὐτὸς στὸν δρόμο καὶ συνεχίζοντας ἔφτασε στὸ σπίτι του. Κάλεσε δύο ἀπὸ τοὺς ἔμπιστούς του, τὸν Γεώργιο Μισιακούλη καὶ τὸν Ναούνη καὶ (μετὰ τὴ συζήτησή τους) ἀποφάσισαν νὰ πᾶνε μιὰ μέρα στὸ «Καρὰ-τσαΐρ» καὶ νὰ σκοτώσουν τὸν Ἀμπὰζ ἀγά. Ἕνα ξάστερο βράδυ τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀφοῦ περίμεναν νὰ ἀποσυρθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀμπὰζ ἀγᾶ ἀπὸ τὴ σκηνή του, καὶ οἱ τρεῖς ζύγωσαν καὶ ἅπλωσαν τὰ ὅπλα τους πρὸς τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἡ φωνὴ τοῦ Ἀμπὰζ ἀγᾶ (ποὺ σιγοτραγουδοῦσε τὴν περίφημή τους ἐθνικὴ ἄρια). Ὅταν ὅμως ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τραβήξουν τὴ σκανδάλη, ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης τοὺς ἐμπόδισε, ἀπωθώντας τὰ ὅπλα κατὰ μέρος καὶ τοὺς εἶπε: «Ἀφῆστε τον νὰ τὸ βρεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὄχι ἀπὸ μένα» καὶ ἀπομακρύνθηκαν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΟΝ ΚΟΛΙΝΔΡΟ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΣΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΠΑΝΤΕΣ[1]

1. Οἱ φοιτητὲς Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης προετοιμάζονται στὴν Ἀθήνα γιὰ ἐθνικοὺς ἀγῶνες

Οἱ νέοι Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅταν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα, ρίχτηκαν στὸ διάβασμά τους καὶ σὲ διάστημα τεσσάρων χρόνων τέλειωσαν

1. Τμῆμα αὐτοῦ τοῦ (2ου) μέρους δημοσίευσα ἤδη (καὶ συγκεκριμένα τὶς παραγράφους

τὸ γυμνάσιο καὶ γράφτηκαν στὸ Πανεπιστήμιο. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅμως ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς Ἑλλάδος ἕως τὴν ἄλλη ἀντηχοῦσε ἡ φωνὴ τῶν πολιτῶν, ποὺ ζητοῦσαν τὴ μεγάλη ἕνωση (δηλαδὴ τὴν πραγματοποίηση τῆς «Μεγάλης Ἰδέας»). Συχνὲς συγκεντρώσεις γίνονταν παντοῦ καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις —ποὺ ἄλλαζαν συχνὰ—νὰ προετοιμασθοῦν πιὸ ἐντατικὰ γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴ νέα βυζαντινὴ αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Ἀθήνα, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, εἶχε γίνει τὸ ἐπιστημονικὸ κέντρο ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔτρεφαν τὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὸν διωγμὸ τῶν Ἀγαρηνῶν θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἴδιοι στὰ Βαλκάνια.

Οἱ νέοι μας (Μπαδραλέξηδες) ἔλαβαν μέρος σὲ ὅλες τὶς κινήσεις τῶν φοιτητῶν, ποὺ εἶχαν γίνει στὴν πρωτεύουσα καὶ μὲ τὶς ὁποῖες ζητοῦσαν τὴν πραγματοποίηση τῆς μεγάλης ἑνώσεως. Ἔτσι, μαζὶ μὲ τὶς σπουδές τους στὰ γράμματα, ἀσχολοῦνταν σοβαρὰ καὶ μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς ἰδέες, διότι στὸ περιβάλλον ὅπου ζοῦσαν δὲν γινόταν νὰ κάνουν ἀλλιῶς. Εἶχαν φθάσει σὲ ἀρκετὰ ὥριμη ἡλικία, μιὰ καὶ εἶχαν περάσει κατὰ πολὺ τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ ἀντιλαμβάνονταν τώρα τὰ δεινά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπέφερναν οἱ Βλάχοι καὶ ὅλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ σχεδιάζουν (τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἰδισίτερης πατρίδας τους), γιατὶ πίστευαν ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐρχόταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ξεσηκώσουν ὅλο τὸν πληθυσμὸ ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν Ἀγαρηνῶν ἀφέντηδών τους καὶ νὰ κηρύξουν τὴν ἕνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα, διότι τὸ μόνο ἰδανικὸ ποὺ εἶχαν οἱ Βλάχοι καὶ τὰ μόνα γράμματα ποὺ ἤξε-

---

6 ἕως 10) στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωή», τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 25-26, ὅπου πρόταξα (σ. 24) μικρὴ εἰσαγωγή. (Τὸ κείμενο ὅμως ἐκεῖνο ἦταν σύμφωνο μὲ τὴ διαίρεση καὶ τὴν «ἀποκατάσταση» κ.λ. ποὺ εἶχε κάμει ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἐξάλλου, τὸ τέλος τῆς ἐδῶ εἰσαγωγῆς μου καὶ πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ ἔργου τοῦ Π. Ναοὺμ ἀνακοίνωσα στὸ Δ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας (1983) καὶ ἡ ἀνακοίνωση δημοσιεύτηκε ἤδη στὰ «Πρακτικά», Θεσσαλονίκη 1984, 43-48. Γιὰ τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, βλ. τώρα Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν περίοδο 1869-1881, Ἀθήνα 1981 (ἀνατύπωση, μὲ συμπληρώσεις, ἀπὸ τὸν ΙΓ΄ τόμο τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν»). Μερικοὶ Ρουμάνοι συγγραφεῖς συνεχίζουν νὰ θυσιάζουν στὸν βωμὸ τοῦ σωβινισμοῦ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ γράφουν γιὰ τὴν ὕπαρξη «προβλήματος τῶν Ἀρωμούνων» στὴν Ἑλλάδα. Βλ. σχετικὰ στοῦ Κωνσταντίνου Κ. Χατζόπουλου, Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία, «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία», παράρτημα τόμ. VII (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 27-45. Πρβλ. ἀκόμα, τὰ «Πρακτικὰ» τοῦ Διεθνοῦς Ἱστορικοῦ Συμποσίου (Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 1981)», Ἀθῆναι 1983, ὅπου δημοσιεύεται πλῆθος μελετῶν στὰ πλαίσια τοῦ πιὸ γενικοῦ θέματος: «Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)».

ραν στὰ μέρη αὐτὰ ἦσαν τὰ ἑλληνικά: «Νὰ φέρουμε τὸ Ρωμαίϊκο», ἔλεγαν.

Τὸ 1862, οἱ Μπαδραλέξηδες παρέστησαν στὴν ἔξωση τοῦ βασιλιᾶ Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος κατηγορήθηκε ὅτι δὲν ἐργάστηκε μὲ ζῆλο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, παρόλο ποὺ ἡ Ρωσία εἶχε δηλώσει ρητὰ ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐλπίδες γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐπίσης, παρέστησαν στὴ στέψη τοῦ Γεωργίου Α', τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τῆς Δανίας. Ἐγνώριζαν ὅλες τὶς κινήσεις, ποὺ ἔκαμναν οἱ πολιτικοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι ἀνέτρεπαν συχνὰ τὶς κυβερνήσεις. Ἔτσι, στὸ περιβάλλον, ὅπου ἔζησαν στὰ χρόνια τῶν σπουδῶν τους, θεμέλιωσαν ἀκόμα περισσότερο τὶς σχετικὲς ἀποφάσεις τους.

2. Ἐπιστρέφουν στὸ Σέλι καὶ προπαγανδίζουν γιὰ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα»

Σὲ ὅλα τὰ χρόνια ποὺ σπούδαζαν, τὶς διακοπὲς τὶς περνοῦσαν στὸ σπίτι τους, στὸ χωριὸ Σέλι τῆς Βέροιας. Τότε, γνώριζαν ὅλα τὰ γύρω χωριά, τόσο τὰ βλάχικα ὅσο καὶ τὰ ἄλλα, καὶ προσπαθοῦσαν μὲ τὴ δημοτικότητα, ποὺ εἶχαν κληρονομήσει ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τους, νὰ ἐπεκτείνουν τὶς γνωριμίες καὶ τὴ φιλία μὲ πολλοὺς κατοίκους αὐτῶν τῶν χωριῶν. Ἔτσι, οἱ φίλοι τους μυήθηκαν καὶ ἔγιναν θερμοὶ συναγωνιστὲς τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ποὺ ἐπεδίωκαν (νὰ πραγματοποιήσουν). Στὴν ἐνέργεια αὐτὴ ἦσαν πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ καὶ ἐργάζονταν μὲ τέτοιο σύστημα, ὥστε νὰ μὴ δίνουν ὕποπτους στόχους, γιατὶ ἀλλιώτικα ἦταν ἐνδεχόμενο νὰ πέσουν σὲ παγίδα.

Ἡ πόλη Νάουσα, ποὺ εἶχε καταστραφεῖ, σὲ μικρὸ διάστημα κτίσθηκε πάλι χάρη στὶς οἰκογένειες τῶν Βλάχων, τῶν Γραικῶν καὶ τῶν ἄλλων, ποὺ ἦλθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ (τὰ ὁποῖα εἶχαν καὶ αὐτὰ τὴν ἴδια τύχη, μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821) καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὴ μόνιμα[1].

Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν γνωριμίες καὶ φίλους καὶ στὴ Νάουσα μὲ τὴ μεσολάβηση μερικῶν συμμαθητῶν τους στὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν. Μὲ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν στενὲς σχέσεις, ἐπειδὴ ἦσαν μορφωμένοι καὶ αἰσθάνονταν ὅπως καὶ αὐτοί. Τοὺς μύησαν λοιπὸν στὰ σχέδιά τους, ὥστε νὰ εἶναι ἕτοιμοι στὴν κατάλληλη στιγμή.

Μία ἀτυχία ἀνάγκασε καὶ τοὺς δύο νὰ διακόψουν τὶς σπουδές τους: Τὸ ἔτος 1867 ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης, πατέρας τοῦ Πέτρου (ποὺ ἦταν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ γερὸ μυαλὸ τῆς οἰκογένειας καὶ ὅλου τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ Ξηρολίβαδου), μετὰ ἕνα κρυολόγημα σὲ ἕνα ταξίδι στὴ Θεσσαλία, ἀρρώστησε καὶ πέθανε. Τὸ γεγονὸς τοῦτο λύπησε πολὺ τὴν οἰκογένεια, τὴν ὁμάδα του, ὅλο τὸ χωριὸ καὶ ὅλους τοὺς γνώριμους. Ὁ ἀδελφός του Δημήτριος ἔμεινε μό-

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Γ ι ώ ρ γ ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ζητήματα φορολογίας..., ὅ.π.

νος, χωρὶς νὰ εἶναι κατάλληλος γιὰ τὴ μεγάλη ἐπιχείρησή τους καὶ τὴ διεύθυνσή της, γι' αὐτὸ ἀποφασίσθηκε νὰ διακόψουν τὶς σπουδὲς οἱ νέοι Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ νὰ μείνουν στὸ σπίτι, στὴ διαχείριση σὰν ἐγγράμματοι ποὺ ἦσαν.

Αὐτοί, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κατάλαβαν σὲ ποιὰ κατάσταση βρίσκονταν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐλαττώσουν τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων καὶ νὰ τοποθετήσουν τὰ χρήματα σὲ κτήματα καὶ καλλιεργήσιμα χωράφια. Στὰ συχνὰ ταξίδια ποὺ ἔκαμναν σὲ διάφορα χωριὰ τοῦ κάμπου καὶ πότε στὴν Κατερίνη, πότε στὴ Νάουσα καὶ στὰ Γιαννιτσά, ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Βλάχους κτηνοτρόφους, οἱ ὁποῖοι ξεχείμαζαν τὰ κοπάδια τους στὴν περιφέρεια αὐτῶν τῶν πόλεων. Ἔτσι, τοὺς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν πολλὰ χωριὰ ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ Γραικοὺς καὶ Βουλγαρόφωνους καὶ ἦσαν ὅλα τσιφλίκια Τούρκων μπέηδων.

Στὰ χωριὰ αὐτὰ κάθονταν καὶ οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι ποὺ ξεχείμαζαν τὰ πρόβατά τους. Γιὰ τὶς οἰκογένειές τους νοίκιαζαν ἀπὸ αὐτοὺς ἕνα δωμάτιο καὶ πλήρωναν γιὰ ἐνοίκιο μονάχα μία βελέντζα, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία ἦταν, γιὰ μὲν τοὺς κτηνοτρόφους πολὺ μικρή, ἐνῶ γιὰ τοὺς γεωργοὺς μεγάλη, γιατὶ οἱ γυναῖκες τους δὲν ἤξεραν νὰ τὶς φτιάξουν.

3. Ἡ περιοχὴ Κολινδροῦ-Ἐλευθεροχωρίου

Στὴ μέση τοῦ δρόμου ἀπὸ Βέροια πρὸς Κατερίνη βρίσκεται ὁ Κολινδρὸς[1] σὲ μιὰ θαυμάσια τοποθεσία, μὲ πληθυσμὸ τρεῖς χιλιάδες κατοίκους,

1. Βλ. γιὰ τὸν Κολινδρὸ στὸ βιβλίο τῆς Κλεοπάτρας Πολύζου-Μαμέλη, Ἱστορία Κολινδροῦ, Θεσσαλονίκη 1972. Γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Κολινδροῦ στὰ 1878 βλ. καὶ τὰ προαναφερθέντα βιβλία τῶν Εὐάγγελου Κωφοῦ καὶ Ἰω. Νοτάρη, ὅ. π., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ὁ κ. Εὐάγγελος Κωφὸς ἑτοιμάζει τὴν ἔκδοση τῆς ἐξιστορήσεως τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Κίτρους Νικόλαο, ποὺ περιέχει πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Βλ. Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος καὶ ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1878: Τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του, «Μακεδονικὰ» 20 (1980) 193-207. Τὴν πρώτη ὅμως ἀφήγηση τῶν γεγονότων, ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νικόλαο, δημοσίευσε ἤδη ὁ Μιλτιάδης Δ. Σεϊζάνης, ὅ.π., 164-173. Γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Νικόλαο βλ. ἀκόμα Εὐαγγέλου Γ. Καμαριανάκη, Ἡρωικαὶ καὶ πνευματικαὶ μορφαὶ τῆς Θράκης, ἔκδ. 5η, Ἀλεξανδρούπολις 1974, 123-138, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, Ἰω. Νοτάρη, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος καὶ ἡ ἐπανάστασις 1878 στὴ Μακεδονία, «Μνημοσύνη» 1 (1967) 87-99, καὶ Ἰεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, Ἡ ἐθνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1878 καὶ ὁ Θρᾳξ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, «Θρακικὰ» 4 (1933) 200-206, καὶ ἀνατύπωση, Ἀθῆναι 1933, ὅπου καὶ (ἀναρίθμητη) πρόσθετη σελίδα, στὸ τέλος, μὲ ἄλλες πληροφορίες, ὅπως καὶ τὸ (ἐκλαϊκευμένο) ἄρθρο τοῦ Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτη, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, περ. «Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Ἐξωτερικοῦ», τχ. 254 (Μάρτιος 1974) 7-8. Γιὰ τὰ γεγονότα στὴν περιοχὴ Κολινδροῦ στὰ 1821-1822 βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., ὅ.π., 22, 24-26, 28, 32-33, σημ. 2, καὶ 34. Γιὰ τὸν Κολινδρὸ βλ. καὶ τὸ πρόσφατο βιβλίο τοῦ Θ. Παπαζώτου, Κειμήλια τοῦ Κολινδροῦ, Θεσσαλονίκη 1985.

ποὺ ἦσαν κυρίως Γραικοὶ καὶ ὀλίγοι Βλάχοι. Οἱ κάτοικοι ἦσαν γεωργοὶ καὶ ἰδιοκτῆτες στὰ κτήματα ποὺ καλλιεργοῦσαν, δηλαδὴ τὸ χωριὸ ἦταν κεφαλοχώρι. Ἡ κωμόπολη βρίσκεται κοντὰ στὴ θάλασσα, γύρω στὰ 12 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν παραλία. Ἐδῶ ἦταν ἡ ἕδρα ἀρχιερέα.

Ἔτσι, ὁ Κολινδρὸς θεωροῦνταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου γιὰ τὸ μέλλον. Ὅλοι οἱ κάτοικοί του ἦσαν χριστιανοὶ καὶ δὲν ὑπῆρχε φόβος γιὰ προδοσία, γιατὶ ὅλος ὁ κόσμος ζητοῦσε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀγαρηνὸ ζυγό.

Οἱ Μπαδραλέξηδες βρῆκαν στὸν Κολινδρὸ καὶ ἀγόρασαν μερικὰ κτήματα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ χειμερινὴ βοσκὴ γιὰ τὰ κοπάδια, ἐνῶ γιὰ τὴ θερινὴ πήγαιναν στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, στὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο).

Ἀπὸ τὸν Κολινδρὸ μέχρι τὸ Ἐλευθεροχώρι[1] (ὅπου βρισκόταν τὸ λιμάνι γιὰ καράβια μὲ πανιὰ) ἡ ἀπόσταση ἦταν 12 χιλιόμετρα καὶ ἀπὸ κεῖ μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη ἡ ἀπόσταση μὲ καράβι ἦταν ἓξ ὧρες.

Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν συχνὰ στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ ἐνημερώνονται γιὰ τὴν πορεία τῆς πολιτικῆς καταστάσεως (γενικὰ στὴν Εὐρώπη καὶ εἰδικὰ στὴ Βαλκανικὴ) ποὺ παρακολουθοῦσαν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ἐπικεφαλῆς ἕνας μεγάλος πατριώτης, ποὺ λεγόταν Ντουμπγιώτης (sic)[2]. Ἡ πόρτα τοῦ προξενείου ἦταν ἀνοιχτὴ γιὰ αὐτούς, ὁποιαδήποτε ὥρα, μέρα καὶ νύχτα. Πολλὲς φορὲς εἶχαν συμβούλιο μὲ τὸν πρόξενο.

4. Οἱ διαμάχες στὴ Βαλκανικὴ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων

Ἡ Μεγάλη Ἰδέα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μὲ ἐντατικὴ ἐργασία, στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἑνωμένοι οἱ ἰθύνοντες χριστιανοὶ (ὅλοι τῆς Βαλκανικῆς). Ἀπὸ καιρό, οἱ χριστιανοὶ διαιρέθηκαν:

Οἱ Σέρβοι ἵδρυσαν δικό τους αὐτόνομο κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα καὶ ἐκκλησία σερβική. Οἱ Βούλγαροι ἐργάζονταν ἐπίσης ἐντατικὰ γιὰ νὰ ἱδρύσουν ἐθνικὸ βουλγαρικὸ κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα καὶ ἐκκλησία δική τους. Ἡ ρήξη μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων γινόταν συχνά. Οἱ

---

1. Γιὰ τὸ Ἐλευθεροχώρι βλ. στοῦ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, ὅ.π., 21, 24-27, 30, 39 καὶ 60.

2. Πρόκειται γιὰ σύγχυση τοῦ ἐπιθέτου τοῦ Ἕλληνα γεν. προξένου στὴ Θεσσαλονίκη Κωνσταντίνου Βατικιώτη μὲ τὸν στρατιωτικὸ ἀρχηγὸ τῆς ἐκστρατείας Κοσμὰ Σ. Δουμπιώτη. Πολλὰ σχετικὰ βλ. στὰ βιβλία τῶν Ἰω. Ν ο τ ά ρ η (γιὰ τὴν οἰκογένεια Δουμπιώτη βλ. ὅσα γράφονται κυρίως στὴ σημ. 1 τῶν σ. 186-187), Ε ὐ α γ γ. Κ ω φ ο ῦ καὶ Μ ι λ τ. Σ ε ϊ ζ ά ν η, ὅ.π. Πρβλ. ἀκόμα (γιὰ τὸν Δουμπιώτη) καὶ στοῦ Λ ε ω ν ί δ α Β ο ύ λ γ α ρ η, ὅ.π., 250.

Βούλγαροι εἶχαν διώξει πολλοὺς Ἕλληνες μητροπολίτες ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ σήμερα κατέχουν μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦσαν αὐτὴ τὴν κατάσταση (σύμφωνα μὲ τὸ ἀξίωμα: «Διαίρει καὶ βασίλευε») καὶ δὲν συμπαθοῦσαν διόλου τοὺς Ἕλληνες μὲ τὴ Μεγάλη Ἰδέα.

Τὸ 1870 οἱ Βούλγαροι, μὲ σουλτανικὸ διάταγμα, ἵδρυσαν στὴν Κωνσταντινούπολη τὴ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία.

Πρὸς τὸ παρόν, λοιπόν, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλης Ἰδέας δὲν ἔμεναν παρὰ οἱ Γραικοί, τὸ βλάχικο στοιχεῖο (ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλοὺς καὶ δραστήριους) καὶ μερικοὶ ἑλληνίζοντες βουλγαρόγλωσσοι, ἐνῶ νωρίτερα ἀγωνίζονταν γιὰ τὸν αὐτὸ σκοπὸ (δηλαδὴ γιὰ τὸ διώξιμο τῶν Τούρκων) ὅλοι μαζὶ οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Τώρα ὅμως καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀνταγωνιστὲς προσπαθοῦσε νὰ ἐπεκτείνει τὴ μορφωτικὴ ἐπιρροή του στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια γιὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ κατέρρεε ἡ αὐτοκρατορία, ὥστε νὰ ἁρπάξει ὅσες μποροῦσε περισσότερες ἐπαρχίες.

5. Οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι ἐκμεταλλεύονται τὰ βοσκοτόπια τῶν περιοχῶν τῆς Βέροιας, τῆς Κατερίνης καὶ τῶν Γιαννιτσῶν

Μεταξὺ τῶν χωριῶν Κάτω Σέλι (Κάτω Βέρμιο) καὶ Ἄνω Σέλι (Ἄνω Βέρμιο), ποὺ κατοικοῦνταν (τὸ τελευταῖο) ἀπὸ Ἀρβανιτόβλαχους μὲ τσέλιγκα τὸν Βασίλη, καὶ τοῦ χωριοῦ Ξηρολίβαδου ὑπῆρχε ἀγάπη καὶ ὁμόνοια.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄνω Σελίου προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἤπειρο, ἐνῶ τῶν ἄλλων χωριῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, τὴ Σαμαρίνα καὶ ἀπὸ ἄλλα χωριὰ τῆς Πίνδου. Αὐτοί, καὶ ἐδῶ συνέχιζαν τὸ σύστημα νὰ συμπεθεριάζουν ἀναμεταξύ τους. Ἔτσι, ἕνα ἀγόρι τοῦ Τσάρα ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο παντρεύθηκε μὲ ἕνα κορίτσι τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ τὸ Κάτω Σέλι καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης πῆρε γιὰ γυναίκα του κόρη τοῦ Στέργιου Χατζηγώγου ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο καὶ τὴν ἄλλη κόρη του τὴν παντρεύτηκε ὁ Γεώργιος (Γίτσης) Τσουμέτης ἢ Παπαδημητρίου ἀπὸ τὸ Σέλι. Τότε ἦλθε ὁ τσέλιγκας Καπρίνης ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα μὲ καμιὰ εἰκοσαριὰ οἰκογένειες, μὲ τρεῖς χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ μὲ ἀγέλη ἀπὸ φοράδες.

Τὰ τσελιγκάτα τοῦ Ξηρολίβαδου εἶχαν περισσότερα γίδια, τὰ ὁποῖα τὰ κρατοῦσαν στὰ ριζὰ τοῦ Βερμίου πρὸς τὴ Βέροια, γιατὶ ὑπῆρχαν ἄφθονοι θάμνοι ἀπὸ πουρνάρι, μὲ φύλλωμα ποὺ διατηρεῖται χλωρὸ καὶ τὸν χειμώνα καὶ εἶναι πολὺ καλὴ τροφὴ γιὰ τὰ γίδια.

Ὅλα τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους τῆς Βέροιας, τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τῆς Κατερίνης τὰ εἶχαν Βλάχοι καὶ τὰ κατεῖχαν ἔτσι:

Ὁ Τίκας, ὁ Δούμας, ὁ Παπαστεργίου, ὁ Γιάκας, ὁ Παπάζης καὶ ἄλλοι ἦσαν στὰ Γιαννιτσά.

Στὴ Βέροια τὰ εἶχαν ἔτσι: Ὁ Χατζηγῶγος εἶχε ἰδιόκτητο κτῆμα σιὸν

Ἀηγιάννη[1]. Ὁ Καπρίνης ἦταν ἐγκατεστημένος στὴν Τόπλιανη (Γεωργιανούς), ὁ Μπουκουβάλας στὸ Κουμανίτσι (Κομνήνειο). Ὁ Νικόλαος Θανασιόκας, ὁ Μπιλιόκας καὶ Σαγρὴς στὸ Διχαλεύρι[2]. Ὁ Γιώτου, ὁ Ζεάνας Ντάσιου στὰ Μονόσπιτα καὶ στὸ Τουρκοχώρι (Πατρίδα). Ὅλοι ἦσαν μὲ τὶς ὁμάδες τους.

Στὴν περιφέρεια τῆς Κατερίνης (τὰ κατεῖχαν) ὡς ἑξῆς: Στὸ Κίτρος ἦταν ὁ Ἀρβανιτόβλαχος Βασίλης, στὴ Χράνη καὶ στὸ Νιόκαστρο[3] ὁ Χρῆστος Ζέγας, ποὺ τὰ εἶχαν ἰδιόκτητα καὶ τὸ καλοκαίρι, μὲ τὶς διακόσιες οἰκογένειες, ἔβγαιναν στὸ Μορίχοβο. Στὸ Ἐλευθεροχώρι ἦταν ὁ Παναγιώτης Βέρος καὶ στὴν Παλιονέστανη καὶ στὰ ἄλλα γύρω μανδριὰ ἦταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τὴν ὁμάδα του.

Καὶ μιὰ καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ κτηνοτρόφοι κατεῖχαν ὅλα τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους τῶν περιφερειῶν τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἔδεσσας, τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τῆς Κατερίνης καὶ ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος ποθοῦσε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγό, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ποὺ ἦσαν ἐπικεφαλῆς ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως, βρῆκαν τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν αὐτὴ τὴν ψυχικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ὥστε σὲ ὥρα ἀνάγκης νὰ βροῦν σὲ τούτους ἀποκούμπι. Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση κατὰ τὸ ἔτος 1871.

6. Προετοιμάζεται τὸ κίνημα

Τὸ κίνημα προετοίμαζαν κρυφὰ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης μὲ τοὺς ἄλλους κορυφαίους τῆς Βέροιας καὶ τῆς Νάουσας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ Περδικάρης[4].

---

1. Πρόκειται γιὰ τοπωνύμιο τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε μεγάλο χωριό, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης («Αι-Γιάννης»), τὸ ὁποῖο καταστράφηκε (πυρπολήθηκε) στὰ γεγονότα, μᾶλλον, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Σχετικὰ στοιχεῖα θὰ δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο τοῦ προαναφερμένου βιβλίου μου.

2. Ἦταν ἀξιόλογο χωριὸ στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, ὅπου γεννήθηκε καὶ ὁ Γέρο Καρατάσος. (Ὁ Γρηγόριος Ἀθ. Νασίκας, ὅ.π., 16, γράφει ὅτι ἡ Σμίξη κτίστηκε γύρω στὰ 1500-1550 ἀπὸ 14-15 οἰκογένειες, στὶς ὁποῖες προστέθηκαν ὕστερα ἄλλες τρεῖς οἰκογένειες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ μία ἦταν τοῦ Καρατάσου, ἀπὸ τὴν Τζουντίνα (σημερινὸ Δίκορφο-Δικόρυφο) Ἰωαννίνων, ὅπως, ὅμως, μοῦ διευκρίνισε (σὲ τηλεφωνικὴ ἐπαφή μας) ὁ συγγραφέας (27-4-1984) δὲν πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Μακεδόνων ἀγωνιστῶν). Καὶ τὸ χωριὸ αὐτὸ (δηλαδὴ τὸ Διχαλεύρι) καταστράφηκε στὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Ἔχω συγκεντρώσει καὶ γι' αὐτὸ ἀρκετὸ ὑλικό, ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ στὸ ἴδιο βιβλίο μου.

3. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ γνωστὸ χωριὸ Νεόκαστρο, τῆς περιοχῆς Μελίκης Ἡμαθίας. Συμμετεῖχε στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878. Βλ. Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 166 καὶ 174, καὶ Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., 311.

4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ, ὁ μεταφραστὴς του

Δὲν ἦταν ὅμως δυνατὸ νὰ ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα τὸ κίνημα τοῦτο χωρὶς σοβαρὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σὲ ἐλεεινὴ κατάσταση ἀπὸ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἄποψη: Οἱ κυβερνήσεις ἦσαν στὴ διάθεση τῶν καπεταναίων, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν τοῦ κεφαλιοῦ τους χωρὶς νὰ ἔχουν συναίσθηση τοῦ ἀληθινοῦ ἐθνικοῦ χρέους. Αὐτοὶ συνεδύαζαν τὸ συναίσθημα αὐτὸ μὲ τὰ συμφέροντα, μὲ τὸ χουζούρι καὶ μὲ τὴν καλοπέρασή τους.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις πίεζαν τὸ τουρκικὸ κράτος γιὰ νὰ κάμει ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερες μεταρρυθμίσεις. Ὅλος ὁ κόσμος ἦταν σὲ ἀναμονή, μιὰ ἀναμονὴ ἡ ὁποία δὲν εἶχε τέλος μέχρις ὅτου ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς Μιδὰτ πασὰς μὲ τὸ κόμμα του ἀνατρέπει τὸν σουλτάνο Ἀζίζ, τὸ 1876, καὶ τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸν ἀνεψιό του, τὸν σουλτάνο Μουράτ, τὸν ὁποῖο ὅμως δὲν κατόρθωσε νὰ κρατήσει στὸν θρόνο του περισσότερο ἀπὸ τρεῖς μῆνες.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ σουλτάνου Ἀζὶζ (τὸ 1876) ἡ Σερβία ἑνωμένη μὲ τὸ Μαυροβούνιο ἐπανεστάτησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τρεῖς στρατιὲς τουρκικοῦ στρατοῦ κινήθηκαν ἐναντίον τους. Ἄλλες ὀρδὲς μπασιμπουζούκηδων (ἀτάκτων) Ἀλβανῶν κίνησαν καὶ κατέκλυσαν τὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης,

---

(Γ. Καπρίνης) εἶχε προσθέσει στὸ κείμενο τὰ ἑξῆς, στὰ ἑλληνικά: «καὶ ὁ Γεώργιος Χατζηγάγος ἀπὸ τὴ Βέροια, ὅπου τὰ μυστικὰ συμβούλια γίνονταν ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὸ σπίτι τῶν Χατζηγωγέων (νῦν οἰκία Ζάννου) καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἦταν γαμπρὸς ἀπὸ ἀδελφὴ τῶν Χατζηγωγέων». Ἐξάλλου, ἔγραψε καὶ τὰ ἑξῆς, στὰ ρουμάνικα (πίσω ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη σελίδα τῶν ἀναμνήσεων), ποὺ δὲν τὰ μετέφερε ὅμως στὸ μεταφρασμένο, στὰ ἑλληνικά, κείμενο: «Γιὰ τὸ θέμα τῶν μυστικῶν συμβουλίων ξέρω καλά, γιατὶ μᾶς τὰ ἱστοροῦσε μία ἀπὸ τὶς νύφες τῶν Χατζηγωγέων, ἡ γυναίκα τοῦ Ἀποστόλη Χατζηγώγου, ποὺ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ πατέρα μου. Μᾶς διηγόταν, λοιπόν, ὅτι, ὄντας μὲ τὶς δύο ἄλλες νύφες τῶν Χατζηγωγέων νέες καὶ δουλεύοντας ὅλη μέρα στὴ λάτρα τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὴν περιποίηση τῶν παιδιῶν τους, περίμεναν πότε νὰ νυχτώσει γιὰ νὰ ἀναπαυθοῦν. Ὅταν τὸ βράδυ ἔφθαναν ἐπισκέπτες γιὰ συμβούλια αὐτὲς δυσανασχετοῦσαν γιατὶ πολλὲς φορὲς ἔμεναν ξάγρυπνες ὅλη τὴ νύχτα, ἀφοῦ ἦσαν ὑποχρεωμένες (σύμφωνα μὲ τὶς τότε συνήθειες), σὰν νύφες, νὰ περιποιηθοῦν ἐκεῖνες τοὺς ἐπισκέπτες, μὲ κοφέδες καὶ τσάϊ καὶ ἔπρεπε νὰ γεμίζουν συνέχεια τοὺς ναργιλέδες μὲ καπνό. "Φανταστεῖτε", μᾶς ἔλεγε ἡ θεία μου, "τί βάσανο ἦταν γιὰ μᾶς νὰ μᾶς φωνάζουν ἡ ὥρα 2-3 τὰ ξημερώματα γιὰ νὰ γεμίζουμε τοὺς ναργελέδες μὲ καπνὸ καὶ νὰ τοὺς κάνουμε τὸν 5ο ἢ καὶ τὸν 7ο καφέ". Αὐτὰ τὰ γράφω ἐγώ, ὁ Γεώργιος Καπρίνης, γιατὶ ὁ θεῖος μου Γιώτας (πρωτεξάδελφος τῆς μητέρας μου) δὲν τὰ γράφει, εἴτε γιατὶ δὲν τὰ ἤξερε, εἴτε γιατὶ τὰ λησμόνησε». Ἡ μετάφραση (ἐδῶ) στὰ ἑλληνικὰ εἶναι τῆς δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ. Ἄσχετα μὲ τὴν ἀλήθεια ἢ τὴν ἀκρίβεια τῆς προσθήκης τοῦ Γ. Καπρίνη τὴν καταχωρῶ, γιατὶ μᾶς δίνει μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συγγενικὴ σχέση μεταξὺ τοῦ Μπαντραλέξη, τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ μεταφραστῆ των ἀναμνήσεων. Ὁ γιὸς τοῦ Γιώργου Χατζηγώγου Δημοσθένης («Τένης») Χατζηγῶγος ἦταν ὁ ἡγέτης τῶν Βλάχων τοῦ Ξερολιβάδου, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν παρασκευὴ καὶ τὸ ἐμπόριο τυροκομικῶν προϊόντων στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικό. Πέθανε τελευταῖα (27-6-1982) καὶ κηδεύτηκε στὴ Βέροια.

τυραννώντας καὶ λεηλατώντας τὸν πληθυσμὸ καὶ μάλιστα μπροστὰ στὰ μάτια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες ἀδυνατοῦσαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. Πήγαινε ἡ ὁμάδα στὰ τσελιγκάτα, καθόταν, ἔπινε, ἔτρωγε ψημένα ἀρνιὰ καὶ κριάρια καὶ ὅταν σηκώνονταν νὰ φύγουν ζητοῦσαν νὰ πληρωθεῖ ὁ κόπος τῶν δοντιῶν τους (:«ντὶς παρασὶ») σὲ χρῆμα!! Τόσο εἶχε παραγίνει αὐτὴ ἡ κατάσταση, ὥστε καὶ οἱ πιὸ ψύχραιμοι καὶ φιλήσυχοι ἄνθρωποι ἐρεθίστηκαν καὶ ἔπαθαν καὶ τὰ νεῦρα τους.

Σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ σερβοτουρκικοῦ πολέμου τὸ ἑλληνικὸ κράτος δὲν κουνήθηκε διόλου, οὔτε μάλιστα καὶ μετὰ τὴν πτώση τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ καὶ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ σουλτάνου Χαμήτ, ὅταν ἡ Ρωσία κήρυξε τὸν πόλεμο.

Ἄδικα ἔτρεχαν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφαρίκας καὶ οἱ ἐξέχοντες Βεροιῶτες καὶ Ναουσαῖοι στὸν Ἕλληνα πρόξενο Ντουμπιώτη, γιὰ νὰ μεσολαβήσει στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, γιὰ νὰ τοὺς στείλει ἐνισχύσεις σὲ ὅπλα καὶ στρατό, ὥστε νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάσταση. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ τότε διοικοῦνταν ἀπὸ τὸν γέροντα Κανάρη (ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο: «Ἐθνικὸς ἀνὴρ»), κατόπιν παρεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας, δὲν θέλησε νὰ ἀναμειχθεῖ σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ποὺ ἔκαμνε ἡ σλαβικὴ φυλὴ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου εἶχε ἐπαναστατήσει, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς Δυτ. Μακεδονίας ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐξεγερθοῦν. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 1877 κατάλαβε τὸ σφάλμα της ἡ κυβέρνηση, παραιτήθηκε καὶ ἀνέλαβε ὁ Κουμουνδοῦρος γιὰ νὰ σώσει ὅ,τι ἔμεινε νὰ σωθεῖ.

7. Ξεφορτώνεται ὁπλισμὸς (στὸ 'Ελευθεροχώρι)

Μετὰ τὴν ἐπίμονη παράκληση τῶν ἀρχηγῶν τῆς κινήσεως τῆς Μακεδονίας, ἡ κυβέρνηση Κουμουνδούρου ἔστειλε δύο καράβια μὲ πανιὰ φορτωμένα μὲ ὅπλα, μπαρούτι καὶ βόλια[1]. Δυστυχῶς τὰ ὅπλα ἦσαν «τσακματοῦρες» (ἐμπροσθογεμή), ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ὅπλα «μαρτίνια»[2].

Τὰ καράβια ἤρθαν στὸ πέλαγος καὶ περίμεναν τὸ σύνθημα νὰ πλευρίσουν στὴ σκάλα τοῦ 'Ελευθεροχωρίου, ἀλλὰ τοῦτο ἦταν πιὰ ἀδύνατο, γιατὶ φύλαγαν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι. Κοντὰ ὅμως στὸ 'Ελευθεροχώρι ὑπῆρχε δάσος

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 151 καὶ 165, καὶ στοῦ 'Ιωάνου Σ. Νοτάρη, ὅ.π., 343-344 καὶ 338-339.

2. Γιὰ τὰ εἴδη τῶν ὅπλων («μαρτίνια», «σασσεπώ», τὰ «ἐμπροσθογεμὴ» καὶ τὰ «ὀπισθογεμή»), βλ. στοῦ Εὐαγγέλου Κωφοῦ, 'Η ἐπανάστασις..., σ. 32 σημ. 1, 103, 106, 108, 116, 201, 208, 233, 269, 306, 327, 337 καὶ 342, 'Ιω. Νοτάρη, ὅ.π., 57 κ.ἑ. καὶ Λεωνίδα Α. Βούλγαρη, ὅ.π., 172-173 σημ.*, σ. 239 σημ.* καὶ σ. 285.

ἀπὸ δρένια δένδρα, ποὺ ἁπλωνόταν μέχρι τὴν παραλία καὶ κάλυπτε γύρω στὰ 10 χιλιόμετρα. Σὲ αὐτὸ τὸ δάσος ἐργάζονταν 'Αρβανιτόβλαχοι, οἱ ὁποῖοι ἔκαμναν κάρβουνα ἀπὸ δρένια γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Κάθε μέρα φόρτωναν κάρβουνο ἀπὸ τὴ σκάλα σὲ ἕνα ἢ δύο καράβια, τὰ ὁποῖα στέλνονταν στὴ Θεσσαλονίκη.

Ὁ πρόξενος Ντουμπγιώτης ἔστειλε τὸν γραμματέα του γιὰ νὰ παραγγείλει στὸν Παῦλο Μπαδραλέξη (στὸν Κολινδρὸ) καὶ στὸν Παναγιώτη Βέρο (στὸ 'Ελευθεροχώρι) νὰ πάρουν ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ ξεφορτωθοῦν τὰ ὅπλα χωρὶς νὰ γίνει τοῦτο ἀντιληπτὸ καὶ νὰ τὰ κρύψουν.

Τὴ φροντίδα αὐτὴ ἀνέλαβε αὐτοπροσώπως γιὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσει ὁ Παναγιώτης Βέρος. Ὁ τελευταῖος κάλεσε ὅλους τοὺς 'Αρβανιτόβλαχους καρβουνιαραίους καὶ τοὺς διέταξε νὰ σκάψουν λάκκους γιὰ καμίνια ἀμέσως, τὴν ἴδια νύχτα. Κάλεσε ἀκόμα κσὶ ὅλους τοὺς τσομπαναραίους καὶ τοὺς ἀγωγιάτες γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ἐκφόρτωση.

'Εδῶ θὰ σημειώσω καὶ ἕνα ἀστεῖο ἐπεισόδιο: Ὁ καπετάνιος τοῦ καραβιοῦ πῆγε στὸν Παναγιώτη Βέρο καὶ ἐπέμενε νὰ ξεφορτώσουν τὰ ὅπλα ἐκείνη τὴ μέρα. Ὁ Παναγιώτης Βέρος ὅμως εἶχε ἀντίθετη γνώμη, ὅτι δηλαδὴ ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνο νὰ γίνει τὸ ξεφόρτωμα στὴ διάρκεια τῆς μέρας, διότι μποροῦσε νὰ γίνουν ἀντιληπτοί. Εἶπε λοιπὸν στὸν πλοίαρχο νὰ παραμείνει ἀνοιχτὰ στὴ θάλασσα καὶ νὰ φέρει ὕστερα τὸ καράβι, τὴ νύχτα, κοντὰ στὸ δάσος γιὰ νὰ τὸ ξεφορτώσουν. Ὁ καπετάνιος ὅμως ἐπέμενε νὰ ξεφορτώσει γρήγορα καὶ νὰ φύγει, προφασιζόμενος ὅτι τέτοια διαταγὴ εἶχε ἀπὸ τὸν πρόξενο. Ὁ Βέρος ὀργίστηκε καὶ ἔβρισε μὲ πρωτόγονες φράσεις τὶς γυναῖκες τοῦ πλοιάρχου καὶ τοῦ προξένου. Μετὰ πολλὲς μέρες ὁ Παναγιώτης Βέρος πῆγε στὴ Θεσσαλονίκη. Συνάντησε στὸ καφενεῖο τὸν καπετάνιο καὶ πῆγαν μαζὶ στὸ Προξενεῖο. Ὁ πρόξενος μόλις τοὺς εἶδε, τοὺς κράτησε μὲ χαρὰ στὸ γεῦμα. 'Αφοῦ ἔφαγαν καὶ ἤπιαν, ἤρθαν στὰ κέφια καὶ ὁ πρόξενος εἶπε στὸν πλοίαρχο νὰ ἐπαναλάβει τὰ ὑβριστικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα εἶπε ὁ Παναγιώτης Βέρος γιὰ τὴ γυναίκα του. Τότε, ὁ πρόξενος φώναξε τὴ γυναίκα του καὶ τῆς εἶπε ὅτι αὐτὸς εἶναι ποὺ τὴν ἔβρισε. Τέτοια οἰκειότητα καὶ θάρρος εἶχαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸν πρόξενο.

Ἡ ἐκφόρτωση ἔγινε κανονικά. Οἱ καρβουνιάρηδες ἔσκαψαν τὶς γοῦρνες. Ἦρθαν καὶ ὅλοι οἱ ἀγωγιάτες καὶ οἱ τσομπάνηδες. Τὰ καράβια ἄραξαν τὴ νύχτα κοντὰ στὸ δάσος καὶ μέχρι τὸ πρωὶ τέλειωσαν ὅλα. Οἱ καρβουνιαραῖοι τὰ ἔβαζαν στὰ καμίνια καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ χῶμα, σὰν νὰ ἦσαν καμίνια, ἕτοιμα νὰ τὰ δώσουν φωτιά. Κανένας δὲν ἀντιλήφθηκε τίποτε. Ὕστερα, εἰδοποιήθηκαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν, ἕνας ἕνας, τοὺς καρβουνιάρηδες καὶ μόλις ἔφθασαν ἐπὶ τόπου ἐφοδιάζονταν μὲ ὅπλα, βόλια καὶ μπαρούτι καὶ ἔτσι ἁρματώθηκαν ὅλοι, χωρὶς νὰ πάρει κανένας μυρουδιά.

8. Ἀρχίζει ἡ ἐπανάσταση

Τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ τοὺς ἔστελναν πέντε χιλιάδες στρατό, ἀλλὰ δὲν ἦρθαν παρὰ μόνο εἴκοσι πέντε ἄνδρες. Ἐκεῖ βρισκόταν καὶ ὁ καπετὰν Σπανοβαγγέλης[1] (ὁ ὁποῖος ἦταν Σαρακατσιάνος) μὲ τὴν ὁμάδα του ἀπὸ τριάντα ἄνδρες. Ὑπῆρχαν καὶ κάμποσες, ἄλλες, πιὸ μικρές ὁμάδες. Ὅλο ὅλο συγκεντρώθηκαν καμιὰ τριακοσαριὰ ἄτομα[2].

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖο του στὸν Κολινδρό, μαζὶ μὲ τὸν δεσπότη καὶ τὸν Σπανοβαγγέλη. Ἔχοντας στὴ διάθεσή τους γύρω στοὺς τριακόσιους ἄνδρες, ἄρχισαν τὴ δράση τους στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονα, στὰ παλιὰ σύνορα, γιατὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος εἶχαν ξεσηκωθεῖ νωρίτερα.

Στὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα ἡ διάβαση γινόταν μὲ καράβια (:«σάλες») μὲ «σπαρτίνα» (=σχοινιά)[3]. Τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1878 ἔκοψαν τὰ σχοινιὰ καὶ ἔτσι διακόπηκε ἡ συγκοινωνία, γιατὶ τὸν χειμώνα καὶ τὴν ἄνοιξη τὸ ποτάμι κατεβάζει πολὺ νερὸ καὶ ἔτσι ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔλθει ἐνίσχυση ἀπὸ τὴ Βέροια.

Μὲ τὸ πρῶτο δῶσαν φωτιὰ στὸ κονάκι τοῦ Γιαγιᾶ μπέη ἀπὸ τὸ χωριὸ Μελίκη[4], ὁ ὁποῖος ἦταν Ἀλβανὸς στὴν καταγωγὴ καὶ ὁ πιὸ τρομερὸς ἐχθρὸς

---

1. Πρόκειται, ἀσφαλῶς, γιὰ τὸν καπετάνιο Εὐαγγέλη-Βαγγέλη Χοστέβα. Βλ. γιὰ τοῦτον στὰ βιβλία τῶν Εὐαγγ. Κωφοῦ, Ἰω. Νοτάρη, Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη καὶ Λεων. Βούλγαρη, ὅ.π., σὲ πολλὲς σελίδες τους.

2. Πραγματικά, τόσα ἄτομα ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως γράφουν (21.2.1878) ὁ μητροπολίτης Κίτρους Νικόλαος καὶ ὁ Παῦλος Δ. Πατραλέξης πρὸς τὸν Πρόξενο τῆς Θεσσαλονίκης. Βλ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., 311-312, πρβλ. ὅμως καὶ τὴ σ. 154.

3. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ θέση λεγόταν «Καράβι». Βλ. Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολοὺς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση (1821-1822) στὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ὄλυμπο, «Μακεδονικὰ» 20 (1980) 103-165 καὶ ἰδιαίτερα 114. Πρβλ. καὶ 109 καὶ 129. Ἡ κατασκευὴ γέφυρας ἀποφασίστηκε τὸ 1925. Βλ. σχετικὰ στοῦ Ἰωάννου Παπαδάκη-Στάϊκου, Μισὸς αἰώνας πολιτικῶν ἀγώνων καὶ ἐθνικῆς δράσεως, Ἀθῆναι 1974, 154-155. Τὰ πέρα ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ Ἀλιάκμονα (σὲ σχέση μὲ τὴ Βέροια) χωριὰ λέγονται «περατινὰ» καὶ οἱ κάτοικοί τους «περατινοί», μέχρι καὶ σήμερα. Βλ. σχετικὰ σὲ γράμμα τοῦ Κ. Κ. Βατικιώτη (22.2.1878) στοῦ Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., 221-224 καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 224.

4. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τούτου, ὅπως καὶ ἄλλων χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας καὶ τῆς Νάουσας, συμμετεῖχαν σὲ τούτη τὴν ἐπανάσταση γι' αὐτὸ καὶ ὑπέφεραν πολλά. Βλ. Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 155, 166, 168, 174, 181-185 καὶ 197, Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., 113, 224-227, 232 κ.ἑ., 276, 284, 297, 302, 312, 318 καὶ 365, Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., σὲ πολλὲς σελίδες καὶ ἰδιαίτερα στὴ σ. 88 σημ. 4, σ. 101-105, 108, 110, 113, 121, 125, 132, 153, 155, 162, 311, 334-336 καὶ 341, πρβλ. δὲ καὶ 348, ὅπου («εὑρετήριο τοπωνυμίων») μνημονεύονται οἱ σελίδες στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ συμβολὴ τῆς Βέροιας, πρόσθεσε ὅμως καὶ τὶς (παραλειφθεῖσες) σελ. 88, 144, 153, 157 καὶ 158, τοῦ Ἴδιου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος,

τῶν χριστιανῶν ἐκείνης τῆς περιφέρειας. Τὰ κοπάδια του, ἀπὸ δύο χιλιάδες πρόβατα, τὰ πῆραν καὶ τὰ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ διατροφὴ τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος αὐξανόταν κάθε μέρα. Τὸ ἕνα κατόπι τοῦ ἄλλου, καὶ σὲ λίγο διάστημα, ὅλα τὰ κονάκια τῶν Τούρκων μπέηδων ἔγιναν στάχτη γιὰ ἐκδίκηση γιὰ ὅσα δεινὰ ὑπέφεραν ἀπὸ αὐτοὺς ὁλόκληρους αἰῶνες. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὅμως δὲν πρόκειταν νὰ κρατήσει πολύ, γιατὶ δὲν ἦλθε ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ. Ἡ κυβέρνηση Κουμουνδούρου ἦρθε στὰ πράγματα στὸ τέλος τοῦ 1877, ἀκριβῶς ὅταν ὁ ρωσο-ρουμανο-τουρκικὸς πόλεμος τέλειωνε. Δοκίμασε νὰ ἐπανορθώσει τὰ σφάλματα τῆς προηγούμενης κυβερνήσεως, ἐπιστράτευσε στρατὸ καὶ τὸν ἔστειλε στὰ σύνορα, μόλις ὅμως ἔφθασε αὐτὸς στὸν Δομοκὸ διατάχθηκε νὰ παραμείνει ἐπὶ τόπου, μετὰ ἀπὸ ἐπέμβαση τῆς Ἀγγλίας.

Τὴν πρώτη Μαρτίου τοῦ 1878, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὁ δεσπότης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφαρίκας, ὁ καπετὰν Σπανοβαγγέλης, ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης καὶ ἄλλοι κορυφαῖοι Γραικοὶ καὶ Βλάχοι συγκεντρώθηκαν στὸν Κολινδρό, σήκωσαν τὴν ἐπαναστατικὴ σημαία καὶ κήρυξαν τὴν ἕνωση τούτης τῆς περιφέρειας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Δῶσαν διαταγή, ὅλα τὰ κοπάδια νὰ ἑνωθοῦν καὶ νὰ τὰ φυλάξουν μόνο οἱ γέροι καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι (ὅσοι μποροῦσαν νὰ βαστοῦν ὅπλο) νὰ συσπειρωθοῦν κάτω ἀπὸ τὴ σημαία καὶ νὰ προστατεύσουν τὴν πατρίδα.

9. Τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο σχηματίστηκε στρατὸς ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, ὁ ὁποῖος ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι λέγει[1].

Φλεβάρης δὲν κουσούργιασε-Καὶ Μάρτης δὲν ἐμπῆκε
"Ολ' ἡ Βλαχιὰ συντάγεται-Νὰ φέρει τὸ Ρωμαΐικο
Στῶν Ἁγίων Πάντων βγήκανε-Ψηλὰ στὸ καραούλι

δ.π., 195-196, 200-202, 203 καὶ 205, καὶ Νικ. Γκαρμπολᾶ, Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινεν ἑλληνική, Θεσσαλονίκη 1933, 23, 27, 50, 106-107, 110, 116, 153 καὶ 207-208. Βλ. ἀκόμα καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς Βεροίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878, «Μακεδονικὴ ζωὴ» τχ. 9 (Φεβρουαρίου 1967) 46. Ὁ Ἰδομ. Ν. Στρατηγόπουλος, Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1878, Ἀθῆναι 1904, ἀντιγράφει ἁπλῶς (βλ. τὶς σ. 16 καὶ 24-30) τὸ βιβλίο τοῦ Μιλτ. Σεϊζάνη (βλ. τὶς σ. 151, 155, 165-166, 168, 170 καὶ 172). Πρβλ. καὶ Ἰεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, δ.π., 203.

1. Τὸ δημοτικὸ αὐτὸ τραγούδι δὲν ὑπῆρχε στὴ σ. 37 τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ. Προστέθηκε (στὴ σ. 52 τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεώς του) ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

Καὶ τὸν Δεσπότη λέγανε-Καὶ τὸν Δεσπότη λένε
Δεσπότη μ', δός μας δύναμη-Δός μας τὴν εὐλογία
Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουμε-Τ' ἄγρια θηρία.

Ἐκεῖ ἄρχισαν νὰ ὀχυρώνονται οἱ ἐπαναστάτες γιὰ τὴν ἄμυνά τους. Ἐδῶ, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης σχημάτισε μία προσωρινὴ κυβέρνηση. Πρόεδρός της ἦταν ὁ ἴδιος[1], ἐνῶ μέλη της ὁ δεσπότης, ὁ Σπανοβαγγέλης καὶ ὁ Σαφαρίκας.

Ὁ Παναγιώτης Βέρος ἔμεινε ἐπιφυλακὴ στὸ Ἐλευθεροχώρι, τὸ ὁποῖο ἦταν πιὸ κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ ἐπικοινωνεῖ πιὸ εὔκολα μὲ τὸ Προξενεῖο. Ἕνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς βλάχικες οἰκογένειες ἀκολούθησε τοὺς ἐπιστρατευμένους ἄνδρες τους καὶ παράμεναν κοντὰ στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων.

Ἀπὸ τὴν 1 Μαρτίου μέχρι τὴ 15 Ἀπριλίου τοῦ 1878 δὲν παρέμεινε οὔτε ἕνας Τοῦρκος στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ Ἁλιάκμονα ποταμοῦ, γιατὶ ἀντελήφθησαν τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἑτοιμασίες τῶν ἐπαναστατῶν ἔγκαιρα καὶ ἔτσι ἔφυγαν πέρα ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βέροια.

Ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἔδεσσας

---

1. Δὲν εἶναι τοῦτο ἀληθινό. Τὸ λάθος εἶναι τοῦ συγγραφέα καὶ γράφεται στὴ σελίδα 37 τοῦ κειμένου του, καὶ ὀφείλεται, εἴτε σὲ ἄγνοιά του, εἴτε στὴν προσπάθειά του νὰ ὑπερτονίσει τὴ συμβολὴ τοῦ συγγενοῦς του. Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἦταν —ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀναμφισβήτητο—ὁ Εὐάγγελος Κοροβάγκος, ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο. Βλ. Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., σὲ πολλὲς σελίδες καὶ ἰδιαίτερα 41 κ.ἑ. καὶ 194 κ.ἑ., τοῦ Ἴδιου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, ὅ.π., 89 καὶ 93, Εὐάγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., 31, 35 καὶ 100. Ἄλλωστε στὴ σχετικὴ προκήρυξη τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὑπογράφει τοῦτος ὡς πρόεδρος, ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται κὰν ὁ Π. Μπαδραλέξης-Πατραλέξης. Βλ. φωτοτυπία τούτης στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐαγγ. Κωφοῦ καὶ φωτοτυπία τῆς ὡς δέκατο πίνακα στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ὅπου (εἰκ. 9η) καὶ φωτογραφία τοῦ Εὐαγγ. Κοροβάγκου. Τὸ κείμενο δημοσίευσε πρῶτος (σὲ βιβλίο) ὁ Μιλτιάδης Δ. Σεϊζάνης, ὅ.π., 155-156, καὶ ὕστερα ἄλλοι. Βλ. Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., σημ. 2 τῶν σ. 225-226. Ὁ Παῦλος Μπαντραλέξης-Πατραλέξης ἦταν βέβαια σπουδαῖος πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως στὴν περιοχὴ Κολινδροῦ-Σελίου καὶ σωστὰ χαρακτηρίζεται, ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, «πρωτουργὸς τοῦ κινήματος ἐν Πιερίᾳ». Βλ. Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., 342-343, σημ. 5. Πρβλ. Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 151, 165, 183 καὶ 187. Ἄλλωστε, ὁ Πατραλέξης συνυπέγραψε καὶ ἔγγραφα μὲ τὸν ἐπίσκοπο Κίτρους Νικόλαο πρὸς τὸν Ἕλληνα γ. πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη. Βλ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., 312-313. Ἐξάλλου, τὰ «Καλύβια Μπατραλέξη» ἦσαν τὸ ὁρμητήριο καὶ τὸ καταφύγιο τῶν καπετάνιων Παναγιώτη Καλογήρου καὶ Βαγγέλη Χοστέβα, οἱ ὁποῖοι ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο μέσῳ τοῦ Παύλου. Βλ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὅ.π., 332-333. Ὀρθὰ γράφει ὁ Σωκρ. Ν. Λιάκος, Σύντομη ἐπισκόπησι, ὅ.π., 3, ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν «...ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1878». Ἡ συμβολὴ τῶν «Βλαχοποιμένων» τοῦ Σελίου καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν τοῦ Βερμίου ἦταν πολὺ σημαντική, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πολλὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὰ πιὸ πάνω βιβλία.

καὶ τῶν Γιαννιτσῶν, δὲν μποροῦσε νὰ ἐκδηλωθεῖ παρὰ μόνο ὅταν θὰ ἔφθανε ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί, μιὰ ποὺ ὁ στρατὸς δὲν ἤρθε, δὲν κινήθηκε.

Κατὰ τὴν 3 Μαρτίου 1878 ὑπογράφηκε ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας καὶ σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος, ἔμειναν στὴν Τουρκία. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περιοχὲς αὐτὲς εἶχαν ἐπαναστατήσει ἔπρεπε ὁ σουλτάνος νὰ στείλει ἕνα σῶμα στρατοῦ γιὰ νὰ εἰρηνεύσει τὸν τόπο. Ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία εἶχε ἐμποδίσει τὴν προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐπενέβηκε στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ ζήτησε ὁ στρατός, ποὺ θὰ πήγαινε ἐκεῖ, νὰ κρατᾶ λευκὴ σημαία, τῆς εἰρήνης. Ὁ στρατὸς ἀποβιβάσθηκε στὸ Ἐλευθεροχώρι καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἄρχισε τὴν πορεία του.

Ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ ὁποῖος περίμενε μέχρι τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ ἔλθει ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὅταν εἶδε νὰ ἀποβιβάζεται τουρκικὸς στρατὸς καὶ νὰ προχωρεῖ πρὸς τὰ πλάγια καὶ πρὸς τὶς ρευματιὲς τῶν Πιερίων μὲ λευκὴ σημαία, δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει. Μιὰ ὅμως ποὺ ἦταν ἄνθρωπος ἔξυπνος καὶ ἀποφασιστικός, σκέφθηκε πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ σώσει τὴν κατάσταση καὶ ἰδιαίτερα τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα εἶχαν βγεῖ στὸ βουνό. Ἐπειδή, λοιπόν, γνώριζε τὴν τουρκικὴ γλώσσα πολὺ καλά, ἂν καὶ ἦταν ἀγράμματος, καὶ μόνο τὴν ὑπογραφή του ἤξερε νὰ βάζει ἑλληνικά, παρουσιάσθηκε στὸν διοικητὴ τῶν στρατευμάτων καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν πείσει ὅτι ὁ λαὸς εἶναι ἥσυχος, ἀλλὰ οἱ «κλέφτες» τὸν ξεσήκωσαν μὲ τὴ βία καὶ τὸν ἀνέβασαν στὸ βουνό. Παρεκάλεσε τὸν πασὰ νὰ φροντίσει νὰ σώσει τὰ γυναικόπαιδα, μὲ ὅποιο τρόπο ἤξερε αὐτός. Τέλος, ὁ διοικητὴς ἔδωσε διαταγὴ σὲ ὅλα τὰ στρατεύματα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅπου βρίσκαν οἰκογένειες ἔπρεπε νὰ τὶς προστατεύσουν καὶ νὰ τὶς ὁδηγήσουν στὰ σπίτια τους. Στὸ μεταξὺ ὅμως ὁ στρατὸς εἶχε προχωρήσει καὶ σὲ μιὰ χαράδρα (κοντὰ στοὺς Ἁγίους Πάντες), ποὺ ὀνομαζόταν «Γαλακτό»[1], καὶ δημιουργήθηκε σύγχυση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ στρατὸς ἔπεσε κατὰ τὸν ἑλιγμό του τυχαῖα σὲ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ γυναικόπαιδα, ποὺ ἦσαν κρυμμένα.

Ἡ προφορικὴ παράδοση μᾶς πληροφορεῖ[2], ὅτι ρίχτηκαν στὸν γκρεμὸ ἑπτὰ γυναῖκες, δηλαδή: 1) ἡ Μαρία Μητρητώνη, 2) ἡ Κυράτσα Γκουδουβάνου, 3) ἡ Ἑλένη Τούλη, 4) ἡ Βαγγελὴ Σάντου, 5) ἡ Σουλτάνα Μαρίτση, 6) ἡ Μαρία Σνούλα καὶ 7) ἡ Κατερίνα Νιώπα, ποὺ ρίχτηκε στὸν γκρεμὸ μὲ τὸ μωρό της, ποὺ λεγόταν Γιάννης, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν σκοτώθηκε καὶ ὅταν πῆ-

1. Βλ. Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 172-173 καὶ 183, Ἰω. Νοτάρη, ὅ.π., 230, τοῦ ἰδίου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, ὅ.π., καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 92, Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ συμμετοχή..., ὅ.π. Φωτογραφία τῆς τοποθεσίας βλ. στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωή» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 2 καὶ 5.

2. Ἡ παράγραφος αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε στὸ κείμενο τοῦ Π. Ναούμ. Εἶναι προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ του Γ. Καπρίνη.

γαν νὰ τοὺς πάρουν βρῆκαν τὸ παιδάκι νὰ βυζαίνει ἀπὸ τὴ νεκρὴ μητέρα του. Ὁ Γιάννης ἔζησε μέχρι τὸ 1930. Ἡ παράδοση λέγει ὅτι φονεύθηκαν δύο γυναῖκες, ἀπὸ τὸν Κολινδρό, μὲ ὅπλο, δὲν ξέρομε ὅμως τὰ ὀνόματά τους.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔφθασε στὴν περιοχὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένο τὸ στρατηγεῖο καὶ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν ὀχυρωθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ εἶναι ἐλεύθερα τὰ μετόπισθέν τους γιὰ νὰ μπορέσουν στὴν ἀνάγκη νὰ ἀποσυρθοῦν.

Στοὺς Ἁγιους Πάντες[1] ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Παῦλο Μπαδραλέξη καὶ μὲ τὸν στρατὸ ἐφοδιασμένο ὅπως ὅπως πολέμησε δύο μέρες, παρόλο ὅτι οἱ Τοῦρκοι πρόβαλαν τὴ λευκὴ σημαία. Κατάλαβαν οἱ ἐπαναστάτες ὅτι ἦταν ἀδύνατη ἡ ἀντίσταση, γιατὶ ἦσαν ἀρματωμένοι μὲ ὅπλα, μὲ τσακματούρα, τὰ ὁποῖα μπούκωναν μετὰ ἀπὸ λίγα βόλια, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ὅπλα πισωγεμή, «μαρτίν». Γι' αὐτὸ τὸ βράδυ τῆς δεύτερης μέρας δόθηκε τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως. Οἱ οἰκογένειες, ποὺ βρέθηκαν στὸ μοναστήρι, παραδόθηκαν στὸν τουρκικὸ στρατὸ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὶς ὁδήγησαν στὰ σπίτια τους, χωρὶς νὰ πάθει κανένας τίποτε. Στὴ μάχη σκοτώθηκαν τέσσερεις Βλάχοι: Ὁ Γεώργιος Χρήστου ἢ Τανέκας, ὁ Δημήτριος Σαραπτσῆς, ὁ Ἀποστόλης Μόκανος καὶ ὁ Στέργιος Τεγούσης.

10. Τὸ ἄτυχο τέλος καὶ ἡ ἀναχώρηση γιὰ τὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐπιστροφὴ στὴ σκλαβωμένη Μακεδονία

Μετὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς κυβερνήσεως στὸ βουνό, διαπιστώνοντας

---

1. Γιὰ τὶς μάχες καὶ τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι αὐτὸ τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας βλ. στοῦ Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὅ.π., 170, 172-174, 181 κ.ἑ. καὶ 193, Ἰω. Νοτάρη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., ὅ.π., 200, 237, 247, 250, 273, 284, 286 καὶ 293-295, Εὐαγγ. Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάστασις..., ὅ.π., 113, τοῦ Ἰδιου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος..., ὅ.π., 91-93, Νικ. Γκαρπολᾶ, ὅ.π., 116. Πρβλ. ἀκόμα Κλ. Τσούρκα, Προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Πάντας, τὸ Ζάλογγο τῆς Μακεδονίας, περ. «Μακεδονικὴ ζωὴ» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 1-11, ὅπου καὶ πολλὲς φωτογραφίες, Ἰεζεκιὴλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, ὅ.π., 202-203, καὶ Ἡλία Παν. Γεωργίου, Ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας κατὰ τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Κρήτῃ ἐπαναστάσεις τοῦ 1877-1878, Ἀθῆναι 1969, 114-115 καὶ σημ. 30 (σ. 167), ὅπου καὶ παραπομπὴ σὲ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Γιὰ τὰ γεγονότα στὸν Ὄλυμπο, πιὸ γενικά, βλ. καὶ 107, 119, 157, 160, 172, 226, 229-230, 239, 246, 256 καὶ 260-261, ἐνῶ γιὰ ὅσα συνέβηκαν στὸ Λιτόχωρο βλ. καὶ 72, 101, 130 καὶ 232. Ἐξάλλου, ἀναφέρεται (σ. 66-67) ὅτι στὸ γενικότερο κίνημα μετεῖχε (1877) καὶ ὁ Ναουσαῖος ὁπλαρχηγὸς Ν. Στόικος. Γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1878 ὑπάρχει καὶ ἡ (ἐκλαϊκευμένη μὰ πολὺ χρήσιμη καὶ στηριζόμενη σὲ πλούσια βιβλιογραφία) ἐργασία τοῦ Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, Οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1854 καὶ 1878 στὴν Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970, 59-129. (Γιὰ τὶς μάχες στὲ μοναστήρι τοῦτο γράφει στὶς σ. 88-91 καὶ 98).

ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅτι ὅλα πᾶνε χαμένα, διέταξε τὸν στρατό, ποὺ ἀποτελεῖτο στὸν κανόνα ἀπὸ κτηνοτρόφους, νὰ σκορπίσει καὶ ἕνας ἕνας νὰ περάσουν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὰ σπίτια τους, τὸ ὁποῖο καὶ ἔγινε. Παρέμειναν μόνο οἱ ὁμάδες τῶν κλεφτῶν, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ μάχη. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης μὲ τὸν Σπανοβαγγέλη, τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη, τὸν δεσπότη τοῦ Κολινδροῦ, τὸν Σαφαρίκα καὶ ἄλλους, καμιὰ ἑξηνταριὰ (ποὺ δὲν δέχθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους) ξεκίνησαν ἁρματωμένοι πρὸς τὴ Θεσσαλία (ἡ ὁποία ἦταν καὶ αὐτὴ ἐπαναστατημένη) καὶ μετὰ ἀπὸ πορεία δέκα ἡμερῶν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα.

Στὸν δρόμο εἶχαν καὶ ἕνα ἐπεισόδιο: Σὲ μία γέφυρα, στὸν Σαλαμπριὰ (=Πηνειό), φύλαγε ἀπόσπασμα τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἦταν δύσκολο νὰ περάσουν. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης διάλεξε τρεῖς σκοπευτὲς (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν ὁ Γεώργιος Μισιακούλης) καὶ τοὺς διέταξε νὰ βαδίσουν μὲ προφύλαξη, ὥστε νὰ μὴ τοὺς πάρει εἴδηση ὁ σκοπός, νὰ ρίξουν καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν. Καὶ πραγματικὰ τοῦτο ἔγινε: Κινήθηκαν μὲ πολλὲς προφυλάξεις καὶ σὲ τοῦτο διευκολύνθηκαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν νύχτα. Πλησίασαν, ἔριξαν καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ καὶ σκότωσαν τὸν σκοπό. Τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα, ποὺ κοιμόταν σὲ σκηνές, μόλις ἄκουσε τὴν ὁμοβροντία, ξαφνιάστηκε καὶ οἱ ἄντρες τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια. Ἔφυγαν. Ἀμέσως ὅλοι, ὅσοι ἀποτελοῦσαν τὴ συνοδεία, πέρασαν γρήγορα τὴ γέφυρα καὶ τελικὰ ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα χωρὶς ἄλλο ἐπεισόδιο.

Μετὰ ἀπὸ ἕνα μήνα παραμονὴ ὅλων στὴν Ἀθήνα, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης τοὺς συγκέντρωσε καὶ τοὺς εἶπε: «Τώρα πλέον δὲν ἔχομε τίποτε νὰ κάμουμε ἐδῶ, γι' αὐτὸ σᾶς συμβουλεύω νὰ φύγετε ὅλοι καὶ νὰ πᾶτε στὰ σπίτια σας. Ἐὰν σᾶς συλλάβουν οἱ Τοῦρκοι, νὰ ἰσχυρισθεῖτε ὅτι σᾶς πήραμε μὲ βία ἐγὼ καὶ ὁ Σπανοβαγγέλης». Καὶ ἔτσι ἐπέστρεψαν ὅλοι μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη.

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐπικηρύχθηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ παρέμεινε στὴν Ἀθήνα δέκα ὀκτὼ ὁλόκληρα χρόνια. Ἐπιδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος μὲ ἑξήντα δραχμὲς τὸν μήνα. Στὸ τέλος ἀπέκαμε ἀπὸ τὴ μεγάλη νοσταλγία καὶ ἔτσι, μετὰ ἀπὸ πολλὲς ἐνέργειες καὶ πάρα πολλὰ ρουσφέτια, κατόρθωσε νὰ πάρει ἀμνηστία ἀπὸ τὸν σουλτάνο καὶ νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἀγωνίστηκε[1].

1. Ἐδῶ τέλειωνε τὸ κείμενο τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ. Ἡ τελευταία παράγραφος, στὸ δημοσιευόμενο, ἐδῶ, κείμενο, εἶναι προσθήκη μου, μὲ βάση πληροφορίες τῆς δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη. Ὁ μεταφραστὴς Γ. Καπρίνης εἶχε προσθέσει ἀκόμα δύο παραγράφους γιὰ τὸν συγγραφέα Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοὺμ καὶ γιὰ τὴ συγγένειά του μὲ τὸν Μπαδραλέξη, ποὺ θεώρησα πιὸ ὠφέλιμο νὰ μεταφερθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὰ «Εἰσαγωγικὰ προλεγόμενά» μου (ὅπως εἶχε κάμει, ἄλλωστε, καὶ ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς τοῦ δα-

'Απὸ τὰ ἀγόρια τοῦ Παύλου Μπαδραλέξη τὸ ἕνα, ὁ Δημητράκης, ἔγινε διευθυντὴς στὸ (Βλάχικο) Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Βέροιας, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ὁ

κτυλογραφημένου, πρώτου κειμένου, κ. 'Αλέξανδρος Παπαβασιλείου), γιὰ νὰ προσοικειωθεῖ ὁ ἀναγνώστης καὶ νὰ γνωρίζει προκαταβολικὰ ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν συγγραφέα του. Ἡ ἐνθύμηση τῶν Μπαντραλέξηδων καὶ τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων στὸν 19ο αἰ. διατηρήθηκε στὰ δημοτικὰ τραγούδια τους καὶ μέχρι σήμερα. Ἔτσι ξέρομε (βλ.. Εὐαγγέλου Στεφανοπούλου, Ράχη-Ραχιὰ-Ράχοβον, Ἱστορία-λαογραφία, ἀνέκδοτο χειρόγραφο, 253) δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τὸ μάθατε τὸ χαμπέρι;
Βγῆκαν οἱ Μακρῆδες κλέφτες
Στὴν Κρανιὰ μέσ' τὸ μπουγάζι.
Πάτησαν ἕνα καρβάνι
Τοῦ Μπάτρα-λέξη ἀπ' τὸ Σέλι.
Πῆραν ἄσπρα, πῆραν γρόσια
Πῆραν κίτρινα φλωράκια
Πῆραν καὶ μιὰ Βλαχοπούλα
Ποὺτσν ἄσπρη σὰν τὸ γάλα
κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
καὶ ψηλὴ σὰν κυπαρίσσι
Κοὶ τὴ βγάλαν στὸ χαρίτσι.
Χίλια δίν' ὁ καπετάνιος
Κι ἄλλες δύο ὁ ψυχογιός του
Κι' ἕνας ἔμπορος λεβέντης
Ρίχνει κάτω τὸ κιμέρι.

'Εξάλλου, ὁ Βεροιώτης λογοτέχνης κ. Στέλιος Σβαρνόπουλος, δημοσίευσε (βλ. «Τ' 'Αη-Γιαννιοῦ οἱ φωτιὲς κι' ὁ κλήδονας», ἐφ. «Βέροια», τῆς 4-6-1982, τὸ ὁποῖο (κείμενο) ἀναδημοσίευσε τελευταῖα στὸ βιβλίο του, Πατριδογνωσία τῆς Βέροιας, Βέροια 1984, σ. 64-66) ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου τραγουδιοῦ (ποὺ ὀνομαζόταν «Γ 'κλιάτα»), τὴν ὁποία τραγουδοῦσαν οἱ Βλαχοποῦλες, ὅταν γιορταζόταν ὁ «Κλήδονας», δηλαδὴ «οἱ φωτιὲς τ' 'Αι-Γιαννιοῦ». Οἱ σχετικοὶ στίχοι της ἔχουν ὡς ἑξῆς:

...''Αϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
κίνησε τὸ καραβάνι
τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινά...
Πῆραν ἄσπρα πῆραν γρόσια
πῆραν καὶ μιὰ βλαχοκόρη
ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
ποὺ ἦταν ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι
κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
καὶ λιγνὴ σὰν τὸ καλάμι.
Πάτησαν κι' ἕνα καρβάνι
τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
''Αϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινά...

'Αλέκος, τέλειωσε νομικὰ καὶ ἐξάσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου στὴν Κωνστάντζα (τῆς Ρουμανίας).

Βέροια ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Παρόμοια τραγούδια ἀκούσθηκαν καὶ στὴν πρώτη χορευτικὴ ἐκδήλωση (κινηματογράφος Καπρίνη, τῆς Βέροιας), τὴν 3-4-1982, τοῦ νεοσύστατου «Λαογραφικοῦ συλλόγου τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας».

Γιὰ τὶς μετὰ τὸ 1940 συνθῆκες γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας βλ. τοῦ Στέλιου Χρ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας, Βέροια 1973, 128-130.

SUMMARY

George Ch. Chionidis, The unpublished Memoirs of Giotis (Panagiotis) Naoum about the Walachs of Epirus and Macedonia in the 19th C and the 1878 revolution in Macedonia.

Here are published the Memoirs (manuscript) of the Greek Walach Giotis (Panagiotis) Naoum (1874-1966), born at Veroia and died in Bucharest where he had emigrated.

The text of the Memoirs is in Roumanian and was translated in Greek by Georgios Ad. Caprinis (1895-1971), born and died in Veroia, also a Walach and relative of the author.

Giotis Naoum's Memoirs are based on narrations by people who lived during the immigrations of the Walachs from the villages of Pindos—Avdela, Samarina, Gramosta, Smixi, Perivoli etc.—which were the result of the persecutions and unbearable oppression by Ali-Pasha Tepelenlis of Ioannina.

The text is very interesting and is presenting new information about the Walachs of Pindos, displacements, history, way of life, economy etc., and about the administration, security and other subjects concerning the Ottoman Empire during the 19th C.

The family (falkari) Badralexis is playing a leading role in all the events.

In the second part of the Memoirs, there is information about the contribution of the Koutsowalachs in the revolutionary movements of Macedonia in 1878 (Litohoro, Kolindros, monastery of Aghioi Pandes).

In this revolution, the contribution of Pavlos Badralexis and other Koutsowalachs was very important and Giotis Naoum, relative of Badralexis, gives new details about the events.

The publisher of the Memoirs is considering the problems the text is presenting and is commenting on it giving at the same time Greek and foreign bibliography.